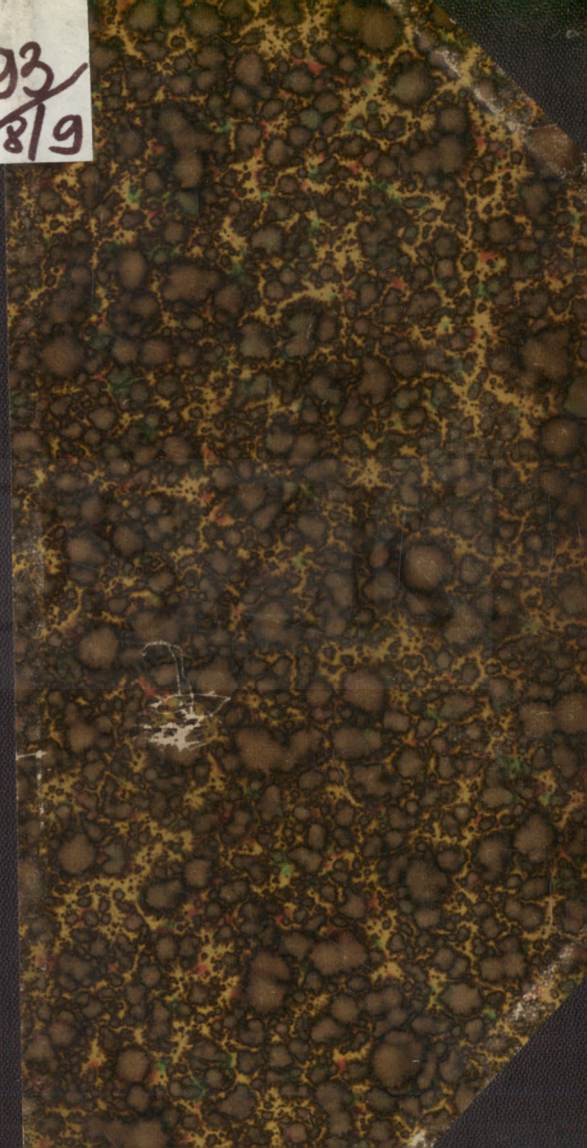

14.993
8/9

AZ ATHENAEUM OLVASÓTÁRA,

KÖTELES FELBANY
A MAGY. NEMZETI MUZEUM KÖZSÉRE

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

AZ
UTOLSÓ.

REGÉNY HÁROM KÖTETBEN

ÍRTA

MALONYAY DEZSŐ.

ELSŐ KÖTET.

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT KIADÁSA.

1896.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

14.993/8/9

M. N. MÚZEUM KÖNYVTÁRA
Nyomtatv. Növedéknapló
1896. év. 778. sz.

Budapest, 1896. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

I.

Istenem, hol is kezdődik? . . .

Igen, — világosan emlékszem egy szürke reggelre és ott kezdődik az én szegény lelkem története. Amit odáig leöröltem volt életem szomorú malmában, az csak üres, visszatérő órák egyhangu halmaza.

Akkor jött az a reggel, amely pedig tulajdonképpen csak olyan volt, mint a többi, mégis örökre megmaradt az emlékezetemben. Talán azért, mert még üresebb volt, mint a többi.

Szóval arra a reggelre emlékszem.

A lovam unott, lomha lépésekkel mászott velem hazafelé az Arc-de-Triomphe kapaszkodóján. Magam is lomhán lötyögtem a ló hátán, ki-kicsuszott ujjaim közül a kantár és fáradságosnak találtam utána nyulni.

Kétségbeejtően szürke volt az egész világ. Az a rengeteg kapu is szürkén tátongott ránk, úgy alulról nézve csak a szürke ég látszott a torkában,

mintha nem is Páris, hanem a feneketlen, fakó semmi lett volna benne.

Lovasok, kocsik, gyalogjáró emberek mind arra felé iparkodtak mellettem s az a kapu lenyelte őket előlem a semmibe. Az ötlött az eszembe, hogy a sok hiu csatanév helyett őszintén rávésethethnék, hogy olvassa a Boishól besiető népség: — „Mondjatok le minden ábrándjaitokról, soha haza nem találtok!”

Különösnek találtam, hogy az a sok ember mégis mind megy valahová, sőt siet, mintha nem léteznék semmiféle hangulat és csak dolga volna mindenkinek, amire nézve mindegy, hogy kék-e az ég vagy szürke. Vannak jelentéktelen dolgok, amelyek egy megfejt-hetetlen pillanatban a banálitásig híven belévésődnek az emlékezetbe: élénken emlékszem egy asszonyra, maga volt a jól táplált polgári tisztesség, ott ment el mellettem, a gyalogjárón, de úgy sietett, de úgy... Talán a piacra ment... És én gondolkoztam, hogy hova megy?... Éppen az az egy, az ezer közül...

Fölértem a Place de l'Etoile. Ott hömpölygött előttem a Champs Elysées lejtőjén ló, koci, ember. Messze lent, a Concorde-téren, a királyi kert rácsa előtt, megtorlódott és azután szétáradt, mint a zsili-pet ért mocskos essőlé.

Én is besodródtam az árba s mentem velük. Köszöntöttek, — én is köszöntem. Ki? Tudom is én! Senki se érdekelt. Nem láttam az egyes embereket, valamennyit láttam együtt, —

ugyis elég undorítóak voltak Azaz, talán erős ez a szó! . . . Olyan nehezen találom meg az érzelmeimnek megfelelő szavakat, hisz annyira csupa érzelemárnyalatokkal volt teli az egész életem, hogy azt sem tudom, hol voltak az átmenetek vagy hogy egyáltalában voltak-e az érzelmeimben átmenetek? Nem csupán egy sivár, örökké árva lélek beteges tengődése az én egész kopár ekzisztenciám, amelynek sorsa és fejlődése teljesen kívül esett az én individuális akaratbefolyásomon? . . .

Hisz úgy szerettem volna teljes életerőben akarni, de én már csak az akarat öntudatáig jutottam, bennem már ez finomodott az analizáló melankólián keresztül az öntudatos tehetetlenség végzetes lelkifurdalásai felé.

Az általánosságok érdekelték és azokban olyan kellemesen, jólesően esett szét a figyelmem, mint ahogy a határtalan égen foszlanak a felhők, lágyan, nesztelenül. És ilyenkor fizikai gyönyörűséget is éreztem: — langyos meleget az ereimben, valami pihenésfélét, amely kellemesen, szeliden borzongatott. Ilyen lehet az, amit én sokszor elképzeltem, amire félve vágytam, de amit megtenni nem lettem volna soha eléggé erős: — ha beülnék egy kád langy meleg vízbe és fölhasítanám a csuklóimon az ütereimet . . . Ezt, ezt a két vágást nem tudtam megtenni . . . Elgondoltam, hogy csak egy pillanatig tartana, de addig se, csak két villámgyors érintés, jó éles késsel . . . És próbáltam a karszékem párnáján, villámgyorsan hasítva a

dagadó szövetbe két nyílást . . . Azután a langyos vízbe hanyatlanának a karjaim, én hátradőlnék, látnám, mint pirul a fehér márvány-kádban a gőzölgő víz, mind pirosabbá, pirosabbá . . . azután lefáradnának a pilláim, folyton könnyebb és könnyebb lennék és lassankint haldoklanék a hallásom és végre nem hallanám azt a rémületesen zsongó hangját a csöndnek, amelyet tizennyolc éves korom óta évekig iszonyuan hallottam.

És éppen ennek az ellentéte, a másik véglet, az, hogy az egészen apró, csaknem mikroszkopikus dolgok érdekeltek kegyetlenül. A lovam sörényéből a kabátom gombján akadt egy szál . . . Azon eltanakodtam naphosszat, gyötörtem az agyamat, de egy kerek egész gondolat meg nem fogamzott e meddő kínlődások révén, — csak gondolkoztam, a megfeszített gondolkozás minden emésztő fáradtságát átéreztem, de az eredményt, a gondolat végösszegét hasztalan kerestem; ahogy a fáradt test álomba szédül, úgy hullott át az én agyműködésem e fárasztó apróságokból az általánosságok ájulásába pihenni.

És ime, még most is analizálok, szinte félek az igazi élettől, az egészséges, drámai akciótól. Igaz, hisz én talán nem is cselekedtem soha, a körülöttem élő cselekvés mozgatott, lökdösött néha, amikor utjában voltam, míg egyszer azután fellökött, keresztül gázolt, tátongó sebeket vágott rajtam acélpataíval s én még ma is itt hentergek belé a földön — és okoskodom . . . Ugy szeretnék feküdni, hogy ne

fájjanak a sebeim nagyon és főként úgy, hogy észre ne vegyen az élő, rohanó, egészséges élet, mert még én is élni szeretnék, most . . .

Roppant kényelmesen megoldhatnám az életem problémáját, ezt a megoldhatatlant, ha bolondnak deklarálnám magam. Ugy sejtem azonban, hogy van itt más magyarázat is — és ebből faragom a jövődőkre a reménységeimet.

Azt hiszem, hogy túl vagyok azon a koron, amelyet családom tagjai rendszeren meg szoktak érni. Apám, nagyapám s a férfiak rendszeren 50—54 éves korukban haltak meg vagy lőtték őket főbe mások vagy önmaguk. Most 54 éves multam. Tehát: — hátha leéltem már azt a negatív életet, melyet az ő pozitív bűneik róttak rám örökségül s még hátralévő napjaimra összelophatnék magamnak egy kis boldogságot? . . . Negatív lesz ez is. Mindegy! Összeképzelttem magamnak jogaimat a boldogságra, most majd összeképzelem magát a boldogságot is. Csak nem szabad mozdulnom, mert akkor ez is az ördögé lesz. Először is azt kell erősen elhinnem, hogy a magyarázat, amelyet találtam, jó és helyes, — így tehát ezt nem szabad tovább bolygatnom; azután azt is erősen hinnem kell, hogy boldog vagyok, így tehát ezen se szabad gondolkodnom. Végre, egy pillanatig se szabad kételkednem abban, hogy mindezt képes vagyok akarni.

És mindezek után hagy legyek én bolond, de legalább tiz esztendeig, ötig . . . négyig, háromig . . .

csak egy hónapig . . . csak egy fél óráig olyan boldog lehessenek, mint a milyen Don Quichotte volt.

Azt hiszem, én is vagyok olyan jó ember, mint ő volt, megérdemlem ezt a fél órát.

Akkor reggel hasonlítottam először ő hozzá magamat. Külsőleg is olyannak képzelem őt, mint amilyen én voltam huszonhárom éves koromban. Már akkor megállt az idő reám nézve és azt hiszem, egy fáradt, sokat küzködött és nem boldogult harminchat éves ember érezheti úgy magát, mint én éreztem akkor, meg azután sokáig, míg meg nem vénültem. Mindig egy helyt állott a korom.

A lovam bogarászva vitt a kocsitömegben, hol az út közepén, hol meg kiténfergett velem egészen az út szélére, föl a gyalogjáróra. Egy nagy virágkereskedés tükörablakában pillantottam meg magamat. Annyira meglepő volt a látvány, hogy önkénytelenül megrántottam a kantárt. A nemes állat azonnal fölébredt a durva mozdulatra, engedelmesen megállt ugyan, de fölhorkant, megrázkódott, összeszedte magát, formái kiteltek és kecsesen szegte meg a nyakát.

Istenem, én csak még annál furcsább voltam a hátán! . . . Vékony lábszáraim renyhén lógtak le kétoldalt, a törzsem üresen görbült előre, a mellem horpadt és a fejem, hegyesre vágott fakó szakállammal, az is olyan furcsán billent ide-oda, mint egy ugrató karón fordítva fönnakadt, megviselt clown sipka.

Ni! . . . Don Quichotte, a bús képű lovag! . . .

Egészen szembe fordítottam a tükörrel a lova-

mat s úgy néztem magamra, mint egy idegenre, aki kíváncsiavá tett. A lovam határozottan rontotta az illuziót, tulságosan formás volt alám. Végig simítottam hegyes szakállamat . . . Szinte elfeledtem, hogy az utcán vagyok. Valaki rám szólt:

— Talán borotválkozni méltóztatik?

Erre nagy röhögést hallottam, nekem szólt, már egész nézőközönség kerekedett körém és ijedten vettem észre, hogy mekkora föltűnést keltettem.

Egy nagykalapos leány állt közvetlenül a lovam orra előtt s arcátlanul mosolygott rajtam. A többiek hangos megjegyzéseket tettek. Arcomba futott a vér, melegem lett, szerettem volna a fejére csapni annak a leánynak . . .

Hevesen kaptam szárba a lovamat, az fölágaskodott — a leány sikítva ugrott földre, én meg vágattam el onnan, nem nézve se jobbra, se balra. Éreztem, hogy fordul meg utánam az Avenuen mindenki, hogy mutatnak utánam — előlem meg rémülten szaladtak földre, kiáltozva, karjaikat nyújtogatva.

Don Quichotte vágdat a szélmalomok ellen . . .

Az elől a nagykalapos, kihívó tekintetű leány elől futottam.

II.

Mintha el lehetne futni az „asszony“ elől . . .

Milyen boldogok azok, akiket „egy“ asszony tesz szerencsétlenné! Engem minden asszony üldö-

zött és jaj volt nekem attól a pillanattól kezdve, amikor először féltem tőlük.

Hogy egy életképtelen fajt akart talán bennem befejezni és megsemmisíteni az örök, bölcs természet?!

Hát nagyon irgalmatlan az ő bölcsesége. Nem tudom elképzelni, hogy miféle zavarokat okozhatott volna az a nagy Mindenség háztartásában, ha egy ilyen magamfajta kis féreg ötven esztendővel kevesebbet kínlódik s az a bölcs Természet ötven esztendővel hamarább törli ki a számadásaiból?

Vagy azért voltam, hogy tanuságul szolgáljak? Hogy én legyek a moral a Kerbastik d'Azincourt familia végén?

Így romantikusabb.

És hát így akkor a fousnanti plébánosnak van igaza: — van valami Isten e komédia mögött és az kegyetlenkedik néha velünk és áldassék az ő szent akarata, mert nem éri azt be a mi véges földi eszünk, hogy merre vezetnek az ő útjai . . .

Igaz ugyan, hogy ez a legkényelmesebb magyarázat az Isten szempontjából és reánk nézve is csak olyan mindegy, mint akár ha azt hiszszük, hogy csatlódik a fousnanti plébános.

A fő az a boldogságra és boldogulhatásra, hogy higgyünk valamiben, de fanatikusan: egy természetben, egy művészetben, egy ideában, egy Istenben vagy egy asszonyban . . . ha tudunk . . . A végén mind csak egyre megy ki és . . .

Nem ér ez az okoskodás semmit!

A Renaissance nagy emberei, akik cselekedtek, tehát igazán éltek és teremtetek is, — a valódi nagy hadvezérek, akik gyakran csudálatosan szimpla egyéniségek voltak s talán éppen azért akkorák, mindig csak egy lehetőséget láttak és habozás nélkül mentek arra az egyre, tehát minden hitükkel. Persze, így biztos a diadal, ha pedig kudarc, — akkor legalább megrendítő tragédia.

Az én kis komédiám csak szánalmas.

Ilyenek a modern tragédiák.

III.

Akkor nap annak a nagykalapos, kihívó tekintetű leánynak az emléke üldözött. Jött utánam, elém állt, bármerre tekintettem. Átöltöztem s azalatt a tükörből vigyorgott rám. Leheveredtem és mintha mellém ült volna, éreztem, hogy melegít a teste. Fölugrottam s kinyitottam az ablakot, hogy friss levegőt kapjak a kertből.

A mi komor, vén kertünk!...

Minden tavaszkor elkésve szánták rá magukat a mi fáink a bimbózásra. A szomszédban volt a karmeliták kertje, ott már lombosak voltak a fák régen, amikor a mieink még csak készülődtek s itt-ott látszott az ágaikon némi halavány-zöld szín. Gyerekkoromban levittek néha sétálni, de én féltem ott, minden olyan magas volt és feketék voltak a fatörzsek, sehol egy zöld ágat el nem értem. Aztán meg

azt hittem, hogy folyton lesnek az ablakokból, nem követek-e el valami helytelenséget? ... Nem éreztem benne magamat soha egyedül, pedig soha senkivel nem találkoztam a fák között, az ezer gonddal fésült útakon. Egy harangkondulás jelezte, hogy a családtagok közül valaki belépett a kertbe s arra minden kerti cseléd elkotródott. Igen, ez az egy érdekelt a kertben! Szerettem volna rájönni, hogy ugyan hova bújhattak? ... Bizonyosan lesnek rám valami jól eldugott helyről és nevetik, hogy keresem én őket... Így hát ügyeltem magamra, hogy nevetségesnek ne találjanak. Az öreg kertész fedetlen fővel, alázatosan meghajolva állott az üvegház előtt. Máskor, — láttam őt az ablakból, — kurtaszáru pipa volt a fogai között vagy mosolyogva fütyörészett; így közelről azonban egészen másmilyen volt: — mint egy temetőpásztor, aki előtt a koporsóval vonulnak el. Dehogy mertem volna őt megszólítani! Ugy feszélyezett, akárcsak apám örökké csukott ablakai a Hotel balszárnyán.

Az a leány oda könyökölt mellém az ablakba is.

A tavasszal küzködő fekete fák közé szürkén esett be az ég, de azért mégis tavasz volt az. Erőszakosan tolult be az ablakon, olyan különös szaga és íze volt, én önkénytelenül hőköltem hátra előre. És mintha minden ízem nőtt volna, úgy éreztem, hogy tágulok, feszül szét a mellem, emelkedem és a bútorok összezsugorodnak körülöttem ...

És az a leány teliállja az egész szobát, ott van

az ablakban, azután tovább, mindenütt, amerre nézek, végig a fal mellett, az asztalon, a székeken. Fönt, mellett, előttem, a hátam mögött — és mind tódul be az ablakon, sok, sok leány, hozza őket a tavasz...

Hova meneküljek? ...

Tehát ma is úgy lesz, mint egy idő óta mindennap? Üldözni fog egy női arc s én lélekszakadva menekülök majd előle egyik szobából a másikba, egyik könyvtől a másikhoz, ki az utcára, hogy elhagyjam valahol, de nem fogom tudni elveszíteni, jön majd utánam mindenütt és agyon fáraszt, míg csak reszketve, dideregve álomba nem szédülök éjfél után. És még akkor sem irgalmaz, mert az álmaim közé tolakodik, égetni fog vagy késsel hasogatja az oldalamat, úgy, hogy lucskossá izzadom magam alatt a párnákat és lázas kiáltásomra berohan majd a legényem.

És majd holnap reggel? ...

Halálra fáradtan ébredek minden reggel. Nem tudok az egész előttem lévő napba beleképzelni valami olyan eshetőséget, ami megérné a fölkelés és felöltözködés fáradságát.

Tudom, irgalmatlanul bizonyosan tudom, hogy éppen úgy járok, mint jártam tegnap és valahol belébotlom egy átkozott nősténybe és annak a martaléka leszek.

Nem lehet őket kikerülni!

Ott vannak a könyveimben, a bibliától kezdve, — a muzeumokban, — az utcán, — a lehetséges

szórakozásaimban ... És ... és... bevallom, mert az az átok, hogy ha nincs ott, hát mégis rátalálok! Érzem én, hogy a fehérenemüimet női kezek varrták, a butoraim szövétjét női kezek szőtték, a fonált női kezek sodorták, vagy ... tudom is én!! ...

Ki kell találnom valamit ellenük!

IV.

Erik, a legényem, az egyetlen a hotelbeliek között, aki olyankor is szokott beszélni, amikor nem kérdeztem, folyton sopánkodott, hogy: — ha ő az én helyemben volna!...

Ő is a családhoz tartozott, még a nagypját hozták hozzánk Angliából. Öt éves multam, mikor mellém osztották őt s mód nélkül unhatta az én egyhangu szokásaimat. Mi több, egy alkalommal szemrehányás-félékkel illetett, hogy én bizalmatlan vagyok ő hozzám és ő busul, mert nem érdemli meg.

Nem értettem, mit akar?

Erre mondott sok alázatosságot, hogy ő milyen hű, odaadó, hogy én mellettem öszült meg és hogy én mégis úgy bánok vele?

— De hát mi baj, Erik?

— Semmi, kis grófom! A világért se! ... Semmi! ... Csak nekem rosszul esik.

Ugy ment ki, hogy őszintén megsajnáltam. Mi szomoríthatja őt ennyire? Visszacsengettem. Mereven állt meg az ágyam előtt, várva a parancsot.

— Erik, tudni akarom, mi bajod?

Sima arca maga volt az önfeláldozó becsületesség s úgy nézett rám, mint az öreg vadászkutyák a gazdájukra.

Közelebb intettem őt.

— Add ide a kezedet!... Így!... Nos hát, halljam, mi baj, öregem? Rosszul esett valami? Mi?

Igazán úgy csillogtak a szemei, hogy azt hittem, rögtön könnyekre fakad. Tétovázva igazgatta az éjjeli-asztalon a poharat, majd meg a takarót egyengette rajtam. A szemeim közé nézett és hirtelen elkapta íólam a tekintetét. Biztattam, hogy beszéljen.

Csak köntörfalazott.

Már türelmetlenné lettem, de ő is jól ismert, észrevette — megint kezdett hálálkodni s ezalatt egészen átváltozott az arca, cseléd lett.

Mikor kisütötte, hogy:

— Kis grófom úgy él, mintha kolostorban volnánk! — olyan közönséges volt, hogy elhidegített. Gyanuba fogott, hogy csalom őt, a háta mögött dorbézolok és titkolom előtte.

— Menjen ki!

Erre megmerevedett, azután nesz nélkül kiment.

Szegény Erik!... Talán igazságtalan voltam hozzá utóbb is?... Milyen keservesen eshetett neki! Mert hát mit vétett?... Hasznót akart huzni? Hisz megvolt mindene, valószínűleg mérsékelten lopott is, mint a többi, mint az apja, a nagyapja, mint vala-

mennyi. Vagy talán hasznót akart huzni csakugyan? Így is igaza volt. Mindenféleképpen igaza volt neki.

Azután ki is békültünk.

Ő azt mondta, hogy tőlem nem vehet semmit rossz néven, — én pedig ... Hisz megfulladásom volna ő nélküle otthon.

Éjelenkint, ha nem tudtam aludni vagy fölriadtam, bejött, mint gyerekkoromban és mesélt. Ledörzsölt, friss hálóinget adott rám, leült az ágyam elé, életbölcseségre oktatott. Gyerekkoromban azt magyarázta, hogy nem kell félni a sötétségtől, később pedig, hogy nem kell félni az asszonyoktól. Ha rászóltam, elhallgatott, megmerevedett, cseléd lett belőle. Kényelmes ember volt ő, valóságos telivér cseléd-race: — kapaszzkodó, engedelmes és óvatos, többet talált ki, mint amennyit mondani kellett neki és többet tudott, mint amennyit elmondott. Engem pompásan ismerhetett és azt hiszem, teljes jóindulattal viseltetett irántam. Amit a familiáról tudok, azt nagyrészt tőle hallottam, de soha gyerekkoromban a határokon túl nem ment, diszkrét volt, lehet, hogy ösztönszerűleg, a saját érdekében. A leghasználhatóbb diplomataik egyike lett volna belőle, ha nem örökölt akkora adag ragaszkodást egy biztos existencia iránt, hogy minden egyéb értékesíthető képességei ugyyszólva csak annak az egynek az érdekében érvényesültek.

Tizenhat éves koromig a nevelőim s talán az apám megelégedéseért iparkodott, de persze úgy, hogy

az én rokonszenvemem se kockáztassa, bölcsen tudva, hogy azután is jó dolga lehet mellettem.

Tizenhat éves koromban határozottan mellém állt. Nem mondom, hogy öntudatos volt az eljárása mindig, nem, de ösztönszerűleg kitalált, sőt néha, elég ügyesen, idomítani is próbált.

— Szegény ember! Külömb temperamentumot érdemelt volna, mint az enyém.

Eleinte várta, hogy már mi lesz? Mikor kezdek könnyelműségeket követni el? ... Valószínűleg ügyelt volna rám, hisz arra is számítania kellett, hogy akkor se lehessen kifogásom ellene, ha megvénülök, — bizonyosan ügyesen igazította volna ő ezt!

Később próbálgatott kiásni a könyveim közül. Rangomra, állásomra hivatkozott és beszélt néha a faubourg skandalumairól. Kedvetlenül hallgattam, hát elhallgatott vele.

Egyszer a Hotel berendezéséről fecsegett.

— Ha a kis grófom egyszer ki akar menni, az üvegházból nyílik egy ajtó a karmeliták kertje alá. Ott észrevétlenül ki lehet ám menni.

Erről nem is tudtam.

O valószínűleg lesett is utánam, de soha rajta nem csíptem. Külömben is, ha jártam valahol, ő ült a kocsis mellett.

Biz ez elég egyhangu volt!

Na és azután elcsüggedt, gyanuba fogott, hogy ügyesebb vagyok, mint ő, és hogy én kijátszottam. Ama jelenet után látszólag elhitte, hogy mégis

őszinte voltam irányában. Várakozó álláspontot foglalt s néha házasságot emlegetett.

— De mikor sehova nem méltóztatik járni! —
Soha meg nem érem én úgy, hogy az én kis grófom boldog legyen.

— Már úgy, Erik, nem, az bizonyos. Nem fogok én megnősülni.

— Oh dehogy, mi lenne akkor a családból?

— Ki nem állhatom a nőket.

— Hát meg kellene velük ismerkedni. Így nem is lehet, bocsánatért esedezem. A lovát se szerette eleinte a gróf úr.

— Az más, barátom.

— Csak olyan az, kérem, tessék nekem megengedni! Amit az ember nem próbál, ahhoz nem is ért.

Megmagyaráztam Eriknek, hogy idegenkedem a nőktől, képtelen volnék együtt élni egy asszonynyal. Ő alázatosan mosolygott és azt okolta, hogy mióta anyám meghalt, alig is beszéltem nőekkel. Igaza volt.

A Hotelben alig láttam asszonyt, atyám személyzete és az enyém is, — kizárólag férfiakból állott. Anyám lakosztálya zárva volt, atyám évenként négy hónapot töltött Párisban, de anyám halála óta, nemcsak hogy nem fogadott, de én soha nem is hallottam, hogy a kapus vendéget jelzett volna.

Fekete volt ez az élet.

A cselédség folyton gálában, némán ácsorgott a folyosókon, a kapus teljes díszben nyitott kaput a kocsim elé, amikor engem, sápadt kis foglyot,

valamelyik börtönőröm, többnyire az abbé, levegőre vitt.

Visszajövet ismét a tekintélyes portás tárta föl a kocsi előtt a masszív tölgyfakaput, a eselédék a lépcsőn vártak s a rengeteg, barna ebédlőben nyolc éves koromtól kezdve ketten ebédeltünk atyámmal évente négy hónapig, nyolc hónapon keresztül pedig egyedül ültem az asztal mellett. Erik állott a székem mögött, a maitre d'hotel a tálaló előtt s egy legény szolgált. Egy tányér meg nem csörrent, csak a maitre d'hotel jelentette sorra halkan az ételeket. Olyan volt az és én mindig úgy is képzeltem — mint a misék az anyám folyosójáról nyíló házi kápolnában: mindig egyforma, mindig szomorú és ünnepélyes. Sírni szerettem volna, küzködtem a könnyeimmel, de féltem azoktól a merev alakoktól, a csöndtől, a megmглоbbanó gyertyalángoktól.

Atyám kívánta, hogy ez így legyen.

És később is így volt, csak abból a legényből, aki gyerekkoromban szolgált föl, időközben maitre d'hotel lett és egy másik került a helyébe, de az is úgy tudta a rendet, mintha örökké ő hordta volna hozzám a tálat. A régi maitre d'hotel talán nyugalomba vonult, nem tudom; ez volt az egyetlen esemény a házirendben nyolc éves korom óta.

Az soha eszembe se jutott, hogy egy pillanatra bár, megtagadjam valamelyes irányban az engedelmességet. Néha nem ettem. Sorra hordták föl az ételeket, nem nyúltam egyikhez se, hisz fojtogatott

a zokogás és kínlódva nyeltem vissza, de azért nem mertem volna fölkelni az asztaltól.

Ilyenkor Erik fölém hajolt, igazított valamit a terítéken s lopva sugta a fülembe: — mindjárt vége lesz, kis grófom, mindjárt! . .

Ő se mert hangosan beszélni, nem mert egy szóval se kínálni, pedig csak egyedül voltam és a három cseléd.

Igaza volt Eriknek. Egy fehér főkötős szobaleány napsugarakat áraszthatott volna a néma, hideg, komor folyosókra és megtanított volna bennünket mosolyogni. Reggelenként énekelt volna porolás közben, az ebédlőben kínált volna, mikor elszorult a szívem és midőn este reszketve a paplan alá bujtam és belézokogtam a párnákba vergődő kis szívem névtelen szenvedéseit, ő bizonyosan bejött volna hozzám és megcirógatott volna, hozott volna mandolás süteményt, amit az ebédlőben dugott volna a zsebébe, látva, hogy nem tudok enni, mert sírni, csak keservesen sírni szeretnék, de azt se merek . . .

Igaza volt neki.

V.

Egy délután, — nem tudom egészen tisztán elválasztani egymástól azokat az egyforma, szürke napokat, de ez is akkoriban történt, — egy délután a második emeleten lévő könyvtárban gubbasztottam.

Fáztam, mint rendesen. Erik egy nagy bórszé-

ket húzott a kandalló elé sidónkint benézett hozzám, megigazgatta a tüzet. Egy egész fatörzs izzott és patogott az óriási tűzhelyen, pirítva a kandalló méhébe kovácsolt családi őscímert, a koronás agarat és a köréje vert vas betüket: *Jamais Breton Ne Fit Trahison.*

Csaknem bent ültem én is a tűzhelyen, egészen a kandalló párkánya alatt volt a fejem. Szemközt velem, a magas, templomba illő ablakon át a karmeliták tornya látszott, madarak szálltak rá, nehézkes röptü varjak, összebújtak és bóbiskoltak. Hirtelen meg fölrebbentek, valamennyien egyszerre, lomhán köröztek a magasban s az egyik kivált a hosszúéletű böles madarak közül és letelepedett a torony csúcsán, a rozsdás fekete kereszt karjára, egészen a végire. Aludt s mintha folyton ingott volna. Egykedvűen vártam, mikor szédül le és eközben azon tünődtem, hogy miért rebbent fel az imént egyszerre valamennyi?... Miért hagyta el a többi ez az egy?...

Az ölemben feküdt egy kötet a családi krónikából, melyet a papjaink kötelessége lett volna rendszeren vezetni, de némelyik csak úgy hébe-hóba jegyzett föl egyet-mást, keresztelőt meg temetést, azt is olyan kacskaringós betűkkel, mintha egyenesen a dáridóról vagy a torról ment volna börtöt vetni. Egy a XV. század elején például kétszer is leírta a lakodalmas éneket, hogy végig teljék a pergamentje.

A varjum békésen szundikált a kereszten s félálomban vártam én is, hogy mi lesz vele?...

Erik bejött, motoszkált mögöttem és morgott valamit. Háromszor is kérdeztem, hogy — mit mond?

— Már csak azt mondom, kérem, hogy tudom én, mi a baj!

— Dehogy van, nincs semmi baj, Erik. Csak fádom. Nem akar ez a tűz tisztességesen égni, csináljon vele valamit, kérem.

Fogta a vasat és haragosan bökdöste az izzó tuskót. Ezalatt folyton beszélt, de nem értettem belőle semmit. Szépen kértem, hogy ne sajnálja tőlem a hangosabb szót.

— Azt gondolnám én, kis grófom, könyörgöm, hogy megraknám itt ezekből a könyvekből a tüzet, majd égne az aztán, tudom Isten!

— No azért kár volna, öreg.

— Már nem tudom én, mi kár volna! Hogy itt eszi magát a kis grófom? . . . Bezzeg, az abbé nem jár ide! Nem jár ide más jótét lélek, csak mi ketten, hogy az Isten akárhova tegye ezt a sok penészes papirost. Ki látott már ilyet? . . . Dejszen, nem az áldott grófné szobáit kellett volna nekünk becsukni, hanem ezt a papiros aszalót, ezt az unalomsekrestyét, meg azt a másikat ott lent, azt a kápolnát . . . Ott szedjük a náthát mindnyájan. Az abbé átjárhatna a karmelitákhoz misézni, ha anyyira kedve telik benne.

Lassu hangon istentelenkedett, hagytam őt, hagy beszéljen. A varjum még mindig árván bólintgatott a kereszten.

— Minden reggel misére, minden délután ide . . . Nem élet ez, kis grófom, megvénülünk időnap előtt, meg . . .

— Mit csináljon az ember, Erik?

— Csináljunk bizony valamit!

Aztán ismét csak dörmögött, nem értettem mit beszél. A tűz magasan lobogott, kellemes meleg hevitette az arcomat. Erik ki akart menni, kértem, hogy maradjon, beszéljen valamit. Engedelmesen visszajött, neki támaszkodott a kandalló-oszlopnak és szótlanul nézett rám. Én meg őt néztem. A láng piros fényt szórt a féloldalára.

— Hát nincs ez így jól, öregem, mi? Találj ki valamit ellene?

— Akár azonnal, csak egy szóval mondja kis grófom!

— Ül le, Erik.

Leült a lábam elé és a térdemre tette a kezét, a szemeimet kereste a szemeivel s nem eresztette a tekintetemet. Most öszülő hajában csillogtatta az ezüstös szálakat a vidáman lobogó láng.

Azután beszélt apámról, de keveset.

— Ha nekem egy fiam volna . . . Addig nem volna nyugtom, míg feleséget nem keresnék neki. Az már szent!

— Ráérünk még, barátom, hadd el.

— Nem érünk rá így! Ki látott ilyet . . . Hírét se halljuk itt asszonynak.

— Látod, Erik, te gondoskodhatnál rólam!

Keményen megmarkolta a térdemet s megrázott.

Valami ismerős érzés borzongott rajtam keresztül. Igen, amikor az édesanyám megölelt néha, akkor éreztem ilyenformát.

— Gondoskodom is — mondta hevesen. — Isten engem úgy segéljen! Szóljon, édes kis grófom! . . . Veszünk a Bois környékén egy helyes kis fészket. olyan puha lesz, hogy a szentlélek is odajárhat kotlani. Minden lesz ott! Csupa gyönyörűség lesz odajárnunk. Galamb is kerül a fészekbe, szép, fehér, bőbitás . . .

Erik mintha mesét mondott volna, hogy elaltasson. Lehunytam a pilláimat és jól esett őt hallgatni, mint kisgyerekkoromban, amikor bejött hozzám s leült az ágyam szélére mesélni.

— Mit szól majd hozzá az apám, Erik?

— Hát szólt ő hozzánk valaha? . . . Ha nekem ilyen fiam volna, szeretőt is én keresnék neki, ha már maga nem tud találni . . .

Talán ebben is igaza volt Eriknek.

Hosszasan hallgattunk ezután. Ő ott üldögélt előttem, meg-megpiszkálta a tüzet s én a nagy krónikával az ölemben, gondolatnélkül bámultam, mint szundikál az a hosszúéletű, bölcs madár a rozsdás toronykereszt karján, egészen a végén.

VI.

Egyszer könyveket hozott utánam Erik az utcán, azaz hogy mellettem jött és szokása szerint fecse-

gett, ha szerit ejthette. Szép napos idő volt, minden harmadik embernél ibolyát láttam. A rue Richelieu-ben magam is vettem a Moliére kutja előtt egy csomót a bájos virágokból. Erik csóválta a fejét, — nem igen szoktunk mi ilyesmit cselekedni! . . .

— Kinek adjuk, kis grófom? — kérdezte.

Ebben a pillanatban, mintha csak ő hívta volna, valami divatárus leányka haladt el mellettünk, halotta Erik kérdését s ránk nevetett.

Egy széles doboz volt a karjára akasztva, de olyan könnyen vitte, mintha csupa ibolya lett volna benne. Szinte élveztem is az illatát s önkénytelenül, sebesebb lépésekkel követtem. Erik csaknem táncolt mellettem a könyvekkel, ragyogó szemekkel biztatott, hogy siessünk! . . . Mikor egészen közel értem a leányhoz, ő megállt, elmaradt tőlem. Amint észrevettem, hogy nincs mellettem, megálltam én is, kerestem, hogy hova maradt? . . . Nem találtam . . . Sokan voltak az utcán, sietve ment el mellettem asszony, ember, meg is löktek, hogy mit ácsorgok az utban! Aggódva néztem előre, hátra, az a dobozos leány kétszer visszatekintett, mosolygott, én néhány habozó lépést tettem is utána, de úgy éreztem magam, mintha eltévedtem volna, — kerestem Eriket . . . Azután a leányt se láttam, eltűnt az utcai tömegben. Szerettem volna kiáltani Erik után. . . .

Előlépett egy kapu alól. Ugy megörültem neki, csakhogy meg nem öleltem! Ő azonban búsan,

szinte boszusan nézett rám. Vonogatta a vállát s mogorván mondta :

— Ezért ugyan kár volt ibolyát vennünk! Már azt gondoltam, hogy most az egyszer lesz valami.

Kedves volt, szerettem — és olyan mulatságosan keserű arcot vágott . . .

Kissé mégis resteltem bár magam, nevettem, az ibolyáimmal babrálva. Ő duzzogott :

— Már most üthetjük bottal a nyomát. Így ugyan nem sokra megyünk! . . . Csak bátran oda kellett volna lépni hozzá, egy, kettő és megvan! Nem kell velük sokat teketóriázni!

Mentegetőztem, hogy mit mondhattam volna neki, hisz soha se láttam? . . .

— Az egyre megy! Jön az magától, csak meg kell próbálni.

Olyan szép napos idő volt, olyan könnyűeknek látszottak az emberek, mintha mindenki dalolt volna magában.

— Hát jó, Erik, nem bánom . . . Majd oda adom valakinek a virágomat, majd jön egy másik.

És jött egy másik, egy harmadik. — Erik biztatott, hogy no most, ennek! . . . no most! . . . bátran! . . .

És én ijedten könyörögtem neki, hogy csak még ennek ne! . . . Igazán oda adom egy másiknak, annak, aki majd most jön . . .

Oh hogy féltem, úgy pirultam és kimondhatatlanul megkönnyebbültnek éreztem magamat, amikor végre hazaértünk. Az ibolyák az asztalomon hervadtak el.

VII.

Erik gyűlölte a könyveimet. Szerinte az nem hozzám méltó foglalkozás volt. Gyakran emlegette, hogy a Saint-Sulpice melletti sikátorban, egy sarokba ékelt bódében, van egy vén írástudónak a műhelye, — az néhány rézpénzért elvégez mindenféle irka-firkát. Egy fél frankért úgy kicsifrázza a levelet, hogy az aztán biztos!... De hát nekem mi szükségem a levélre? ... Csak intenem kell a leánynak és az elég! Vagy irat ő, ha már éppen kell, ott annál a betűkaparónál annyit, amennyi kell, csak parancsoljak vele!

Bizonyosan észrevette, hogy leveleket írok.

Mert szerelmes leveleket írtam, ahhoz a leányhoz, aki kétszer visszanézett rám, amikor ibolyát vettem.

Kértem, hogy bocsásson meg nekem ... hogy az ibolyák itt hervadnak az asztalomon, a bársonyos kék, illatos ibolyák ... hogy nagyon szomorú vagyok, látva e fonnyadó virágokat ...

Azután összetéptem a levelet parányi apróra, kiszórtam a fekete kertbe s ábrándozva néztem a levegőben ringó papirpihék után.

Teljes tudatával bírtam annak, hogy szánalmasan nevetséges, amit teszek — és gondosan bezárkózva, irtam egy másik levelet, amelyet azután elégettem, a hamut szétkotortam a kandallóban s kiszellőztettem utánna. Meg ne érezzék a szobában, hogy papiros égett!

Ekkor voltam huszonkét éves — és a tizenégy éves fiú ártatlan szerelmi ábrándjai ekkor akartak sarjadni lelkemben, de már magam konstátáltam, hogy képtelen, fattyu hajtások. Szégyenkezve téptem le őket magamról.

És éppen így járt bennem a fiatal férfi is. Lopva voltam huszonhárom éves, mert akkor meg egy negyven felé járó fáradt ember rezignációja gúnyolta bennem életképtelenekké természetes vágyaim erőlködéseit.

Elméleteket találtam ki a saját boldogtalanságomra és tudományos uton, szilárd logikával falaztam el magam elől a boldogságot.

Ma pedig itt áll előttem a kétségbeejtő — „hátha?” . . .

Hátha csak merő ostobaság az én egész race-elméletem? . . . Hátha csak az ügyetlen nevelés áldozata vagyok? . . .

De most már késő, — és hátha ez a késő kételkedés is csak bennem befejeződő fajtámnak végső erőlködése? Az összekorhadt, hatalmas cser dudvás tönkjén csirádzó gombák.

VIII.

Ismét okoskodom . . .

Éz az én végzetem: — a szüntelen öntudatos-ság. Hisz öntudatos vagyok még álmomban is.

És ez százszor a halál.

IX.

Tehát az a szürke reggel!

Azt a nagykalapos, kihívó tekintetű leányt akartam megtalálni, hogy szabaduljak tőle.

Igy okoskodtam: meg fogom szólítani s lássuk, akkor mi lesz? Legyen ahogy lesz, legalább tényekkel állok majd szemben és nem fantomokkal küzködök.

Kimentem ugyanazon az uton a Bois felé. Mint a gonosztevő, akit a bűne kegyetlenül visszakényszerít a bűntett színhelyére, — olyan lelkitusakodások közepette közeledtem ahhoz a helyhez, ahol azt a leányt láttam.

És mondom, folyton, folyton okoskodtam. Hogy miért keresem éppen azt a leányt? . . . Szép volt? . . . Nem, határozottan közönséges volt, széles, egészséges, piros arca volt és mintha harapni akart volna, mikor a szemeim közé nevetett . . . De azért jól emlékszem reá . . .

A Champs-Élyséeken félni kezdtem, hogy csakugyan találkozom vele. Összeborzongtam, ha a járókelők közt egy nagyobbkalapos nőt vettem észre.

Az illető virágkereskedés előtt megálltam. Hátha ott van a boltban? ... Visszafordultam. Micsoda örültséget akarok csinálni?! ... Ki tudja, miféle csavargó fehérnép az ... Kimentem a Szajna felé, lassu léptekkel. Alig voltam néhány száz lépésnyire a virágkereskedéstől, eszembe jutott, hogy hiszen azt se tudom bizonyosan, ott van-e a boltban? ... Erre visszafordultam, de persze konstatáltam azonnal azt is, hogy azért fordultam vissza, mert valószínűbb, hogy nem fogom ott találni a virágkereskedésben.

Mint egy kivert kutya a kerítés mellett, úgy sompolyogtam ott a bolt körül, de nem mertem elmenni előtte. Néha dacos elhatározással nekiindultam, csakhamar lefáradt azonban bennem az elhatározás, valami utcai apróságba kapaszkodott a figyelmem és az vitt magával.

Kocsiba ültem és hazahajtottam. Ugy el voltam fáradva, mintha órákig víz ellen úsztam volna.

Az ebédlőben csak az én teritékem volt az asztalon. Ez azt jelentette, hogy atyám ma nem fog velem reggelizni. Gyakran megtörtént és én, aki mindig, mindent elemeztem, soha meg se kíséreltem atyám tetteinek az indokolását. Ez különös, de így van. Az én túlfinom érzékenységem, amely mindenre úgy reagált, mintha megnyúzva jártam volna a világban, — teljesen eltompult, nem működött vele szemben.

Lehet, hogy éppen ebben nyilvánult az ő hatása, — olyan erőszakos volt, hogy agyon fullasztott.

Az nap először támadt az az ötletem, hogy beszélnem kellene atyámmal!...

Erik halkán kérdezte:

— Parancsolja kis grófom, hogy ablakot nyissak?

— Miért?

Hát ugy égett az arcom és verejték gyöngyözött a homlokomon, — hogy Erik azt hitte, valami baj ért. Néha voltak múló, hirtelen szédüléseim, de ezúttal az a furcsa, képtelen gondolat volt reám ilyen palástolhatatlan hatással, amely ilyen váratlanul támadt rám.

Reggeli után nem mentem föl a könyvtárba. Egész délután akartam csinálni valamit, nem tudom mit. Akkor se tudtam. Csak készülődtem: leültem, fölálltam, jöttem mentem, Erikkal akartam beszélni, a csengetyühöz nyúltam, de nem csengettem neki, éreztem, hogy valamit elmulasztok, valamit, amit mulhatatlanul meg kellene tennem...

Arra gondoltam, hogy mégis fölmegyek a könyvtárba és ez az ötlet annyira kielégített, mintha meg is cselekedtem volna. Nyomban az a hangulatom támadt, mintha ott ülnék a nagy kandalló párkánya alatt, ölemben egy könyvvel és szemközt velem a karmeliták bádoggal fődött tornya...

Ijedten rezzentem föl csakhamar és ismét az a délelőtti leány került eléem.

Hát mi lesz már ebből?!

Ilyen utcacafattól se tudjak szabadulni? . . . Dacosan berzenkedtem, de nyomban jött az irgalmatlan öntudat s hozta eléem a többi nőismerőseimet, a mi faubourgbeli fehér szalonjaink fehér, merev bubáit, akikkel találkoztam néha itt-ott, de akiknek soha nem volt semmi mondanivalóm, sőt gyanakodva találgattam, ha köztük voltam, hogy melyiket kell majd egyszer közülök feleségül vennem, melyik lesz majd egy egész életen át a terhemre . . .

Tánc közben meg kellett fognom a táncosnőm derekát. Ugy fogtam, hogy azonnal ellökhessem magamtól, amint meg akar ölelni. Mikor vége volt a táncnak, megkönnyebbültem, mintha valami fenyegető veszedelemből szabadultam volna.

És a mamák, azok a kapzsi nőtények, milyen ellenszenvesen hizelegtek, hogy a nyakamba varrjanak egy asszonyt! . . . A merevségemet szertartásos előkelőségnek minősítették, a tartózkodásomat büszkeségnek, a félénkségemet zárkózottságnak. Hát kellek én egy leánynak magamért? . . . Abszurdum! Ilyen sovány lábszáru, horpadt mellű, sápadt figura . . . Már akkor inkább őszintén, — ahogy Erik mondja — veszek egy asszonyt, megfizetem s mindaketten tudjuk, hányadán állunk és akkor szabadulok tőle, amikor akarok . . .

Tehát így teszek! Megkeresem azt a délelőtti leányt és beszélek vele.

Sietve öltöztem s mentem az utcára, abban a

szent meggyőződésben, hogy most okvetetlenül rátalálok. Erik ámulva nézte, hogy hova sietek?

Most egyenesen a virágkereskedés elé mentem. Olyan bizonyosra vettem, hogy ott találkozom vele!

Persze híre-hamva se volt ott.

Hát hol találom meg?

Ez lehűtött, elkedvetlenített. Ballagtam a Bois felé, lopva nézegettem az eléem kerülő asszonyokat, egyet-egyet követtem egy darabig, elhatározva, hogy: — no, ezt fogom megszólítani... Elém került egy másik, — Istenem, annyi, de annyi van! — s az után indultam, mert sebesebben ment, mert más-milyen színű volt a ruhája... Nem tudtam válasz-tani. Husz-harminc lépésnyire úgy találtam, hogy jobb lett volna az iménti és kerestem, hogy az hova lett?...

Igy hurcoltak végig asszonyok a fél városon.

Este lett, jóformán azt se tudtam hol járok, csak vánszorogtam száz, meg száz szoknya után, fáradtan, ellankadva, meg ismét föllobbanó igyekezet-tel — és folyton több, meg több aszszony került eléem. Néha megdöbbenve vettem észre, hogy milyen elvá-nyolt, vén duenna után nyargalok, — rémülve mene-kültem tőle az utca tulsó oldalára.

Alig bírtam már a tagjaimat, amikor eszembe jutott Erik! . . . Hisz mit emészttem én magamat? . . . Eriknek fogok szólni! . . . Helyes, Eriknek fogok szólni!!

Ebben a határozatban megnyugodva, kocsi után néztem, hogy haza hajtassak. Akkor vettem észre,

milyen késő van, — éjfél elmúlt. Szinte kilenc órája, hogy az utcákon bolyongok. Csakugyan, alig jár ember az utcán . . .

Kerestem, hogy hol vagyok, de nem tudtam tájékozódni. Elindultam taláломra, valahova csak eljutok s utközben találok kocsit, az majd haza visz.

Nagyon el voltam fáradva, nem szántam volna leülni egy utcasarokra, hogy úgy várjam, míg egy kocsi kerül eléem, — de nyugtalanított az, hogy nem tudtam, hol vagyok. Ismeretlen utcák és iszonyuan egyforma házak, valamennyinek az ablaka be volt téve, — mint megannyi börtön. A keservesen pislogó utcalámpák még barátságtalanabbá színezték ezt a rideg környezetet. Egy-egy ember sietett el melletttem s bizalmatlanul került ki. Egyiket megszólítottam, alig akart szóba állani velem.

— Mondja kérem, nem akarna engem haza vezetni?

Azt felelte kurtán, hogy: nem.

— De legalább mondaná meg, hol vagyok? Merre menjek?

Mutatta, hogy ott ni, jobbra le, ott a Bastille-tér, csak menjek egyenesen — és valamit morgott az urakról. Nem értettem: mit beszélt a derék demokrata, pedig szívesen megköszöntem volna neki, hogy utba igazított.

A Bastille-térről már haza találtam.

Emlékszem, oh nagyon jól emlékszem, — még egy asszony megállított az uton és hosszasan elnéz-

tem őt. Hálásan gondolkok rá, áldja meg a jó Isten az emlékét.

Ott volt a Bastille környékén, valamelyik sikátorban, melyben akkor töltötték magasabbra a kocsiútát. Bukdácsoltam a földhányásokon, az utca két oldalán a házak mintha leguggoltak volna, egy magasságban voltak velem az első emeleti ablakok. Az egyik ablakból sárgásvörös világosság szűrődött ki az útra, — egy bánatosan virrasztó kis olajlámpa fénye.

A lámpa egy viaszos-vászonnal leterített asztalon állott és két pohár mellette; az egyikben tej volt vagy valami tejszinű orvosság. A pohárra egy kanál volt téve. Az asztal mellett ült és lehorgaszott fejjel aludt egy asszony, az ölében meg egy pólyás gyerek volt. A gyerek is aludt. Szegény, sovány asszony! A mellén nyitva volt az inge, de milyen fáradt, hervadt mell volt az! Olyan szomoruan lógott a baba fölé, mint egy mindjárt lecsurranó nagy sárgás könnycsepp.

Az asszony el-elbólintott s mintha mindannyiszor össze akart volna roskadni, de mindannyiszor újra, ijedten riadt vissza álmából.

A lámpa mögé egy fakópiros zsebkendő volt feszítve és abban a rőttes árnyékban láttam egy sovány ágyat és az ágyban két férfi aludt. Az egyik fekete szakállas volt, a teste nem is volt egészen betakarva. A másiknak csak az ősz fejét láttam.

Istenem, milyen szép, milyen egyszerü, őszinte kép volt ez! . . . Soha addig ilyet nem láttam.

Miért is nem kopogtattam én meg akkor azt az ablakot és miért nem kértem azt az asszonyt, — engedje meg, hogy megcsókoljam a kezét, hálásan . . . Talán ő az egyetlen asszony az életemben, akinek az emlékéhez hála fűz, mert mindig eszembe jutott, valahányszor anyám emlékét kerestem az asszonyokban és nem találtam.

És vele együtt jut eszembe mindannyiszor az a másik, az a másik rejtelmes asszony, aki mint egy fekete sóhajtás, úgy suhant el mellettem és én didegve néztem utána.

Kétszáz lépésnyire lehettem a hotelunktól, a karmeliták kertje alatt. A puszta sötét utcában egy lélek se járt, a papok kertjéből átértek a faágak az utca tulsó felére s még vastagabb sötétséget borítottak fölém; odébb a mi kertünk kökerítése húzódott az utca mentén, de a fölött már látszott a csillagos ég és ott világosabb volt az utca.

Csak az én lépésem kopogása hangzott, — elnéztem a mi magas, csupasz fáinkon keresztül az eget.

Egyszerre csak hallom, hogy fut valaki felém. Odanézek . . . Honnan került elő? . . . Az imént még senkit se láttam.

Egy asszony szalad felém . . . megbotlik a szoknyájában térdre bukik . . . hallom, hogy sikolt, de azonnal fölugrik és bukdácsolva közeledik . . . Látom, hogy

hajadon fővel van, a kalapja a kezében
 Megállok, ő észrevesz és habozik, mintha vissza
 akarna fordulni . . . A haja kibontva lóg le a fejéről,
 azt igazítja . . . Egy pillanat és kezibe kapja a szok-
 nyája elejét és lihegve, lesütött fejjel rohan el mel-
 lettem . . . Hosszu, fekete haja uszott utána és valami
 erős, átható tubarózsa-illat csapott az arcomba . . .

Abban a pillanatban megérezttem, hogy az az
 asszony valaki nekem, hogy végzetszerűleg köze van
 hozzám! Nem úgy, mint azoknak, akik után én futottam
 az nap, nem úgy! Mintha egy rémes, nehéz átok
 kísértete csapott volna el mellettem, dermedten lapul-
 tam a falhoz és már mikor eltűnt, akkor dideregtem . . .
 Utána kellene szaladnom, meg kellene fognom . . .
 Ki volt? . . . Nem tudom, sohase tudtam meg, utána
 kellett volna szaladnom akkor! Talán egy kísér-
 tettel kevesebb járt volna föl hozzám a nyugalمامat
 gyilkolni.

Hosszasan álltam ott, a falhoz lapulva, féltem
 mozdulni, féltem hazaérni. Agyon voltam hajszolva
 minden izem, a porusaim is éreztek. Ezer meg ezer
 babonás sejtelem zsibongott a lelkemben, egyik se jutott
 tisztán föl az agyamig, — egy zürzavaros rettegés
 hangyabolyja mászott szét bennem. Izzott a fejem és
 nyomban fáztam.

Egy bizonyos: — ez a fekete kísértet a mi
 házunkból rebhent elém . . . Ez a mi házunk asz-
 szonya . . . Ez gyötör engem annyi alakban . . . Ezért

irtózom én az asszonyoktól ... Bizonyosan, de bizonyosan mi tőlünk röpült ki az éjszakába ...

A falhoz támaszkodva vánszorogtam hazafelé. Egyik kezemmel az államot szoritottam föl, hogy ne halljam a fogaim vacogását, a másikkal a kert falát tapogattam, kapaszkodót keresve.

Csak tőlünk jöhetett ...

És egyszerre egy nyilást értem a falban.

Itt van, itt jött ki ...

Ez meg se döbbsített már, hisz bizonyosan tudtam. Éreztem a kezemmel, hogy ott vége a falkerítésnek, — csak nem mertem rögtön odanézni.

Léghezam csapott ki onnan, nyirkos földszag. Lassan fordultam arra, nagyon lassan, abban a bizonyos tudatban, hogy most valami borzasztót fogok látni, de meg kell néznem, akár ha a saját véres alakomat látom is ott ... Igen, az a rémes gondolatom volt, hogy önmagamot fogom ott megpillantani, rögtön, rögtön ... Csak még egy kicsit ne, csak egy pillanatig irgalom még! ... Így álltam, behunyt szemekkel.

Egy végső erőfeszítéssel kinyitottam a szememet.

Csakugyan, egy nyílás volt a falban, egy befelé szolgáló ajtó, mely tárva állott és ott bent a mi kertünk, — a csupasz fatörzsek közt feketén, mozdulatlanul feküdt az éjszaka. Nem vettem észre semmi rendkívülit, csak azt, hogy nyitva volt az ajtó,

melyről Erik beszélt s melyet soha nyitva nem láttam.

De azért nem mertem volna belépni a kertbe. Ösztönszerűleg behúztam az ajtót. Kilincs nem volt rajta, csak kulcsra járt s ugyszólva magától becsapódott előttem. A léghuzam lökhette meg. Nyomtam vissza, de már bezáródott.

Kábultan tántorogtam a nagy kapu elé, a kapus csodálkozva bocsátott be s úgy nézett rám, mintha idegen volnék előtte. Vagy csak én láttam őt olyannak? ... Aztán fölvánszorogtam a lépcsőn, folyton azt hittem, hogy itt most valami lesz, valami szokatlan. Minden különös volt, olyan idegen ...

Erik is gyanusnak látszott, — ha a háttam mögé került, riadtan fordultam feléje A szobám is, a butoraim, az ágyam is olyan, mintha most lennék itt először; vagy voltam már itt, de régen, csak homályosan emlékszem ezekre a tárgyakra ...

Összezsugorodtam az ágyban.

Erik kérdezett, nem feleltem neki, kiment. Fáztam, különösen fáztam: úgy éreztem, hogy a föld alatt fekszem, nem tudok mozdulni, nem kapok levegőt, fuladozva szivom, szivom ... fönt esik és rám szivárog az essőlé ... elevenen temettek el, nem bírok kikelni a földből ... Erik! ... Erik!! ...

— Itt vagyok, kis grófom. Rosszat álmodott?

— Rosszat! Nagyon rosszat!

— Adjak valamit?

— Nem kell semmi, csak maradj itt mellettem. Azt hiszem, lázam van. Félek!

— Ugyan mitől, kis grófom?

— Miért nézel rám olyan furcsán?

— Dehogy nézek.

— Azt hittem...

— Már csak megkérdezem, ne tessék haragudni, hogy hol mulatott a kis grófom az éjszaka? Különben hála Istennek!...

— Hát te azt hiszed, Erik? ... Dehogy mulattam, öregem!...

Mosolygó jóakarattal bólintott egyet-kettőt. Mondta, hogy csak forduljak szépen be a fal felé és aludjam jól ki magamat. Engedelmeskedtem neki, mint egy ijedt gyerek, kérve, hogy azért maradjon velem a szobában.

— Jó, jó, itt maradok, ide ülök, elalszom én itt is. A gyertyát is égve hagyom.

Alig hunytam le a szemeimet, előttem volt a nyitott kertajtó. Felültem az ágyban.

— Erik! Kinél van annak a kertajtónak a kulcsa?

Erik már szundikált.

— A kulcs? ... Milyen kulcs? ...

— A kertajtó kulcsa. Amiről beszéltél néha. Az üvegház melletti ajtó, a kerítésen.

— Hogy jut ez most az eszébe kis grófomnak? A kapusnál is lesz hozzá kulcs, a kertésznek is van, meg ...

— Hát még kinek?

Erre felugrott Erik, megdöbbenve nézett rám.

— Hát még kinek? — sürgettem őt még izgatottabban. — Mondd, kinek? Beszélj hát!

— Istenem, hát nem tudom én, mi van azzal a kulccsal! Hát van mindenkinek, a mi urunk is szokta használni, ha itthon van.

— Az apám?

— Igen, ő is, de mikor ő itthon van, nekünk nem szabad arra járni. De milyen piros a kis grófom

Hanyatt dőltem, mint egy darab fa. Erik hozzám ugrott, homlokomra tette a tenyerét s a halántékaimat dörzsölte. Szólitott, vizet locsolt az arcomra.

— Félek, félek . . .

— De mitől, az Isten szent szerelmére? Hiszen nincs semmi baj! Mitől félne kis grófom?

— Nem merem megmondani.

— De nekem!

— Attól félek, Erik . . . Attól, attól, hogy meg fogok bolondulni.

— De már ilyet gondolni is! Ez az áprilisi időjárás teszi. Nekem is oda vannak a karjaim. Valami idő lesz megint! Legjobb ilyenkor a mustár. Tán azt tennénk a kis grófom talpára is? . . . Tudom, az kiszíjja!

— Csak dörzsölj erősen! A fejemet . . . Tudod, már egészen ott vagyok. Ha tudnád . . . Ugye itt

maradsz te? Ne menj ki, kérlek!... Majd meglátod...

Erik leült az ágyam szélére, szeliden dörzsölte a homlokomat, biztatott, kikelt az ellen a sok átkozott könyv ellen és beszélt, mint rendesen, összevissza — egy darabig hallottam, jól esett, kivált az, hogy a keze rajtam volt és így elaludtam.

X.

Másnap, mikor fölébredtem, egészen jól éreztem magam. Az összehúzott ablak-függöny középső nyílásán beragyogott hozzám a nap s egy keskeny aranyos csíkot vetett a terítőmre. Ágyamból egyenesen a kandallóba láttam, melyben lassu tűz égett, szelid, vöröses fényt hintve a szoba félhomályába. A kandallón álló oszlopos óra békésen ketyegett. A jaspisz oszlopok között mindannyiszor megcsillant ingájának aranyozott holdja, valahányszor felém lengett; az egyenletes, nyugalmas taktust adta abba a kellemes hangulatba, amely körülvelt, ringatott puha bölcsőjében.

De jó így!

Kint süt a nap, világosság van, élet, — hozzám csak annyi jut belőle, amennyi jól esik: egy vidám, biztató sugár az áldott napból és tompa, andalító zsongása a mindenütt ébren levő életnek.

És ismét behunytam a szemeimet, kerestem a tegnapot... Kissé összeborzongtam, de az is jól esett, mintha egy gonosz álom végső buborékjai

gyöngyöztek volna föl az éjszakából, szertepattanva a napsugaras ébrenlét tükrén.

Zörejt hallottam az ajtó előtt, suttogva beszéltek.

Istenem!... minek háborgatnak most!...

Erik óvatosan nyitotta be az ajtót. Valaki kívül maradt.

— Mi az, Erik? Már föl kell kelni?

— Föl bizony, kis grófom. Jól aludt? ... Ugy-e mondtam! Most hamarosan megfürdik és rendben vagyunk. Dél elmúlt.

— Hagy aludjam még, öregem, ha tudnád, milyen jól esik!

— Már most elég volt!

— Csak még egy fél óráig, Erik!

— Jó, jó — biztatott szeliden — már kétszer benéztem ugysis, de nem volt lelkem háborgatni, úgy aludtunk, mint a tej. Hanem itt van értünk Dénes.

Dénes az apám bretonja volt. Egy négyszögletes fejű, hangtalan legény.

— Mit akar?

— Kint van ni! Beeresszem?

Apámtól jött, — jobban magamra huztam a takarót. Talán föl is kelek inkább?!

Sebesen öltöztem.

— Mi kell neki? Nem mondta?

Erik a vállát vonogatta.

— Beszél össze-vissza, nem lehet azokon eligazodni. Majd mindjárt beküldöm.

Odalett a szép reggelem. Gyerekes aggodalom fogott el, — audienciára hivat apám. Megtudta, hogy az éjjel csavarogtam. Kopogtattak az ajtón, én kimentem. Ott volt Dénes és a maitre d'hotel, az abbé éppen akkor érkezett. Mi lelte ezeket?

Dénes beszélt, kurtán mondta:

— A kegyelmes ur nem csöngetett. Tizennégy órája várom.

A maitre d'hotel bókolva jelentette:

— Kegyelmes urunk nem jött le reggelizni.

Az abbé alázatos fontoskodással ujságolta, hogy apám nem vett részt a mai misén.

Hát mit jönnek ezek ezzel hozzám? Mit akarnak tőlem? Miért mondják ezt nekem? ...

— Talán elutazott?

Az abbé fölvilágosított, hogy az lehetetlen, arról Dénesnek tudnia kellene.

— A kegyelmes ur — egy parányi meghajlással és rebegve említette atyámat a nyularcu páter mindig — pontosabb az ő szokásaiban, mint az óra és ez a királyok udvariassága is, legyen szabad megjegyeznem. (Ekkor nekem bókolt.) A kegyelmes ur, miként megdöbbenve értesültem Dénes urtól (és Dénestől se sajnált egy alázatos, rövid fejbólintást) tizennégy óra óta nem vette igénybe az ő ... (Itt valami lekötelező jelzöt keresett s mi némán vártuk, míg megtalálja. Nem találta, két elismerő kézmozdulattal pótolta) ... szolgálatait.

— Vetkezésre se csengetett. Reggel se. A fekete kávéért se.

Atyám egy csésze üres fekete kávét szokott fölhajtani, amint fölébred s azt Dénes készítette el neki.

Bosszantott ez a szertartásos komédia.

— Hát miért nem megy be? — kérdeztem érdesen Dénestől.

Hogy elhültek mindannyian!... Igaz, én is jobban meggondolhattam volna, mit beszélek. Hisz magam tudtam legjobban, hogy milyen képtelenséget kívánok tőlük: bemenni atyámhoz, engedelem nélkül!... Ez soha elő nem fordult.

— De hát akkor én mit csináljak?

— Én osztom e hü emberek aggodalmait, bár mindig velünk a Mindenható! — mondta kenetteljesen a kövér papunk.

Mindhárman engem néztek — ám lássam, mit tudok kitalálni! Erik mögöttem állt a hálósobám ajtajában s azt vettem észre, hogy úgy magában, pompásan mulat a jeleneten. Kacsintott, amikor rátekintettem, hogy — no, ezek ugyan benne vannak a pácban!

— Várjanak az ebéd idejéig. Talán csakugyan nincs itthon. A kapus mit mond?

— A kegyelmes ur ritkán használta a főkaput.

Erre a hideg borzongott végig a gerincemen, a mit az abbé apró szemei valószínűleg azonnal észrevettek. Ő szólt:

— A kegyelmes ur a kerti ajtót használta.

— Kérdezzék hát meg a kertészt.

Ez viszont a maitre d'hotel hatáskörébe tartozott. Mintha egy idevágó törvényszakaszt olvasott volna, jelentve:

— A kertész visszavonul, midőn a család — mély bók! — tagjai a kertet méltóztatnak használni. Midőn pedig a kegyelmes ur itt kegyeskedik időzni, a kerti munkák a délelőtti órákban végeztetnek. Így rendelte ezt, tíz éve mult, a kegyelmes ur, midőn az ő lakosztályából egyenesen a kertbe szolgáló lépcsőt építették.

— Jó, hát várjunk az ebédig.

Erik ajtót nyitott a társaság előtt.

— Ezek ugyan meg vannak akadva, — mondta utánuk, nem minden megelekedés nélkül.

Persze, elrontották az én szépen kezdődő napomat is! Már most mit csináljak?

Erik nem engedte, hogy komolyan vegyem az esetet, elismételte nekem a kenetteljes abbét, a nehézkés Dénest és a szertartásos maitre d'hotelt. Szokatlanul jó kedve volt, annak örült, hogy végre történik valami nálunk!

Arra már késő volt, hogy kilovagoljak, egyébként is hasztalan palástoltam, mégis nyugtalanított valami. Fölmentem a könyvtárba. Erik lemondólag követett.

A könyvtárban, szokásom ellenére, egyenesen

az ablakhoz mentem — onnan le lehetett látni atyám ablakaira.

Atyám emeletén, két ablakban, a leeresztett fehér függöny mögött sajátságos fény rezgett.

Ijedten szólitottam Eriket.

Erik is megdöbbsent.

— Abban a szobában égnek a lámpák !

Lesiettünk — és jellemző, hogy még ilyen izgatottan se feledtem el kabátot cserélni, mielőtt átmentem atyám lakosztályába.

Erik értesítette a cselédséget s be akart menni a kertbe, hogy onnan is megnézzze az ablakokat. A kapus azonban, minthogy ez a házirendbe ütközött, határozottan ellene szegült; a maitre d'hotellei a lépcsőn találkoztam, az Erik és a kapus közt fölmerült ügyet jött elém terjesztetni, hogy — tekintve a kivételes helyzetet, méltóztassam őt fölmenteni a felelősség terhe és következményei alól a kegyelmes urral szemben, döntsek, hogy bebocsássa-e a kapus Eriket a kertbe vagy pedig ne bocsássa ?

Egy vonás meg nem rándult az ő méltóságos arcán, mialatt ezt hidegen elszavalta nekem a lépcsőházban. Állt előttem, mint a cövek, rám nézett, de én úgy éreztem, hogy nem lát engem, hanem rajtam keresztül néz valamire.

Igy éltünk mi ott!

Erik, az én felelősségemre, bejutott a kertbe, de onnan, alulról nem látszott semmi szokatlan az ablakokban.

A maitre d'hotel tüntetőleg visszavonult saját helyiségeibe.

Atyám előszobájában, — egyedül Erik mert követni, még a kíváncsi abbé is tiszteletteljesen lent maradt az alsó folyosón a kíváncsian csoportosuló cselédséggel, — Dénes meredt elém. Zordon matrózarca nem árult el semmi indulatot. A belső termekbe vezető szárnyajtó elé állt s halkan, mintha nem is abból a marcona alakból jönne ez a lágy hang, — jelentette, hogy a kegyelmes urtól a mai fogadásokra nézve még nem kapott utasításokat!

De ez már mégis kihozott a sodromból. Türelmetlenül támadtam rá, hogy hisz ő zavart ide! . . . Igen, igen, valószínűleg ő is azt kívánta, hogy ne háramolják reá semmiféle felelősség.

— Vezessen!

Föltárta előttem az ajtószárnyakat s bebocsátott a következő szobába. Egy aránylag üres, feszes empire helyiség volt az. A kerek márványasztalon állott a kávéfőző készülék, a kristálykancsóban víz és egy pohár volt az ezüstitálcán a csésze mellett. És ezeknél egyéb olyan holmi nem volt sehol, mely azt sejtette volna, hogy itt lakik valaki. A székek fesszesen állottak, mintha soha senki nem ült volna azokon, — két bronz-veretű, galériás szekrény komoran lapult a falhoz, mintha el lettek volna keseredve, hogy senki se tesz beléjük semmit!

Intettem Dénesnek, hogy — tovább!

Suttogva jelentette, hogy a hívó csengetés nélkül ő nem mehet beljebb. Semmi körülmények között! Magam nyitottam tehát ajtót, — kettős ajtó volt.

A befüggönyözött szobában félhomály, nehéz lámpaszag fogadott s a következő harmadik szobából, a nyitott ajtón át lámpafény szűrődött ki, sárgás-vörösesen, a nappal égő lámpa gyászos derengése, amely sápadtan fuldoklott a mögöttem tárva maradt ajtón át beáradó világosságban.

Bántó csönd volt.

Ösztönszerűleg hátratekintettem: egyedül voltam, Erik se jött be utánam.

Tétovázva álltam meg és akkor, mintha egyszerre körém fagyott volna a csönd. Szólni akartam: — szabad? . . . Talán szóltam is.

Ismét úgy voltam, mint a múlt éjjel, tehetetlenül roskadtam egy hatalmasabb akarat alá s az taszított a harmadik szoba felé, ahol most valami borzasztót fogok látni, de meg kell néznem . . .

Ott egy halott lesz!

Amint megmozdultam, éreztem, mint riad föl az a jeges csönd, mely a halott köré dermedt és a melyet valósággal láttam is, amint a szoba felé közeledtem. Ott volt az asztal, a zöld selyem székek. A nagy tükör, melyre fakó párákból fátyol verődött, szürkén itta be a lámpafényt.

Az ajtóból láttam a halottat is.

Nem ismertem rá.

Egy párnázott bergére előtt, félig a térdeire rogyva, meredt derékkal a székek dülve hevert egy ember. A feje úgy hátra volt szegve, hogy csak az állát láttam.

Fénylő fekete atlasz ruhában volt, a feszes térdnadrág alatt fekete harisnya. Egyik lába egészen egyenesen meredt el alatta, mintha most akarna fölállni. Kidüllesztett mellén, a diszes csipke jabot-k között, vérvörös foltot láttam.

Nem tudtam kicsoda. A borzalom ijedt kíváncsiságba olvadt, odasiettem hozzá.

Az apám volt.

Ha rágondolok, ma is eláll az érverésem.

Az apám, abban a képtelen ruhában! A fején rizsporozott Lajos-paróka, az arcán jelentkeztek a hullafoltok, az ajkai köré szennyes hab száradt.

A szemei nyitva voltak. Nem mertem fölője hajolni, azt hittem lát.

Megölte magát?! . . .

A csipkéi között pirosuló folthoz hajoltam, de rémülve láttam, hogy az csak egy vérvörös kis kendő . . . Még közelebb hajoltam . . . Hát mi történt? Hol a fegyver . . . És ekkor örült félelem nyilalt keresztül az agyamon, — az a tubarózsaszag csapott az arcomba, amelyet az éjjel éreztem . . .

Az asszony!! . . .

Egyik gondolatom a másikat marcangolta, egy kis öntudat vergődött közöttük, az, hogy — most megőrültem! . . . Én, megőrültem . . .

Ez mind káprázat? . . . Hol vagyok? . . . Mi van itt? . . . Az éjjel láttam egy asszonyt, fekete ruhában rohant el mellettem, ilyen szaga volt? Igen, igen, az igaz . . . de igaz! . . . Hazajöttem, aludtam, itthon vagyok . . . Ez az apám, ilyen ruhában, ő . . . A fehér páróka . . .

És az arca felé nyúltam, hogy megfogjam a valóságot. Visszalökött az a szag.

Menekülni akartam onnan, — de nem mertem hátat fordítani a halottnak, nem mertem félrenézni róla, mert akkor azonnal föláll . . .

Egy lépést hátráltam . . . Ugy éreztem, hogy húzom őt magammal.

Lassan, iszonyu lassan döltem hátra, de a lábamat csak a végső pillanatban mozdítottam. Így egy lépéssel ismét távolabb voltam tőle. Nem veszi észre, nem mozdul! . . .

Ha megmozdulna! . . .

Néztem mereven, hogy a nézésemet feszítsem ellene . . . És ekkor rezegni kezdett, mozgott, a csipkék emelkedtek a mellén, lélegzetet vett.

Eszeveszetten szöktem hátra, fejem a falba vágódott, valami a kezembe akadt — éles csöngettyűhang hasított keresztül a csöndön. Fájdalmat éreztem és megkönnyebbülést, mögöttem Dénes szólt:

— A kegyelmes úr parancsol?

És még egyszer, egészen mellettem:

— A kegyelmes úr csöngetett?

Tehát nem vagyok egyedül! . . . Itt az ajtó,

lépések hallatszanak, mellém jönnek . . . A halott pedig ott van, de mozdulatlanul . . . Én dadogva felelek:

— Nem tudom!

Dénes belép, kiált: Ur Isten! Odaugrik a halotthoz.

— A kegyelmes ur!

Lehajlik hozzá, bátran hozzányul, — én nem merek mozdulni . . . Mellém érkezik Erik, ő is oda-fut, Dénes eléje áll, eltakarja előle apámat, megfogja, dulakodnak, tuszkolja kifelé . . .

A fejem sajog, oly nagyon megütöttem. Én is mozdultam, Dénes hevesen kiáltozott, az ajtó előtt is beszéltek, az abbé, a cselédek kérdezték: — szabad? Erik többször kiáltotta: — a kegyelmes ur meghalt!

Magamhoz tértem.

Az lepett meg, hogy Dénes milyen indulatosan állja útját az ajtó előtt tolongó cselédségnek.

— Nem szabad senkinek bejönni! — kiáltott rájuk harsányan.

Erik tőlem kérdezte: — Kis grófom, mi történt? De Dénes nem engedett szóhoz jutni, durván támadt ránk:

— A kegyelmes ur így nem fogad! Senkit! Senkit!! Ki kell menni!

Bámulva néztem ezt az érthetetlen jelenetet. Mindenki egyszerre beszélt. Kint suttogták: meghalt! meghalt! . . .

Erik rám hivatkozott, Dénes ingerülten ismételte:

— Senki, senki! . . . A szentnek se! Nem bánom akárki, ide be nem jön senki! . . A kegyelmes úr előbb átöltözik.

Az abbé mégis be akart lépni, Dénes mellen fogta: — Nem szabad! A szentnek se!

Ekkor tértem teljesen magamhoz.

— De szerencsétlen, — szóltam Déneshez, — hiszen meghalt. Nem látod?

Ő megdöbbenve fordult atyám felé, — meghalt?! . . .

És lassan a halott felé indult.

Az abbé tompán, de hangosan szólt hátra: — A Mindenható irgalma velünk. A kegyelmes úr meghalt.

A cselédség bátortalanul, habozva közeledett, engem észre se vettek, mindenki a halott felé ment, lábujjhegyen, alázatosan. Az istállómeister facipókben, fehér köténnyel ágaskodott a többiek mögött, hogy ő is lásson valamit.

Az abbé orvos után küldött, de nem mozdult a cselédek közül senki, folyton többen és többen jöttek be. A kapus mind kereste a többi háta mögött, hogy honnan láthatna ő is valamit?

Az abbé beszélt csak hangosan: — Ki kell nyitni az ablakot!

Egyik se engedelmeskedett neki. Jött a kertész, halkán kérdezte az egyik lovásztól:

— Meghalt?

Az igent intett neki.

— Ereszsz oda, hogy lássak belőle én is valamit !

A többi suttogásból is tisztán hallottam néhány szót:

— Megütötte a guta.

— Milyen ruhában van !!... Nézd !...

— Eret kell vágni rajta.

— Vághatod már!

— Hogy kiöltözött hozzá!

— Fekete harisnya! Nézd, fekete harisnya van rajta !!

— Fehér páróka !...

A kapus hasztalan furakodott, nem jutott réshez és akkor vígasztalóul a szobában tekintett körül, kíváncsian tapogatta meg a székek selyemüléseit. A mint engem megpillantott, zavartan állott be a többi közé s keresztet vetett, könyökével meglökte a mellette állókat, azok is felém pillantottak és keresztet vetettek.

Valamelyik fölhúzta a függönyt és ablakot nyitott. A nappali világosság és a friss levegő neki bátorította valamennyit, hangosabban beszéltek. A közelemben állók azonban figyelmeztették a többieket reám, mire alázatosan kotródtak előlem és én egyenesen a halottra láttam.

Senki se mert hozzá nyúlni. Ugy feküdt abban az érthetetlen ruhában, mint az imént. Az, amit én démoninak találtam a tartásában, most csaknem imponáló volt; ilyen groteszk ruhában is, halva is méltóságos, hozzáférhetetlen nagy ur volt ő, aki megengedte a halálnak, hogy megfojtsa. Jobb kezét a

mellénye nyílásába dugta, a csipkék közé, lássák, hogy nem hadonászott, nem vergődött!

Az én apám!...

Emlékszem, abban a pillanatban átlobogott rajtam legendákban kezdődő fajtám büszke öntudata, az ereimen dagadva vágattak keresztül az ősi vér sűrű hullámai, törhetetlen erély feszítette acélossá az izmaimat, úgy éreztem, hogy tudok hatalmasan akarni, tenni, szeretni is... Hogy törpült a lábaim alá az a csőcselék ott és én kiegyenesedtem, nőttem... Istenem!... Ugy éreztem, hogy hadsereget tudnék vezetni, mint keresztes őseim, és nincs olyan asszony, a kivel meg ne bírnék...

A pap térdelt apám mellett, Dénes mereven állott a szék mögött.

— Át kell vinni a herceget a hálósobájába!

A hangom is ércesebb volt. Azok is különösnek találhatták, mindnyájan rám néztek, a pap fölállt. Halkan mondott valamit Dénesnek és a maitre d'hotelnek, mire Dénes sietve átment atyám hálósobájába, a maitre d'hotel pedig hozzám jött s mélyen meghajolva kérdezte:

— Megengedi a kegyelmes ur, hogy elbocsásom a cselédséget?

Az első pillanatban nem tudtam, hogy kihez beszél?... Atyámra pillantottam, azután a papra, Erikre, a cselédekre, — valamennyien mélyen meghajolva hátráltak előttem.

Igen, igen, most már én vagyok a kegyelmes

úr!... Az abbé nem feledkezett meg róla!... Ez éppen talált is akkori hangulatomhoz, erősített.

Erik és három ember maradt bent, hogy átvi-gyék atyámat a hálósobájába. Ott álltak körülötte, egyik se mozdult. Mintha azt várták volna, hogy pa-rancsoljon nekik a kegyelmes ur, engedje meg, hogy hozzányuljanak! Erik hajolt le hozzá s idegenkedve fogta meg a mereven elnyúló lábat. Az abbé intett a többieknek, mire azok is hozzányultak, mozdították, eleinte kegyelettel vagy talán inkább félve, de las-sankint belemelegedve, hisz nehéz volt. Integettek egymásnak, hogy ott jobban emeld, följebb fogd... Az egyik leguggolt, a térdeire emelte, úgy nyult alá, — így kinyújtóztatták a karjaikon és lassan föl-emelték.

Amint fölemelték, lecsúszott hátrahanyatló fe-jéről a paróka és lilásbarna foltok látszottak a ko-pasz koponyán. Ismét merőben idegennek találtam ezt az arcot így. A cselédek nem merték a fejét érinteni s az abbé, mielőtt megfogta volna, áhitatosan rám tekintett, hogy — talán én óhajtanám vinni atyám fejét?...

Oh nem! nem!!

Dehogy nyúltam volna hozzá, irtóztam még a gondolattól is! Én nem tudtam soha, hogy kopasz, mindig sűrű barna haját láttam a fején.

Lassan indultak vele a háttérben lévő ajtó felé. A négy ember meggörnyedt a súlya alatt, hallottam, milyen röviden szedik a lélegzetet; a pap ment leg-

hátul, lábujjhegyen, ájtatosan lehorgasztott fővel, egyik kezével a fejet emelte, a másikban a rizsporozott paróka lógott, fehér foltot dörzsölve a reverendájára.

Ma is látom . . .

És látom a szennyes sárgán égő lámpákat, látom a tükkörfényes parketten eliramló napsugarakat és amint keresztül haladnak vele e sugárkéve alatt, mintha torz vigyorgásra rándulna a hamvas, halott arc — sebesen fordulok el előle a nyitott ablak felé, lélegzetet venni.

X.

Álltam az ablak előtt. Ott az én tornyom s a bádog keresztén gubbasztanak a varjaim, bölcsen bóbiskolva: — minden mindegy! . . . A nap süti a hátukat.

Igazán, mintha semmi se történnék a világon! Nyoma sincs oda künt semminek, egy rozsdafolt le nem vált a torony bádog süvegéről, a kocsik közönyösen zörögnek az utcán, a rendes nappali zaj zsongása se nem halkabb, se nem erősebb.

Kerestem az összefüggést a történetek között.

Csak a rikitó részletek tolakodtak egyre-másra, szinte egyszerre, az emlékezetemben és magának a minden alakban megdöbbszentő halálnak a souverain voltát is tulbirta az a szüntelen visszatérő gondolat, hogy ő maga a szintelen ridegség, akin soha egy gombot begombolatlanul nem láttam, aki zordon

szokásaiban matematikai pontossággal ismétlődött, kinek egész egyéniségéből fagyasztó hideg áradt a környezetére, — hogy ő ilyen álarcosbáli, komor parádéba öltözött legyen a halál elé . . .

Hátratekintettem.

Ebben a szobában?

Olyan lakatlanul rendes, dermedt, üres volt az is, mint az ő valamennyi szobája, amelyben én jártam valaha. Mintha soha senki nem kacagott, senki nem sóhajtott volna ott.

Az íróasztalon, — mintha soha nem írt volna senki azon, — olyan volt a nagy szögletes empire tintatartó, mint egy díszes, üres koporsó. Egyéb nem is volt az íróasztalon. Mögötte a könyves szekrény — zárva, a kulcs is le volt huzva az üvegtáblás ajtóról és zöld selyem függöny takarta el a könyveket. A két sarokban egy-egy bronzsal kirakott kis szekrény állott, azoknak a fiókjain se volt kulcs, valamennyi gondosan be volt zárva, de éreztem, hisz látszott rajtuk, hogy nincs bennük semmi.

Hát hol van az, aki itt lakott? Az apám?

Csupa halott butorok, kimért rendben, még az a karosszék is, melyhez a holttest támaszkodott az imént, közömbösen állott az ő előkelő helyén, egy foszlánya rajta nem akadt a halálban vergődő léleknek.

Hiszem és érzem, hogy a tárgyak is élnek, lelkük és egyéniségük van és meghalnak ők is a

gazdájukkal együtt. És újra élnek és újra meghalnak. Nyissunk csak a nagyanyánk szekrényébe, azok közé a hideg, fakó kis csomaghullák közé . . . Mind, mind meg van az halva; ha hozzányulunk, ha ránézünk, a szagukon érzik, hogy volt bennük élet a gazdájukéból, annak az egyénisége, az ízlése, a lelke tapadt rájuk és az halt meg rajtuk. Nyúlunk csak valamihez egy ídegen helyen — a tapintás vonzalmat vagy ellenszenvet jelez; nyissunk egy lakásba — a szagában megkapjuk lakóinak az egyéniségét. Azután másé lesz egy ilyen halott tárgy, ki lassan, újra életet ad belé, egy másmilyen életet, a saját lelkét — és aki azután újra meghal.

Apám nem adott életet a tárgyaiba, beléjük gyilkolta a régi halált.

Valami mégis volt akkor abban a szobában, valami láthatatlan rettenetes, amitől féltem, mert nem mertem mozdulni a nyitott ablak elől. Valami, amit ha meglátok, hát kivettem magamat előle az ablakon.

A mi örökké mosolygó kis doktorunk érkezett. Apám ki nem állhatta, anyám szerette, az asszonyok egyáltalában rajongtak érte, olyan romantikusan tudta őket gyógyítani. Én is szerettem volna őt szeretni, de valójában soha nem tudtam közel férni hozzá. Addig jutottam, ameddig ő eresztett. Husz év óta mindig egyforma öregnek ismertem és még azután is vagy husz évig ugyanolyan öreg maradt, ugyanabba a jóságos, minden emberi nyomoruságot túlbíró

mosolyba enyhült ráncokkal az arcán. Okos, fürge kis szemei átjártak az emberen és csak mosolygott. Ma már mintha érteném őt: — sokat tudott, mindent megbocsátott és így szerette az embereket. Segített, ha csak lehetett, a testükön, de inkább a lelkeket szerette volna meggyógyítani. Eredeti, bölcs ember volt.

Mosolyogva nyújtott kezét és egy darabig nem is bocsátotta el az enyimet. Ismertem már ezt a szokását, tréfás hangon magyarázta volt meg egyszer, hogy így bekapcsolja az ember egymásközt a bizalmi delejességet.

— Tudja, hogy a légnyomás négy nap óta türehetetlen? Fiatal ember nem érzi, ugy-e? Finistereből egyre-másra érkeznek a jelentések, megbomlott a tenger. Négy napja tart már az asteroid-rajzás.

Csillagászáttal is foglalkozott s néha jövődőt mondott az asszonyoknak — csupa jót olvasott nekik a csillagokból.

Mondottam, a hálószoza felé mutatva, hogy — meghalt az apám!

Bólintott, hogy hisz akkor ugyis ráérünk, — az orvosnak nem sok hasznát veszi a halott ember. Ugye nem?

Elbocsátotta a kezemet és szék után nézett. Leült abba a bergérebe, de amint leült, vizsgálódva tekintett körül: — milyen infámis szag ez?

Én megdöbbsentem, ő azonnal észrevette s belém szúrta kis szürke szemeit.

— Érzi? ... Szédítő virágszag ...

— Tuba-rózsa? ... Hál' Istennek, doktor, csak-hogy ön is érzi. Ugy-e az? Tubarózsa? — kérdeztem őt hevesen. — Hál' Istennek!

— De hát mi szükségünk ebben az ügyben ő reá?

— Kire, doktor?

— Az Istenre! Hisz ez a lehető legegyszerűbb, eligazítjuk talán ezt a magunk emberségéből is.

Folyton engem nézett. De nem volt abban az erős nézésben soha semmi tolakodó, feszélyező kíváncsiság, inkább biztatás, hogy: — lássuk, aztán majd segítünk rajta valahogyan.

— Nem akar leülni? Húzzon ide egy széket, mellém, ide — —

Engedelmeskedtem neki, leültem mellé, ő a térdemre tette a kezét:

— Mondtam, hogy az eleven embernek kell az orvos. Hát mi baj?

Tétovázva feleltem neki, ő hagyta, hogy hebegjek s mosolygott és e mosolygás hatása alatt úgy ernyedtek, horpadtak össze az én dagadó aggodalmaim, mint egy kioldott léggömb.

— Azaz, hogy... Nem is tudom tisztán, agyon vagyok izgatva.

— A légnyomás, — biztatott kedvesen, rendíthetetlen nyugalommal, négy nap óta türhetetlen.

— Itt találtuk az apám holttestét, a földön ...

— És ő hagyta itt ezt az asszonyszédítő illatot?

— Igen, éreztem azonnal, amint föléje hajoltam. Azt hittem, hogy meg vagyok örülve.

— Nem értem!

— Ugy-e, hogy ő ilyen illatszert használjon? Ekkor komolyabban szólt:

— Nem azt értem. Tudom. — És látva, hogy kérdezni akarom, szárazon, röviden tette hozzá:

— Tudom, hogy ő használt ilyen erős illatszereket.

— Igen?! — kiáltottam ismét hevesen.

Gyöngéden megnyomta a térdemet és szeliden terelt vissza oda, ahova jutni akart velem:

— Nyugalom, halljuk csak tovább. Ott hagytuk el, hogy ön föléje hajolt, és mit hitt? . . . Mennyit össze nem álmodik az ember fiatalkorában!

Ide-oda kapkodva, elbeszéltem neki a történeteket. Ugy mondtam, ahogy a rémes képek és hangulatok zavarosan az emlékezetembe tódultak. Közönkint észrevettem, hogy ezt már mondtam, ugy-e mondtam? . . . Ő bólintott, hogy az nem tesz semmit, csak mondjam tovább.

— Az éjjel az az asszony, amint elrohant melletttem, mint egy fekete átok —

Tréfás ijedtséggel, mintegy megdöbbenve kapta föl a fejét.

— Milyen szép hasonlatokat tud!

— De biztosítom, doktor . . . Innen jött ki tőlünk és ez a borzasztó szag érzett rajta . . .

Ő ismét nyugodtan bólintgatott.

— Ha a kerti ajtó nyitva volt!

— Biztosítom, doktor, nyitva volt.

— Miután a kapus nem tud róla, hát hol ment volna ki innen másutt, az a . . . hogy is mondta csak olyan szépen? . . . az a fekete átok? Ugy-e, így?

— Tehát itt volt?! . . .

— Itt, itt! Szegény teremtés, ugyancsak meg lehetett rémülve. De erről talán ne szóljunk. Dénesnek is jó lesz megmondani, hogy fogja be a száját. Ő különben eléggé be van gyakorolva a hallgatásra, a szerencsétlen.

Ámulva néztem őt. Mintha izzó parazsakat szedett volna le az agyamról s ott morzsolta szét előttem, a tenyerében. És úgy megkönnyebbültem. Ismét mondtam neki, újra, addig szerettem volna mondani, amíg minden, ami nehéz, ki nem hull teljesen lelkemből, úgy, hogy nyoma sem maradjon bennem a történeteknek. És szerettem volna az ölébe borulni, sírni, hogy az isten áldja meg őt!

— De az a ruha, doktor!

Fölállt.

— Majd beszélünk még erről. Jöjjön, menjünk be a kegyelmes urhoz.

Szapura lépésekkel indult a hálószoza felé.

Az asztal előtt megállt, egy pillanatig elgondolkozott, azután sebesen lecsavarta és kioltotta a még mindig égő lámpákat. Ugyanolyan váratlanul megfogta a kezemet, de nem emelte föl, inkább le-szorította s így szólt, közel hajolva a fülemhez:

— Nem idekünt, bennünk, mi bennünk vannak a kísértetek, fiatal barátom.

Nem bocsátott el, úgy vezetett be a halotthoz, erősen szorítva a kezemet.

XI.

— Igen, doktor, tudjuk, de hát azok ellen a kísértetek ellen, amelyek mi bennünk vannak, azok ellen hol a világosság? . . .

És mentől jobban tudjuk, annál inkább nincs.

XII.

Életemben először voltam atyám hálósobájában. Belépve, azt hittem, hogy már halotti díszbe vonták a szobát. Csak később eszméltem, hogy hisz ilyen sebesen azt nem tehatték.

Minden fekete volt ott és kábitó, nehéz tubarózsa illattal teli a levegő. A doktor azonnal ablakot nyitattott és ezt olyan türelmetlen hangon rendelte el, hogy az abbé méltatlankodva tekintett föl, — ő ott térdelt az ágy mellett s imádkozott.

Valóságos ravatal volt az az ágy. Fekete atlasz függönyei össze voltak vonva és az egész tömör, fekete alkotmány komoran állott a fekete szoba közepén. Ott, ahol a mennyezet összeért, a dús redők között, izgató ellentétben a szoba lélegzetfojtó feketeségével, egy biborvörös csík izzott, mintha parázsszal lett volna tele az ágy s az piroslott volna ki a kárpitok közül.

A falak is fekete atlaszszal voltak bevonva. Az asztalon ugyanolyan szövetből volt a terítő és egy széles, alacsony kerevetre is ugyanaz a fényes, fekete szövet feszült. Az asztalon egy öblös ezüst tálba tubarózsák voltak halmozva, de csak maga a virág, szár és zöld levelei nélkül. Kissé meg is rothadtak már, a szomjazó fehér szirmokon rozsdás foltokat mart a virágok halála.

A világosság misztikusan csillogó foltokba verődve rezgett és fuldoklott a síkos fekete szöveteken. Ámulva néztem ismét, hogy hol vagyok? . . . De ott mosolygott előttem a kis doktor, ő nem volt meglepetve, fürgén ment az ágyhoz, szét akarta húzni a függönyt. Dénes megelőzte s egy ingerült mozdulattal félrevonta a függönyöket.

Mintha kigyúlt volna az egész szoba — az ágy mennyezete és körülötte az összes függönyök biborvörös selyemmel voltak bélelve és biborvörös selyembe voltak húzva a párnák és a takarók is. Az izzó szöveteken feküdt fekete atlasz díszben az apám, a kezei a mellén voltak, esetlenül meredtek egymás közé az ujjai, — az abbé valószínűleg imára akarta volt kulcsolni azokat az engedetlen ujjakat.

Dénes feszesen állott az ágy fejénél és elnézett fölöttünk, ridegen, közönyösen. Az abbé tüntetőleg imádkozott. Hiven emlékszem, olyan hatást gyakorolt reám ez a kép, mint egy mesés, lángoló vérpad és Dénes ott a vérpad mellett az óriás, néma hóhér. . .

A kis doktor megfogta a halott kezét, azután

nyomban az arca fölé hajolt, megsimogatta a halott homlokát, bólintott, figyelmesen vizsgálta a száj környékét. Az abbé is fölállt. Áhitatos arccal, de kíváncsian ügyelte az orvos mozdulatait. A cselédek is közelebb sompolyogtak, ők is lesték a doktort.

— Bontsa ki! — szólt föl Déneshez a doktor, a halott mellén lévő csipkékre mutatva. Dénes nem mozdult. Az abbé készségesen akart segíteni a doktornak és a csipkék felé nyúlt. Erre Dénes, mint egy gazdáját féltő szelindek, fenyegetően mordult a papra, karját pedig védőleg terjesztette atyám melle fölé. Nem szólt, de nem akarta engedni, hogy a gazdáját levetkeztessék.

A doktornak nyilván tetszett ez a jelenet, nem ellenkezett vele, sőt érdeklődve nézte a hű cseléd arcát. A pap viszont sértődve tekintett rám és hívott segítségül Dénes ellen.

— Az orvos úr meg akarja vizsgálni, Dénes, — mondtam neki én, — engedelmeskedjél!

Még erre is habozott és kelleetlenül szólt:

— De hisz ugyis meg van halva...

Azután óvatosan oldozta le a csipke-jabot-kat, szétkapcsolta a mellényt és a halott mellén előtűnt a vörös selyeming. Az abbé ajkairól elrebbent egy rövidke: Ah! — amiért Dénes gyilkos tekintettel mérte őt végig. A doktor intett, hogy tovább! tovább!... Le kellett vetni az inget is, amiben Erik akart segítségül lenni, de Dénes úgy megmarkolta a halott felé nyuló Erik kezét, hogy az fölszisszent.

Harapni szeretett volna apám zordon bretonja s bár az arcán egyetlen vonás se mozdult, bizonyos, hogy ha ott nem vagyok, megfojtja azt, aki halott gazdájához mer nyulni. Nekem is csak vonakodva engedelmeskedett, ismételt utasításomra morogva felelt vissza:

— Meghalt már . . . Hagyjanak neki békét . . .

A doktor nézegette, közben elgondolkozott, lehunyta a szemeit és viszont hosszasan nézte a hullát, mialatt lassan, lassan az ő szokott jóságos mosolyába olvadtak gondolkozásra feszült vonásai. És végre Déneshez fordulva, a halott mezítelen felső testére borítva a vörös selyeminget, mintegy engeszteléseképpen mondta neki:

— Meg, barátom, meghalt, az egészen bizonyos.

Sarkon fordult s a kíváncsian eléje álló abbét azzal rázta le, hogy:

— Szélütés.

Az abbé keresztet vetett és a Mindenhatót emlegette. A doktor beleegyezőleg bólintott, mintha azt mondta volna: igen, igen, ő . . .

Dénes már összehúzta az ágyfüggönyöket és elájuk állva, siket komorsággal nézett a semmibe.

A doktor karon fogott, kivezetett magával. A pap sompolygott utánunk, de a doktor hozzáfordult az ajtó előtt:

— Imádkozzék szorgalmasan, tisztelendő atyánk! Sok miatyánkot . . . Azt hiszem, az Ave Máriák se fognak ártani!

Azután szótlanul sietett velem keresztül a szobákban, atyám előszobájában megállt. Szólni akart. Elbocsátotta a karomat.

— Meghalt! — és ismételte, mintha kérdezősködő gondolataira felelne önmagának: — Meghalt...

Az ablakhoz ment, ott gondolkozott, hátat fordítva nekem. Közben két ujjával egyhanguan kopácsolt az ablaküvegen. Abbahagyta és újra kezdte, lassabb ütemekben. Hirtelen felém fordult:

— Kivánja tudni a részleteket?

Nem feleltem. Különben se hagyott reá időt.

— Tudja mit!? ... Hagyjunk békét az egésznek.

— Önök meglehetősen távol éltek egymástól, úgy tudom, azt tanácsolom tehát, ne igen analizálja a történeteket. A dolog eléggé világos — tulságos izgatottság, pillanatnyi vérbőség az agyban, az ember néha csak elszédül ilyenkor, esetleg meghal... Nem gondolja, hogy a páter ott hallgatózik az ajtó előtt?

Mosolyogva, lábujjhegyen ment az ajtóhoz és sebesen benyitotta. Nem volt ott senki.

— Csodálom!...

Beszélt tovább:

— Az persze lehetetlen, hogy fölboncoljuk? A faubourg gyilkost kiáltana. Esetleg pedig tanulságos lehetne!... Nem, nem, ez lehetetlen!... Milyen ügyetlenség! Legalább ez a végső őszinteség kötelessége volna minden embernek hátramaradt felebarátai iránt. Neki már ugyanis mindegy! Nem gon-

dolja?... Egyedül a boncasztalon vagyunk teljesen őszinték. Arról se tehetünk!... Különben ki tudja!... Mi? Mit gondol?

Nem gondoltam semmit, nem is igen értettem.

— Hisz nem ügyel rám! Hova gondol?

— Kábult vagyok, doktor. Hihetetlen ez az egész nekem. Láttá azt a rettenetes szobát?

— Rettenetes!!... Nincs rettenetes, minden természetes, ezek a jelzők csak a poéták számára valók. Az is természetes, hogy ön szereti őket. Önben művészi érzékenységgé finomodott ki a faj, jó lesz, ha írni próbál vagy valami egyebet. Szokott rajzolni? Lássá, ha nem megy ez helyes mederbe, beteggé lehet. Irja le, adja ki, teremtsen, azért élünk. Mindenkinek, aki él, kötelessége az életet tovább adni. A természet nem tűri az abnormitásokat, megöli őket önmaguk által, azaz hogy anyagot cserél, szétosztja a háztartásában. A kegyelmes úr fölött igen egészséges, kövér, zöld fű sarjadna, ha úgy temetnék el, ahogy illik. Egy másik abnormitás: kriptába teszik majd!... A földben a helyünk... No de ugyis válik belőlünk annak rendje-módja szerint valami hasznavehető dolog, meg előbb-utóbb ránk dül a kripta is. A földet ki nem kerüljük.

Leültem s fejemet a szék támlájára hajtva, hallgattam, mint okoskodik a doktor. Annyira érzékeny voltam, hogy nemcsak hallottam, de éreztem, mint hatol be füleimen a hangja.

— Hasztalan mondom, hogy ne gondolkozzék a

történteken. Lehetetlen. Tudja mit? ... Gondolkozzék rajta okosan! Vagy poezis — és akkor írja meg, vagy fösse le, vagy tudomány — és akkor találjon és magyarázzon mindent természetesnek. Ezt az utóbbit kevésbé ajánlom önnek, tulságosan érdekelve van az esetben és mivel poéta, meg fog rémülni következtetései végeredményeitől.

Itt fölügyeltem.

— Doktor! Magyarázza meg nekem, mit jelent az a szoba? És az a ruha, az a képtelen ruha?!

Atyai hangon, melegen szólt:

— Az olyan természetes, édes barátom, mint egy kis dallos, jókedvű, fárasztó napi munkájáról hazatérő varróleány ablakában a rezedá. Lássa, én is versben beszélek. Önnek ez a recept kell. Az ön rideg, zárkózott atyjának már nem volt elég a rezedá, neki tubarózsa kellett és „képtelen“ maskarába öltözött hozzá „rettenetes“ szobájában. Dénes, akit kutyájává nevelt, eléggé dühös, hogy ezt mások is látják most; szegény, ő azt hiszi, hogy együtt bűnös a gazdájával. Igen, mert az ő primitív, sűrű breton vére is még csak a rezedát tartja természetesnek. De vegye, hogy hova higult az öné, hét századon keresztül? ... Nézze végig a családi krónikákat: csupa korrekt, race-házasság, kékvérű dámák és kékvérű urak közt! Ön menthetetlenül sokat fog ezen töprengeni és ki fogja számítani a végeredményt. Csak egyet! Lássa, az ön poétikus káprázatai már annak a titokban tartott hálószobának a reflexei a második hatványon. Vigyáz-

zon, nagyon ügyeljen, hogy művészi irányban érvényesüljenek, mert a harmadik hatványon — —

— Nos, kérem, mondja! Fejezze be kérem!

— Megbolondul!

Tehát mégis nekem van igazam! — gondoltam és fejemet visszahajtottam a szék támlájára. A doktor folytatta:

— Mindez teoria, barátom, többé-kevésbé szellemes kétszer-kettő. Hanem itt az élet, ezer kiszámíthatatlan esélyeivel. Éljen kérem!... Érdemes ám élni, főként érdemes az életet saját magáért kiélni! Mentől gyakrabban öntudatlanul és ezt főként ajánlanám önnek, akinek nincs meg a szigorú öntudathoz a harmónikus széles látköre. Ön az ablakból nézte a világot. Közről is csálnak az arányok, hát még az üvegen keresztül!!... Abszurdumot ajánlok, de hát próbáljuk meg, hátha lehet változtatni rajta és elhagyogathatjuk valamerre az ön szervezetéhez fölöslegest abból a sok öntudatból! Majd gondolunk ki valamit!... És segít az élet! Ki, ki az életbe!... Nem tudom, hogy jól mondom-e, hisz most szaporodtak csak még meg a titulusai. Nem baj, ha el is mulasztok belőle valamit, de hisz egy *Yves Séverin Jean XXIV. de Kerbastik d'Azincourt-nak, Morbihan és Aranda hercegének, Franciaország leendő pairjének, az örökös spanyol grandnak, a marquis de Kleziouxnak* és tudom is én, hogy még ki mindenkinek, csak elég módja akad kivenni az életből a maga részét!... Majd később egy kis köszvényre

teszünk szert s akkor ráérünk okoskodni. Azt a köszvényt, azt iparkodjunk méltán kiérdemelni.

— Doktor — szóltam én, meg se mozdítva a fejemet, — ki volt az az asszony?

A kis orvos hallgatott egy pillanatig és utána halkán elnevette magát. Hozzám jött:

— Na, hát ez az!... Helyt vagyunk!... Tudja mit!? ... Keresse meg azt az asszonyt!! Bizonyosan csinos volt és itt van Párisban. Meg kell keresni!

Nem feleltem, ő föl s alá járkált a szobában, nem szólt, olyan hosszasan, hogy különösnek találtam és föltekintettem. Egészen komoly volt.

Mikor észrevette, hogy nézem, lassan kiderült az arca. Kezet nyújtott:

— Majd eljövök hamarosan, diskurálunk tovább. Jó? Küldjön utánam, ha valami „rettenetes“ jut megint az eszibe.

Elment. Kikisértém s kilépve a nagy, boltozatos lépcsőház mennyezete alá, melynek közepén ott volt mázsás márvány kockába faragva a családi cimerpajzs, a kolosszális vörösmárvány oszlopok között úgy éreztem, hogy azoknak a tengersúlyú köveknek a terhe reám ereszkedik, a cimerpajzs a fejemen, a kupola az én vállaimon és ezt viselnem kell ezután, bár roskadnak alatta a vállaim, lélegzetet se tudok venni, bár agyonnyom . . .

A doktor a lépcső közepén járt, lassan ment le, néztem utána. Egyet gondolt és visszasietett.

— Még elfeledtem valamit. Tudja mit! . . .

Meg kell nősülni! Hamar, hamar! . . . Valami erős, markos fehérnépet keressünk, legjobb volna valahonnan felülről, egy lustavérű normandiai asszony . . . De ne legyenek ősei!

Olyan szaporán s annyi meggyőződéssel mondta ezt, hogy elmosolyodtam és ráhagytam.

Ő is mosolygott.

XIII.

Még akkor este elkezdtem gondolkozni a doktor szavain és harminc éve ugyanazt csinálom.

Este bejött, mint rendesen, Erik, de mintha kicserélték volna. Kegyelmes úrnak szólított s ezt lépten-nyomon ismételte, mintegy figyelmeztetve, hogy megszűnt közöttünk a régi viszony. Vagy talán azt hitte a szerencsétlen, hogy az tetszik nekem. Biztattam, hogy maradjon csak velem szemben a régi, — nem tudott olyan lenni, mint amilyen volt, sokkal kedvesebb, lekötelezőbb akart lenni s így nem volt természetes. Kellemetlenül hatott reám. Csakhamar kiderült, hogy mi leli őt és akkor megutáltam.

Ez is túlzás volt. Ne keressünk tökéletes embereket, bocsássunk meg néhány gyöngeséget, közelebb jutnak így hozzánk s részünk lesz bennük, mert teremtünk a lelkükön és így annál jobban tudjuk majd őket szeretni. Ez a legistenibb abban a szomorú vallásban, amelylyel a nazarethi Jézus búsitotta el az emberiséget és a legemberibb, mert ki a tökéletes közöttünk?

Az örökös egyedüllét tanított meg a felebaráti szeretetre. Sorra idegenedtem el az emberektől és amikor teljesen egyedül maradtam, addig elmélkedtem, míg kialakult bennem az az igazság, hogy — szeretnünk kell felebarátainkat.

Ez is elmélet, — jobb lett volna azalatt szeretni valakit.

XIV.

Nagy pompával temették az apámat. Előhordták a családi gyászszertartásokhoz való pazar rendezést. Fekete kelmékbe burkolták a házat, az elsőemeleti táncteremben állott a ravatal és három napig ember ember hátán szorongott az udvarban, a nagy lépcsőn. A könyvtárba menekültem s még oda is utánam tolakodott a kíváncsi halottnézők sutogása.

Nem fogadtam senkit. Mit felelhettem volna banális kérdéseikre? . . .

Az abbé járt be hozzám utasításokért, árulkodott a cselédségre — és láttam, hogy szeretne velem hosszabban beszélni, de mindent ráhagyva, kitértem előle.

A maitre d'hotel kétszer jelentkezett kihallgatásra, — Erik nem palástolta a fölött való megelégedését, hogy nem fogadtam.

Egyedül akartam lenni, teljesen egyedül. Üldögelni a tűz előtt . . . Ha egy gondolat támadt a fejemben, azt iparkodtam kirázni magamból, de miután

ez nem sikerült, hát átengedtem neki magamat, hogy hurcoljon, amerre akar, míg végre azután ugyszólva szétestem a gondolatok felhői közt, gondolkoztam anélkül, hogy annak valami egyéni hatását éreztem volna. A testem aludt, mintha kivált volna belőle a lélek.

A temetés napjától féltem s naphosszat tanakodtam azon, hogy milyen jó volna el nem menni arra a temetésre! Hogy fognak majd nézni! . . . Milyen hosszú ceremónia lesz! . . . De hisz talán elég beteg is vagyok arra, hogy lefeküdjem előle?! . . .

Nyiltan megmondtam ezt a doktornak. Nem egyezett bele. Tiltakozott az ellen, hogy kilopjam magamat az igazi élet alól.

— Tessék csak neki menni azonnal! Ha kellemetlen, annál jobban érzi majd magát utána. Így kell az életben kiérdemelni azt a kis boldogságot, amely lehetséges.

— De hisz én nagyon jól érzem magamat itt a tűz előtt, nem kívánok az élettől egyebet, csak hogy hagyjon nekem békét.

— Hohó! . . . de nem úgy van ám az! Így nem lehet vele alkudni, azzal birkózni kell és az edz meg bennünket ellene. Az élet ellenség, édes barátom, legalább is folyton fegyverkezniünk kell ellene, hogy a békét föntartsuk. Előbb-utóbb ugyanis a sarka alá kerülünk. És higgye el nekem, hogy vannak kellemetlen dolgok az életben, amelyeket csak úgy kerülhetünk ki, ha megteesszük.

Tehát résztvettem a temetésen, kikisértem ha-

jadonfővel a koporsót és halálosan el is fáradtam. Szorongatták a kezemet. Számtalanszor hallottam, hogy századok dicső emléke fűződik a névhez, amelyet viselek, hogy őseim tekintete immár bizalommal fordul felém és nagy kötelességek várakoznak reám, egy tiszta lap áll a rendelkezésemre a történelemben és hazám esengve várja, mit fogok én oda írni?... Az érsek is szónokolt, a Mindenhatóval biztatott, aki Erős és Egyetlen, kebelébe fogadja azt, aki hozzá megtér és a hit vigasztaló balmazsát kínálja a kesergők sebeire és szent fia szenvedéseiben legyen enyhületes megnyugvása az én mélyen sújtott fiúi szívemnek . . .

Egész komolyan beszéltek, sőt a meghatottságtól rezegtek néha a hangok. Egyszer, egyszer körültekintettem, — csakugyan mindenki komoly volt. A ravatal lépcsői alatt sorban álló cselédség közül néhányan könyeztek is. Észrevettem, hogy Dénes nincs közöttük. Miért kerestem őt? . . . Ugy hiányzott onnan. Hol lehet? . . .

Azután, mondom, hajadonfővel kísértem a koporsót a városon végig, a denisi országot kapujáig. Tágas helyet hagytak nekem s én ott mentem a nagy tömegben egyedül. Rösteltem föltekinteni, egy címerpajzsot vivő gyászapródnak a sarkát néztem, előttem ment, olvastam a lépéseit.

A város szélén kocsiba ültünk, az érsek mellém ült, az abbé szembe velem, nem szóltak hozzám, imádkoztak szorgalmasan.

Behunytam a szemeimet, de azt éreztem, hogy az abbé néha rám nézett. Mintha légy szállott volna az arcomra.

XV.

A gyászszertartást vezető érseknek átnyújtotta az abbénk a családi kriptá arany-kulcsát és az érsek, háromszor keresztet vetve reá, sajátkezüleg nyitotta ki vele a kiváltságolt sirbolt ajtaját.

Ez érdekelt.

Hűvösen csapott ki rám a dohos pinceszag, a szűk rekeszekben sorakozó koporsók végein pókhálófoszlányok libegtek és mintha maga a meghalt idő penészednék századok óta háborítatlan érintetlenségben az érckoporsókra, olyan fakó nyugalom aludt ott.

Már másodszor láttam. Mikor az anyámat tettük s kinyitotta az érsek az ajtót, torkomon akadt a sirás és a mesét kerestem a kriptában.

A papunk mesélt róla:

A szerencsétlen végű, bűnös III. Henrik alapította 1577-ben ezt a sirboltot, hogy ezzel is közelebb férközhessen a Szent-Ligába esküdt őseimhez; orozva megölette azt a Kerbastik d' Azincourt-t, ki midőn a király ravaszul a Szent-Liga fejének vallotta magát Bloisban, vakmerően lépett föl melléje, a trón második lépcsőjére és ott követelte, hogy — esküdjék meg a szavaira! . . . Nyolc hét múlva halva találták

és ezt hirül adva a királynak, ő menten udvari gyászt rendelt és készségesen megengedte és írásban adta, hogy az ő leendő sirjától olyan távolságra temessék és temetkezhessenek családunk tagjai, amilyen távolságban a királyi tróntól állottak vala életükben.

Családunk erre Bloisban vétetett mértéket. Tizenegy hüvelyknyire állott volt tőle áldozata abban a büszke pillanatban — és pontosan, a leendő királyi sirtól tizenegy hüvelyknyire helyezték el a koporsóját.

Most fásultan kerestem, hogy hol lesz majd az én helyem? Nem izgatott jobban, mint akár ha a bölcsőmet pillantottam volna meg.

Fáradt voltam már, közönyösen néztem, mint emelik be a csillogó koporsót és amikor a helyén volt, úgy találtam, hogy fényes volta bántólag zavarja a szürke harmóniát! De majd békén közéjük fakul . . .

Az érsek elmondta az utolsó Miatyánk-ot s mi utána. Mindenki hátravonult — engem egyedül hagytak a koporsó előtt — hátha volna még valami végső mondanivalóm?

Soha az életben nem volt semmi mondanivalónk egymásnak — és most se volt. Egy pók futott föl a koporsóra s megállt velem szemben és ő mondta: — ez a mienk!

Azután lassu ceremóniával zárta be a kriptajtót az érsek.

Egy valószínű: az, hogy ezt az ajtót csak majd

az én számomra nyitják ki ismét, s akkor aztán majd végképp a Vatikánban hagyhatják a szentelt kulcsot, mely minden temetés után megtette az utat Rómába. A családi pap vitte mindannyiszor, a család gyászjelentésével a pápához, aki egy mise alatt az oltárra helyezte, megáldotta és úgy került vissza hozzánk a családi kápolnába.

Lassan esni kezdett.

Az abbé most mellém ült a kocsiba s indultunk haza. Esőcseppek verődtek a kocsiblakra, néztem, hogy szaporodnak, eleinte számolgattam őket, míg végre összefutottak. Az abbé már kétszer sóhajtott s én arra kezdtem gondolni, hogy lesz ezután?

Ösztönszerűleg irtóztam minden változástól. Most például legjobb volna örökké így maradni, itt a kocsiban . . .

— Hihetetlen! — szólott halkán, minden szótagot elválasztva, az abbé.

A kocsi kellemesen ringatott és egyhanguan zörgetett rajta az eső.

— Ő meghalt — szólott újra, hangosabban.

Bárcsak ne szólna már többet! — gondoltam én, mint mikor elszunnyad az ember, de hallja, hogy jön valaki és föl fog ébredni.

— Nem tudom elfelejteni . . . De a Mindenható irgalmas és megbocsát, még annak is, aki . . .

Nem fejezte be s én is csak úgy magamban találgattam a mondathoz a végét. Bizonyosan azt

akarta mondani, hogy az Isten megbocsát még annak is, aki ellene vétkezik! . . . Hisz sokszor hallottam én ezt tőle így, gyerekkoromban is, — de hol a bizonyosság rá? . . . Vétkezhetik-e ellene az, aki Őt el nem ismeri?

És láttam magam előtt apámat, a családi kápolnában, a vasárnap reggeli miséken. Lejött rendesen, mint amilyen pontosan megtett mindent, amit százados családi szokásaink a család fejének kötelességei közé róttak. Lejött és megállt az imádkozó zsámolya előtt összefont karokkal és úgy állt a mise végeig, mozdulatlanul. Urfelmutatás alatt mi meghajolva vertük a mellünket a büneinken könyörülő Isten előtt, — ő azonban egyenesen állt és nézett az oltárra, mintha kihallgatást adott volna az Istennek.

Sokszor ügyeltem őt ilyenkor, ahelyett, hogy imádkoztam volna. És ügyeltem az anyámat is, ki térden állva, alázatosan borult le a csengetyűszóra és olyan törékeny volt, olyan gyöngé, úgy tudott imádkozni, hogy én is buzgón imádkoztam vele, szinte segíteni akartam neki az Istent könyörgésben.

Azután csak az apám maradt előttem. Zordonan közém állt és a vigasztaló Isten közé, — körülötte leboruló cselédjei között szembe nézett az ostyával.

Hideg árnyékában kisorvadt lelkemből a bízó, öntudatlan hit és ő nem ültetett semmit a helyébe, e dhit híján fölbujánzott a miszticizmus, alatta megfogantak az emésztő lázképek — és mit ért később a sivár öntudat?!

Dermesztő szellője végig, végig sivitott lelkem avarján, — csak annál jobban rázott a láz. Tudtam, hogy láz, éreztem, hogy most jön, mint ahogy az epileptikus megérzi előre a kinjait, de nincs menekvése előle. Nem használ, de neki jó, ha legalább tud addig imádkozni.

Hányszor kapkodtam életemben egy Isten után!...

Az abbéval apám soha szóba nem állt egy jelet után, amelynek tanuja voltam. Bizonyosan úgy akarta ő, hogy tanuja legyek.

Anyám halála után bezárták lakosztályát, a kulcsokat bevitték apámhoz. Azon a folyosón volt a kápolna s csak a misék alkalmával fordultunk meg ott. A kápolnába is nyílt egy kis ajtó anyám hálósobájából, azt is bezárták. Gyakran fojtogatott engem a sírás annak a csukott ajtónak a láttára a misék alatt s néha azzal a biztos előérzettel mentem le a misére, hogy ma, az Urfelmutatás alatt, mikor mindenki leborul, az az ajtó lassan ki fog nyílni és ott térdel majd mögötte az én sápadt édes anyám... Reszketve vártam az Urfölmutatást és mikor térdre parancsolt bennünket a csengetyű, engem mintha görcs húzott volna össze, összezsugorodtam apám háta mögött és lélegzetfojtva néztem az ajtót.. Nem nyílt ki, de bizonyosan ott térdelt mögötte az édes anyám. Oh, én azt éreztem!...

Egyszer ájultan vittek ki Urfölmutatás után a kápolnából. Az ágyban tértem magamhoz. Erik volt mellettem és az abbé. Kérdezősködtek s én zokogva

kértem őket, hogy nyissák ki azt az ajtót, ott van anyám, de nem tud kijönni!

Az abbé mondta, hogy legyek nyugodt, anyám nincs ott, ő bizonyosan az égben van és gondot visel én rám.

— De nem! nem! Menjenek oda, ott van, én bizonyosan tudom!

Az abbé cirógatott s némán nézték egymást Erikkel. Erikmondotta, hogy mégis meg kellene nézni, mi van ott? ... Az abbé ígérte, hogy majd elkérik a kulcsokat és megnézik.

Ennek hire ment a hotelben, de én hasztalan könyörögtem, nem merték elkérni apámtól a kulcsokat. Sejtelmeim átragadtak a cselédségre is. Voltak, akik zajt hallottak anyám lakosztályából, mintha éjjelenként járkálna ott valaki, sóhajtások rebbentek át az elhagyott folyosón és később már egészen bizonyossá lett, hogy időnkint kopogtatás hallatszik a falon. És végre egy éjjel megjelent a ház fehér asszonya, a kapus felesége látta az udvarról, amint átsuhant az első emeleti folyosón, apám ajtaja előtt, az én szobáim felé tartva, kis idő múlva pedig visszalebegett a kápolna felé. Apró csillagok voltak a fátyolán, mint anyám szemfödélén s azok kékesen csillogtak.

Azon éjszakára következő reggel a kápolna oltára előtt lógó mécsesben nem égett az örökláng. Pedig szinte színültig volt olajjal, az abbé

maga is jelen volt, midőn előtte való nap megtöltötte a sekrestye szolgálatára rendelt legény.

Ugyanez ismétlődött a következő héten. A fehér asszony átsuhant az első emeleti folyosókon, a kápolnában kialudt reggelre az örök láng. A maitre d'hotel rászánta magát s ebéd előtt jelentést tett róla atyámnak, elmondva az én ájulásom történetét is, amelyről ő soha egy szóval sem emlékezett meg.

Apám lejött az ebédlőbe, asztalhoz ültünk, mint rendesen. A második fogásnál odaszólt Dénesnek:

— Kéretem a tisztelendő urat!

Dénes az abbéval jött vissza, jelentette s az abbé mélyen bókolva állott meg, nem messze az ajtótól. Apám, mintha észre se vette volna őt, rá se nézett, a szokott csöndben ebédeltünk tovább. Pedig az abbéval szemben máskülönben irgalmatlanul udvarias volt. A szolgálattevő cselédség még zajtalanabbul végezte a dolgát, én nem mertem fölpillantani a tányéromról. Az ebéd végén apám fölállt, én meghajoltam előtte, ő fogadta és indult kifelé. Mintha csak akkor, utközben vette volna észre a papot, hozzálépett — milyen magas volt a görnyedő pap mellett! — és onnan fölülről parancsolta neki, acélkemény hangon:

— Tisztelendő ur! Itt ne legyenek kísértetek!!

A kapus nyugdíjba ment és vele elhagyta a házat az egyetlen asszony, az ő jámbor felesége, aki

minden héten meggyónt az abbénak, nekem pedig, „én szegény édes kis grófomnak“, szorgalmasan kezecskölt, ha csak hozzámérhetett . . . Jól esett a sópánsodása; sajnáltam, amikor megtudtam, hogy elküldték . . . Szerettem volna leszökni hozzá, hogy ő mesélje el nekem, mit látott? . . . Vajjon fogom én is azt látni? . . . Ha az én ajtóimig eljön, akkor be is fog jönni egyszer hozzám! . . . Vártam éjjelenként, meg se mukkanva, nehogy észrevegyék, hogy nem alszom és az alatt emésztett a láz.

Idővel elfeledtem őt.

Atyám temetéséről jövet, így jutott eszembe az egész történet s vele ő is, de olyan élénken, váratlanul és erőszakosan, mint ahogyan, nekem szoktak volt kiválni a multból egyes jelenetek vagy alakok.

Bodros fehér főkötős fejét, mosolygó, erezett kövér arcát ott láttam a kocsi vizes ablakán, benézett ránk s azt mondta nekem: „én szegény édes kis grófom . . .“

Közelebb huzódtam az abbéhoz, aki halkán, mintha imádkozás közbül, így sóhajtott:

— Jaj annak, aki egyedül akar lenni!

Én a saját gondolataimmal voltam elfoglalva, valószínűleg hangosan kérdeztem:

— Ugyan mi lett ebből a szegény asszonyból?

— Melyik asszonyból? — kérdezte a pap.

Ugy tetszett nekem, mintha hangosan beszéltem volna róla eddig is.

— Hát a kapusnéból!

-- Sajátságos! A kegyelmes ur is reá gondolt?
Hogy jutott most eszibe?

— Anyámra gondoltam.

Élénken felém fordult.

— A kegyelmes asszonyra?... Én is! Én is!
Tehát eljött hozzánk!... Megigérte...

— Ki? Mit?

A kocsi már beért velünk Párisba, alkonyodott
is. Az abbé nem a kérdésemre felelt, — pe-
dig hogy fölizgatott néhány szavával, — hanem
kért, engedjem meg, hogy ő velem maradhasson.

— Kötelességet kell teljesítenem, a Mindenható-
nak és a saját lelkiismeretemnek tartozom vele. Az
én helyem most a kegyelmes ur oldala mellett van.
Az Isten szerelmére kérem, ne forduljon el tőlem, én
az Ő nevében jövök és önnek most szüksége lesz
Reá! Jaj annak, aki egyedül akar lenni!

— Igaza van — suttogtam én s még mindig
a kapusnéra gondoltam. — Mondja, mi lett abból a
szegény asszonyból?

— Meghalt a jó lélek.

— Meghalt!... Ugy-e meghalt, persze... és
még közelebb huzódtam a paphoz.

— Mellette voltam, fölvette az utolsó szentsé-
geket, kibékült az Urral és meghalt, az Ő irgalmas-
ságában bízva, csöndesen, alázatosan, a jók halálával.

Már ekkor a hatalmában voltam, irányithatta a
hangulatomat.

A kocsi megállt velünk az udvaron, a bőrig

ázott vadász lebocsátotta a hágcsőt, kiszálltunk. Az abbé halkán figyelmeztetett, hogy a kriptakulcsot kell bevinnünk a kápolnába. Gépiesen követtem őt. A homályos folyosón még élénkebbek lettek gyermekkori emlékeim és hangosan beszélni kezdtem anyám ajtaja előtt, kérdeztem az abbét, hogy mikor kell Rómába indulnia? . . . Csakhogy hangot halljak!

A kápolnába lépve, első pillantásom arra a gót vágású tölgyfaajtóra irányult. Az örök mécesből piros fény szivárgott le rá és határozottan az az érzésem volt, hogy éppen abban a pillanatban csukódott be az az ajtó, amikor mi a kápolnába léptünk.

Az abbé letérdelt az oltár előtt, rövid imát mondott. De milyen hosszú volt az nekem! Többször belekezdtem a Miatyánkba, de nem jutott eszembe a vége. Folyton aggódva néztem anyám ajtaja felé . . . Az abbé az oltárra helyezte a kulcsos tokot, térdet hajtott s intett, hogy menjünk!

Nem mertem őt kérni, hogy próbáljuk meg benyitni az ajtót, de ő bizonyosan észrevette rajtam, mert oda tekintett, aztán karon fogott és kivezetett. Atkisért az én folyosómra és engedelmet kért, hogy átöltözhessen.

Még én is kértem őt, hogy jöjjön vissza hozzám mentől hamarébb.

Nem jól éreztem magam egyedül. A cselédeket nem akartam zavarni, összeáztak hazajövet a kocsik ülésein. Erik is bizonyosan lent száradt köztük s rólam teljesen megfeledkeztek.

Az esős alkony barátságtalanul mászott szét a szobában, letakargatta a bútorok körvonalait, — mint rendesen, a kertre nyíló ablak elé álltam. A fekete ágak közé, végtelen, egyforma esőszálakból szóttek le folyton sűrűbb fátyolt a felhők.

... Nem jó volna ilyen időben a föld alá kerülni!... Amint ez a mocskos viz lecsurogna rám!

Eszembe jutott a doktor: „A földben a helyünk!” — és egymásután mindaz, amit ő mondott. Kissé iparkodtam összeszedni magamat. Hisz olyan okos, természetes, amit ő mondott ... Aszerint kell gondolkoznom ... Hogy nőszüljek meg! ...

Én és egy asszony!! ...

Hiszen minden erőlködésem dacára vissza hullcoltak gondolataim abba a rémes éjszakába, apám hullája elé ... Istenem! ...

— Irgalmas és mindenható! — szólott halkan, melegen, mintha átölelt volna, mögöttem egy hang.

Az abbé jött be nesztelenül s a hátam mögött állt. Oh be jó, hogy jött! Megragadtam a két kezemmel a kezét, hálásan, túláradó odaadással, hisz olyan kapva kaptam volna én teljes életemben minden parányi kis szereteten és úgy tudtam volna szeretni, úgy szerettem volna, ha egy áldott valaki idejében nekibátorított és megtanított volna rá.

Leültünk egymás mellé, egészen sötét lett, nem láttam az arcát — de a hangja meleg volt, vigasztalt, ígérte, hogy velem marad, nem hagy egyedül.

— Tehetetlenek vagyunk mindnyájan, mert

mindnyájunknál erősebb még a halál is. Mi, egyedül, csak odáig érünk. Akármennyire ellássunk azonban idelent, még idelent is van annál tovább. „Egy“ nincs sehol, tudásunkban pedig el nem fér a folyton sokszorozódó számok sora. Ott fönt kell keresnünk a végét, olyan magasan, hogy oda minden egyesül, a kezdet és a vég — a végtelenben. Okoskodják akárhogy, keressen neki akárhány nevet, az Egy Isten az! Az egyetlen erő, — mert csak őbelőle rész az is, amit ellene idelent gőgös ember fordít. A halál pillanatában visszaszáll őbelé és hasztalan keresgetjük vissza, ő adja, ő elveszi, osztja és sokszorozza. Boldogok azok, akik azzal az erővel idelent is már őreá találnak.

Meggörnyedve hallgattam.

Mintha ismerte volna lelkem minden redőjét, biztos kézzel cirógatta sorra valamennyit és rendezte Isten képe köré.

— Nincs természetfölötti, minden természetes, mert van és Istentől van. Egyesítsük akaratunkat az ő szent akaratában, higgyünk és megtaláljuk az igazságot Ő benne és Ő nála majd. Ami fáj, arra enyhét ad, örömeinkért hála őt illeti, kétségeinkben kézen fog és amit tudnunk nem adatott, az ellen az ő mindentudása a megnyugvás, az ő ereje legyen a mi erőnk.

Itt hangja erős lett, soha se hallottam így beszélni. Szilárd meggyőződése egy mindennek fölött való jó erőben csudálatosan bátorította az én zilált gyöngeségemet.

— Az apám . . .

— A mi Istenünk a bocsánat Istene, — mondta szeliden. — Imádkozni fogunk érte!

Azután beszélt hosszasan atyámról, aki egyedül akart lenni, elzárkózott ember, Isten elől és ime...

— Az orvos mit mondott? — kérdezte.

Én bizalommal beszéltem el neki az orvos szavait s midőn oda értem, hogy az orvos az életbe küldött ki, — sebesen kézen fogott:

— Nem engedhetem! Óvakodjék az élettől. Önnek a magány kell, de Istennel! Adtak lelkének vigasztalást az orvos szavai? . . . Adtak, igen, kéte-lyeket. Mit ér a mindig problematikus tudomány hiu okoskodása! Nem, ez ellen küzdeni fogok! Isten adjon hozzá nekem erőt! . . . A kárhozatot ajánlja, a romlást — az asszonyt! . . . Nos tehát, ne hallgassunk róla, mondjuk ki, mi vitte a romlásba atyját? . . . Az asszony! Tudom, nagyon tudom — mormogta keserű szemrehányással hangjában. — Ha kell, a Szent Atyát hívom ellene segítségül. Ez a család az Egyház hatalmas oszlópa volt századok viharjai közepette, ám jöjjön most oltalmára végső romlása ellen az Egyház! És bennem nem csupán a család hű papja beszél (hangja halkán szelidült); a legszentebb asszony végső óhajtásának letéteményese vagyok, akit csak ismernem adatott . . .

— Az anyám?!

— Igen. Én állottam haldokló ágya mellett és előttem tárta ki szívét életében. Nem, Isten előtt,

kinek irgalomra szoruló alázatos szolgája vagyok. Most eljött cselekvésem ideje!

Fölállt, — és talán, mert megmozdult vagy talán mert a hangjában volt ekkor valami patetikus rezgés, — de kioldozott bennem valamit, mikor azt mondta :

— Szent ígéretet tettem neki, hogy fia oldala mellett maradok és melléje lépek, ha szüksége lesz reám. Ez adott kitartást nekem eddig és ma itt vagyok ! Ő látja, eljött hozzánk és velünk van.

Dideregtem.

— Mit kívánt az anyám?

— Hogy ön a hit erős harcosa legyen! . . . Tudta, hogy én fogom a sirbolt kulcsát a Szent Atyához vinni és megbizott, hogy kérjem a Szent Atya áldását emlékére. Egy nagy alapítványt is akart tenni a Megváltóért katonáskodó Rend magasztos céljaira a pápának küldendő szokásos és hagyományos szent ajándék mellé, de már nem intézkedhetett. „Majd fiam meg fogja tenni emlékemre!“ — mondotta utolsó pillanatában.

E percben lépett be Erik két lámpával.

Az abbé elbocsátotta a kezemet s mélyen meghajolva, halkán fejezte be szavait:

— A kegyelmes ur, ugyebár, teljesíteni is fogja ?

Akkor láttam, hogy hisz ez ő, egészen ő, a mi alázatos kövér jezsuitánk! . . . Egy-két zsírfolt is volt a reverendája mellén és úgy csillogott a lámpafény kopasz fején, mintha be lett volna olajozva. És

éppen olyan áhítatosan pislogott rám apró szemeivel, éppen olyan alázatosan állott előttem, mint apám előtt az ebédlőben.

— Az ő emlékére! . . . Tehetek róla jelentést a Szent Atyának?

Erik kíváncsian nézte őt, én szinte resteltem magam.

— Igen! . . . igen . . . Majd gondolkozom!

Erik kibocsátotta és bizalmasan kérdezte tőlem:

— Hát ennek meg mi kell? . . . Hej, befonják ezek a kegyelmes urat, látom én előre! Egy követ fújnak a maitre d'hotellel, az is jeles mákvirág ám . . .

XVI.

Midőn le akartam feküdni, eszembe jutott, hogy Dénest nem láttam a cselédség közt a temetésen. Kérdeztem Eriket, ő is mondta, hogy nem volt ott s egyáltalában nem mutatkozik, — „mióta az öreg kegyelmes ur úgy járt!”

— A tisztelendőnk eleget járna a nyakára, szeretné meggyóntatni, de becsukódott s nem ereszti be magához.

— Szegény Dénes! . . . Majd beszélek én vele . . .

Nem törődtem akkor vele tovább. Igaza volt a doktornak, — kifáradtam és mélyen aludtam egész éjjel.

Másnap reggel már szokatlanul élénk volt a ház, jöttek-mentek a folyosón, hallottam, hogy hango-

san beszélnek künt és emlékszem, kétszer csengettem Erik után, míg előkerült, kihevülve, mintha birkózott volna. Hevesen beszélt:

— Csináljon rendet a kegyelmes ur, mert ez már mégis sok! Az az ember kutyába vesz itt mindenkit!

— Hát mi baj? Ki?

— Ki más, mint a maitre d'hotel ő méltósága! De megmondtam neki a magamét! . . . Hát ki parancsol itt? . . . Várja meg, míg a kegyelmes ur rendelkezik. Nem igaz? . . . Ma reggel azt vette a fejébe, hogy rendbe kell szedni az öreg ur . . . Az öreg kegyelmes ur szobáiba akart bemenni, de Dénes nem adta a kulcsokat. Jól tette, nagyon jól tette! . . . Majd kipukkadt, fenyegetőzött, hogy lakost hív, ott lármázott a Dénes ajtaja előtt, de az rá se hederített. Az abbé neki fogta pártját, én Dénes mellé álltam. Hát nem igaz? . . . Jól tette Dénes, hát nem igaz? . . . Csak csináljon már rendet a kegyelmes ur, mert meglássa, a feje tetejére áll ebben a házban minden!

— Majd eligazítom, Erik.

Azután beleegyeztem, hogy átessem a kikerülhetetlen ceremóniákon. A kápolnában mondott csöndes gyászmise után a családi hivatalnokok és jószágigazgatók begyűltek a nagy szalonba. Marignac, az öreg kormányzónk beszélt a nevükben, tolmácsolta feneketlen részvétüket a megdöbbentő gyászeset fölött — „miként a fényeskedő nap, amely lehanyatlik

az ég boltozatán, ő megtért dicső őseihez, de áldott emlékét ércnél maradandóbb betűkkel vési mélyen gyászoló alattvalói szívébe a hálás emlékezés. Béke lengjen hamvai fölött!“ . . . „És miként bízó hozsannával fordul a sötétségben szorongó emberi szív a keleten hasadó hajnal ragyogása felé, hozsannával üdvözljük a méltó utódot mi is. Eljöttünk, kegyelmes urunk, hogy kifejezzük hódolatunkat, ragaszkodásunkat, bölcs és kegyes rendelkezésére bocsátva szolgálatkészségünket!“

Szavai meghatották őt, könyezett a jó öreg és köhögött a mondatok közt.

És végül kérdezte, hogy mikorra parancsolom az örökösödési leltár törvényes átszámolását?

— Majd később. Majd értesítem.

Tudakozódott, hogy nem óhajtók-e valamit módosítani az eddigi rendszeren? . . . Nincsenek reform-terveim a jövőre vonatkozólag? . . .

— Majd később?... Majd gondolkozom!...

Azon is gondolkoztam, hogy kezet kellene nyujtani az öregnek...

Utána mindenik akart valamit, türelmesen végig hallgattam valamennyit.

Az egyik a normandiai erdőségek irtására szorgalmazott engedélyt, a másik szavába vágott s elodázhatlan gazdasági építkezésekre kapacitált, hogy győződjem meg személyesen, utazzak le és nyilvánítsam legmagasabb óhajtásomat azon esetben, ha az ő tervein változtatni óhajtának. A harmadik

valami malmot emlegetett, a negyedik birtokcserét tanácsolt kényelmesebb kezelhetés érdekében és valamennyi arra kért, hogy hosszasabban tárgyalhasson velem valamelyik nap.

Mindent ígértem, mert szerettem volna már szabadulni tőlük. Eleinte feszesen állottak, de lassankint neki bátorodtak, valószínűleg észrevették az én erélytelenségemet s azonnal közelebb léptek hozzám, hangosabban beszéltek, tanácsokat adtak, kettő-három is beszélt egyszerre.

Ugyanilyen fesztelenséget vettem észre a cseledségen. Nem tudnám megmondani, hogy mindjárt eleinte miben nyilvánult az, de éreztem a modorukban. Mintha kiskorú lettem volna közöttük, volt a hangjukban valami tolakodó pártfogás, ami sértett, de nem tudtam föléje kerekedni. A maitre d' hotel külön kihallgatást kért.

— Mit akar? — kérdeztem Eriktől. — Hát nem tudott bejönni a többivel?

Erik gúnyosan mosolygott, de nem felelt.

— Nem tudod, mit akar?

— De igen. Az ezüstműk miatt nem maradhat.

— Hát hadd jöjjön.

Tényleg ő volt a legkellemetlenebb. Csupa fontoskodás minden szava és soha nem nézett a szemembe. A kezelése alá adott ezüstműkről akart elszámolni.

— Majd később!

Nem tágitott, ugyszólva figyelmeztetett, hogy

kötelességem az, amit ő akar! Az ezüstneműekre vésett címerek jelmondatát le kell köszörültetni s föl kell vésetni az új déviset, az enyimet. A XVII. században kapta ezt a jogot a családfő s az a derék ember apám halála napján már emiatt kért tőlem kihallgatást.

— Majd eligazítjuk, még nem gondolkoztam rajta.

Intettem neki, hogy elmehet. Rá se hederített. Rendületlen nyugalommal beszélt:

— Méltóztassék parancsokat adni a boldogult kegyelmes ur lakosztályát illetőleg. A családi szokások szerint —

Már ez mégis kihozott a sodromból. Ismét a családi törvényekből készült leckéztetni! Idegesen szóltam rá:

— Csukassa be a szobákat!

Nyugodtan távozott s én szeliden utána szóltam: — csak hagyják most egyelőre becsukva azokat a szobákat.

Azután Erik vett elő. Szidta a maitre d'hotelt, hogy úgy bánik a személyzettel, mintha:

— mind a kutyái volnánk. Folyton szolgáltatja magát és külön is főzet magának. Nem lehet vele kijönni!

— Ugyan Erik, ne untass engem megint ezzel is.

— Majd meglátja a kegyelmes ur! Én nem szólok többet, de ha én a kegyelmes urnak volnék, ugy

tennék vele, ahogy szokás. Mikor ilyen változás van, a régiek penzióba mennek Isten hírével. Az annak a rendje! . . . Ha én rám bizná a kegyelmes ur, tudom, ugy rendet csinálnék köztük . . .

— Az ő helyét akarod, mi?

Nem is habozott, — azt akarta. Biztatott:

— Én ugyan el nem viszek egy falat kenyeret se! Nincs én nekem senkim, már én ugyanis a család szolgálatában halok meg. Csak azt érhessem meg egyszer, hogy a kegyelmes uram boldog legyen . . . Mindig mondtam, ha én rám hallgat a kegyelmes ur — —

Észrevette a megütődésemet. Kezdte elülről:

— Meg van mindenem. Isten ellen való véték volna, ha panaszkodnám, csak úgy gondolom, hogy én már jobban ismerem a kegyelmes ur természetét, nem lenne akkor gondja semmire. Aztán ha én meghalok, csak ugyanis mindenemet a családra hagyom . . .

Igy vesztettem el ezt az egyetlen embert is, akihez ragaszkodtam s akiről azt hittem, hogy csak-ugyan ragaszkodik hozzám. Az az hát . . . Mégis ragaszkodott talán ő hozzám s én taszítottam el őt magamtól, mert önzően azt akartam, hogy egészen az enyim legyen és rossz néven vettem tőle, hogy saját magának is akar valamit magából. Mikor meghalt, csakugyan a családra hagyta mindazt, amit megtakarított. Talán lopott is néha.

Neki is azt mondtam, hogy majd beszélünk erről.

— Majd később! Majd gondolkozom.

Nem tudtam neki kereken megtagadni, húztam, halasztottam, meg akartam szökni a kívánsága elől, irtózva attól, hogy beleavatkozzam a házirendbe, de ő naponként ismételte s csak annál jobban elidegenített magától.

XVII.

Most hát teljesen egyedül maradtam.

Az első hetekben állandóan apám emlékével foglalkoztam. Megszabadultam közvetetlen hatása alól és lassankint közeledni mertem hozzá. Apránként leolvadt rólam ő, az ember — és az „apámat“ kerestem.

Ez is egészen én vagyok, akkor jutok az apámhoz, mikor már meghalt.

Visszaokoskodtam őt magamnak és ebből is lett egy elmélet.

Szerettem volna legalább halála után kissé megérteni és megismerni őt, szerettem volna módot találni arra, hogy némileg gyászolhassam úgy, mint a fiuk gyászolják az apjukat.

Szerettem volna valami olyanforma bánatot érezni, mint amilyet akkor éreztem, amikor az anyám meghalt. Halványan ugyan, de emlékszem rá, hogy akkor elgondolkoztam: — hol az anyám? ... mi az hogy meghalt? ... elvitték koporsóban és nem jön többé vissza soha ... mi az a soha? ... És erre sír-

tam, sokáig, mindennap, míg aztán lázas víziókban olvadt föl az emléke.

Az apám halála minden okoskodásaim dacára érthetetlen maradt előttem. Az orvos magyarázatai megemésztetlenül nyomták az agyamat. Anyámtól örökölt szentimentális hajlandóságaim lépten-nyomon megejtettek és ma látom: — de jó, hogy nem birta őket belőlem teljesen kisorvasztani az okoskodás! Végre is ezek révén jutottam annyira is, amennyire ma vagyok.

Szerettem volna gyászolni az apámat, öntudatosan, igazán, de ehhez éreznem kellett volna azt, hogy elvesztettem őt, hogy meghalt.

Tudtam, de nem éreztem.

Nem hiányzott az életemből, amelyet bizonyosan, oh bizonyosan tőle kaptam, de amelyben eddig azonkívül, hogy adta, semmivel több része nem is volt közvetlenül.

Közvetve is kevés. Az én ekszisztenciám, nevelésem ugyszólván benne volt a házirendben s egy tétel lehettem a költségvetésben, melyet anyám halála után a jószágkormányzósági irodában rendesen könyveltek és a családi pénztár kellő nyugták és ellennyugták fejében pontosan fizetett. Az ilyen régi családokban már szinte magától megy mindaz, ami a külső élethez tartozik, akár azok a vén családi órák, melyek örökké egyhanguan ketyegnek a kandallón a két karos-gyertya-tartó között, pedig soha se látjuk, hogy fölhuzná valaki. Isten tudja, ki huzza fel őket, — talán senki,

csak már járnak. . . Ott a kulcs a tetejükön, néha felhúzzuk magunk is, de nem emlékszünk rá. Ha egyszer megáll, akkor látjuk, hogy vége, elromlott, nem is lehet többé segíteni rajta.

A szokás joggá jegecedik az ilyen régi familiákban, nemzedékről nemzedékre öröklődik, átmegy a cselédek vérébe, a butorokba, egy karosszéket ki nem lehet úgy emelni valamelyik sarokból, hogy az onnan ne hiányozzék és meg ne lássék rajta egy másik sarokban, hogy az nem az ő szokott helye ott.

Azt hiszem, semmi kényelmetlenséget nem okoztam az apámnak és neveltek a szokott módon tovább, amikor anyám meghalt, illő és szokott számú mesterek.

Vajjon tudta apám, hogy mennyit számítottak föl neki a neveltetésem fejében? . . . Ha ennek nyomára jöhettem volna, már lett volna valamelyes alapom arra, hogy gyászoljam őt.

Tudtam, hogy meghalt, előttem zárta be a kriptá-ajtót az érsek, de, ismétlem, annyira nem éreztem, hogy hovatovább kezdtem benne kételkedni. Hivatalosan át kellett volna vennem a jogait. A jelmondatát: „*Ou le roi, la patrie*“ — leköszörülték az ezüstökről s a maitre d'hotel zaklatott az enyimért. Családi hivatalnokaink sorra jelentkeztek. Marignac, az öreg kormányzó, naponkint sürgetett, hogy mikorra parancsolom az örökösödési leltár törvényes elszámolását? Folyton halasztottam. Bújtam a részvét-

látogatók előtt, az abbé sejtette velem az udvar neheztelését, az orvos fenyegetőzve kergetett élni, — én meg kerestem az apámat . . .

Legalább is bele kell szoknom előbb abba a gondolatba, hogy meghalt!

Hosszas készülődés után elhatároztam, hogy bejárom a szobáit. Halasztgattam napról-napra s csak üldögéltem a könyvtárban az elhatározásommal. Rám esteledett így és akkor másnapra halasztottam. Ugy éreztem magamat, mint gyerekkoromban, amikor néha bebocsáttatott maga elé az apám, hogy az újévi üdvözlétemet elmondjam vagy hogy bemutassan neki a dolgozataimat. Olyankor előbb bevezettek az anyámhoz, aki gondosan megnézte, fel vagyok-e rendesen öltöztetve és előbb ő kérdezett ki, hogy hogyan és mit fogok mondani apámnak? Féltem ezektől a látogatásoktól, de még nagyobb hatással volt reám az, hogy előbb anyámhoz vezettek; akár-milyen kicsi voltam, jól észrevettem én, hogy ő velem együtt félt ilyenkor. Oktatott, hogy ügyes legyek, egyenesen álljak, a világért hozzá ne nyúljak semmihez!

Nem mondta miért, de én rémülve képzeltem el, hogy valami iszonyú szerencsétlenség lenne abból, ha én megszegném az ő tanácsait és nem állanék egyenesen apám előtt, vagy ha hozzá nyulnék ott valamihez! Igérttem, hogy nagyon jó leszek, mire anyám megcsókolt s úgy mentem be szepegve oda, a dolgozó-szobába.

Apám rendesen a szoba közepén állt, összefont karokkal, én meg reszketve dadogtam el neki a mondkámat. Nem mertem ránézni.

— Kérem, nézzen a szemembe, mikor beszél! — mondta egyizben.

Engedelmesen siettem eleget tenni a parancsnak, de a könnyeim megeredtek, végig csurogtak az arcomon és nem mertem letörülni. Ő az abbéra tekintett:

— Tisztelendő úr lesz szíves megmagyarázni a marquisnak, hogy ő senki előtt le nem sütheti a szemeit. Köszönöm! — s intett, hogy távozhatunk.

Azután anyám tanított szembe-nézni!

— Bátran kis fiam! — biztatott s az ölébe vett. Átkarolt és szembe néztünk, sokáig. Olyan könnyű volt az ő vele! Mosolyogva biztattak az ő szelid szemei: — így fiam! így! . . . és dehogy fordítottam volna el a tekintetemet! Hanem addig nézett, addig, míg végre is az ő szemei borultak könnyekbe; hirtelen elfordult, letett az öléből. Búsan kértem, hogy — még nézzünk! . . .

— Én rontalak téged, fiacskám! — mondta szomoruan. — De ugye, azért te bátor leszel, a szemébe nézel mindenkinek?! Igérd meg nekem!

— Hisz én szembe nézek mindenkivel — feleltem, — csak ő vele nem tudok. Miért nem tudok ő vele szembe nézni?...De hiszen te se nézel az ő szemébe ebédnél!

Erre anyám nem felelt. Faggatásaimra fátyolozott hangon magyarázta:

— Én asszony vagyok, de te férfi leszel, nagy név örököse.

— Jobb szeretnék akkor nem lenni férfi, inkább olyan szeretnék lenni, mint te!

Azután könyörögtem anyámnak, hogy hagy legyek én is asszony! Azt képzeltem, hogy az valami nagyon kellemes lehet, ha olyan, mint az anyám, és ha nem olyan, hogy szembe kelljen nézni apámmal.

Anyám beleegyezett s azt hiszem, ő is véghetetlenül boldog volt, mikor leányosdit játszott velem.

Szöveteket vásárolt s valahányszor egy-egy kis csomaggal érkezett haza, én már tudtam, hogy az mind ahhoz kell, hogy én ne legyek férfi. Nem mondta, hogy erről ne szóljak az abbénak, eltaláltam ösztönszerűleg, — senkinek arról nem beszéltem, amit mi csináltunk egymással.

Anyám öltözőjében boldogan elnéztem, mint készülnék az én kis szoknyáim. Öt éves voltam s anyám gyakran mondta, hogy még csak egy évig leszek egészen az övé, azután komolyan fognak majd nevelni, csupa férfiak. Nem értettem ezt egész tisztán, annyit azonban elég volt tudnom, hogy akkor nem lehetek majd annyit ő vele és úgy képzeltem, hogy annál inkább sietni kell a tervünkkel.

Ő maga varrta a ruháimat, én a lábai előtt ültem, kíváncsian ügyelve minden öltést. Mesélt is a jó tünderről és a kilenc hollóról. Mikor közeledett a lecke-idő, melyet az abbéval kellett töltenem, gondosan elzártuk a varrást.

De nem készült el az a ruha, már elkéstiünk vele, — a jó tündér elrepült, s velem csak a kilenc holló maradt.

Ezek az éles ellentétek betegesen éberré izgatnak, a naiv gondtalanság híjján bizalmatlan, gyanakodó és félénk lettem már anyám életében. Gyakran ügyeltem őt az ebédlőben és gyermeki szívem megérezte, hogy ő is úgy érzi magát apám társaságában, mint én. Visszagondolva a beszélgetésekre, ma is hallom, mint birkózik a be-beálló kínos csönddel, hogy iparkodik mulattatni, szórakoztatni, legalább csak beszélni hát! Milyen keservesen keresgethette szegény, hogy mit is mondjon neki, mikor vele voltunk? Apám alig szólt, soha se szokta volt indokolni azt, amit tett vagy mondott, sőt mélyen megtisztelt bennünket, ha egyáltalában közölt velünk valamit. Ugy bánt velünk, mint a vendégeivel, — végtelenül udvariasan, de folyton attól tartottunk, hogy már régen időzván házában, terhére leszünk. Ha valami nem tetszett neki, azt nekünk kellett kitalálni, ő nem tett semmi megjegyzést, bevonult a szobáiba és napokig nem láttuk.

Nem tudom, mit csinált a szobáiban, egyáltalában nem tudom, hogy mit csinált egész életében.

XVIII.

Dénessel akartam beszélni.

Huszonkét évig szolgálta apámat, mindig, min-

denütt vele volt, — szerettem volna kivallatni, meg az ő vezetése mellett akartam átnézni apám hagyatékát. Neki tudnia kellett: mi hol van? Egyéb kötelességeim is voltak vele szemben, — nyugdíját természetesen az én beleavatkozásom nélkül is eligazítja a jószágkormányzóság, de viszont, a családi szokások szerint, ilyen esetekben a komornyik külön elismerő jutalomra is számíthatott, ura ruháit is rendesen ő örökölte. Különben is érdekelt ő engem, kivált most.

Azt már aggódva tapasztaltam, hogy napról-napra jobban bomlik körülöttem a rideg, de nyugalmas házi-rend! A könyvtárba menekültem, — lent meg olvadt a jég apám befagyott környezetéről. Erik hordta hozzám a híreket a cselédség veszekedéseiről. Dénesről ujságolta, hogy apám halála óta nem eszik a közös asztalnál, hogy azóta nem borotválkozott, hogy egész nap a szobájában ül, de senkit be nem ereszt magához, hogy csupán este jár ki és csak reggel kerül haza: — sárosan, mintha künt csatangoit volna a szántóföldeken. Tán az esze készül a gazdája után!... Nem is volna csoda!

Rendre kellett volna utasítanom az ilyen megjegyzésekért, de mentől többet nyaggatott a maitre d'hotelségért, annál inkább idegenkedtem ugyan tőle, de csak annál adósabbjának éreztem magamat. Fizetni meg nem tudtam, mert hogyan szabaduljak attól a méltóságos másiktól, aki ellen tulajdonképpen semmi kifogásom nem lehetett?! . . .

— Mondtam úgy-e? — jött ismét Erik. —

Dénes ur már harap! A kertészt szinte megmarta, amikor azt kérdezte tőle ma reggel, hogy „hogymulatott?” Mert ott jár ám ki a gazdája lépcsőjén, a kerti ajtón! Tán már behurcolkodott a szobáiba is! . . . Meddig nézi ezt még így a kegyelmes ur?

Igérttem, hogy majd beszélek vele . . . Talán a jószágkormányzó kihelyezhetné őt valamelyik vidéki kastélyba? ! . . .

Az abbé, aki napról-napra halasztotta a római utját és szorgalmasan zaklatott, hogy beszéljük meg már az alapítványi oklevél szövegét, szintén hozzám appellált Dénes ellen: tiszteletlenséget tanúsít irányában, irányában, aki a vallás enyhítő balzsamával közeledik lelki sebei felé . . .

— Igen, — szólt közbe gúnyosan Erik, — a pokolba küldte a tisztelendő urat! Kell is annak a balzsamja!

Ezért megint nyomban megneheztelt az abbé, rémüldözve nézett engem, hogy én Eriktől eltűrök ilyesmit? !

Ezt a különben eszes jezsuitát is megfulasztotta az apám, nem érvényesülhetett s ugyyszólva a cselédség közé süllyedt az ő zsarnoki légkörében. Ott is a jobbik részt választotta ugyan, barátságot kötött a maitre d'hotellel, (amiért Erik gyűlölte), — elhízott. de persze időnkint védte a tekintélyét, önérzeteskedett, szüntelen sérelmei voltak s most persze velem szemben ismét teljesen érvényesülni akart!

Láttam én mindezt és legjobb szerettem volna megszökni közülök. De azt is hogyan? . . . Egy új

környezet új s talán még terhesebb és minden bizonynyal egészen szokatlan viszontagságai közé?!

Kértem őket, hogy hagyjanak békét Dénesnek, majd beszélek én vele!

Mogorva, szótalán ember volt ő mindig, tősgyökeres breton családból szakította ki apám. Az apját, a nagyapját is a tenger nevelte, a hullámokon küzködő halászbárka volt a bölcsője, a csikorgó árboc tövében tanult tán szopni is. Tizen-négy éves koráig az Oceánon élt, húzta a súlyos hálót nappal, éjszakánként meg kint aludt a begmeili határon, az olajos vitorla alá bújva a horgonyozó bárka kötélkuckójában. Tán megtetszett valamiképpen apámnak, maga mellé vette, Más nem bírt volna vele, — lehet ezért tette!

Annak a népnek ott ádáz, öröklött sorsa a tenger, mindmegannyi halálra kész szerelmesei a férfiak és reszkető, lemondó, szüntelen aggodalomban csúfult alázatos vetélytársai az asszonyok.

Először is ezt a szerelmet kellett apámnak kipusztítania a matróz-gyerek szívéből...

Dénes soha nem komázott a cselédséggel; alig volt közöttük, nem tudott a nyelvükön. Es azok, bár ki nem állhatták, respektálták. Én valósággal az apám hétköznapi kiadásának tekintettem. Apámnak összes külső szokásai meg voltak a járásában, a mozdulataiban, de sőt abban a fölényes modorban is, amelyet ritka érintkezéseink alkalmával irántam tanusított. A folytonos együttlét még az arckifejezését

is hasonlónvá tette atyáméhoz: szigoruan zárt ajkai, szemöldökeinek állása, lassu szemmozdulatai szakasztott olyanok voltak. Csak mikor imádkozott a vasárnapi miséken, akkor esetlen, breton matróz volt, lihegve fohászkodott, mint a többiek otthon, akik fanatikusan kapaszkodnak az Istenbe, — mert hát mibe kapaszkodnának egyébbe ádáz szeretőjük ölében!

Dacára mindezeknek, a viszony közötté és apám között, — már amennyire én azt észre vehettem, főként az ebédlőben, ahol rendesen atyám széke mögött állt, — nem az a nyugodt, jóleső, benső viszony volt, amely egy régi hű cseléd és a gazdája között természetesen létesül.

Dénes engedelmességében volt valami az állatszeliidítő előtt meglapuló fenevadéból. Csak az orrcimpái rezegnek forró lehelletének a gőzében, moccanni nem mer, de a nyugalma iszonyú.

Apám, ugy látszik, nem nélkülözhetette őt. Most már értem, hogy miért. Egyike volt ez is azoknak a pokoli izgalmaknak, amelyeket az én keserves számításom szerint, az ő idegzete megkövetelt: — az állandóan ugrásra lapuló fenevad akarátának folytonos lenyűgözése.

Egy alkalommal Normandiából vártuk haza apámat, az őszi vadászatokról. Megelőzőleg Bretagneban, a morbihani kastélyban töltötte a nyár végét. Nem jött, a maitre d'hotel pedig utasítást kapott, hogy január előtt ne is várják. Hallatlan esemény volt az, ha ő valaha rendes szokásaitól egy

parányira bár eltért. Kalandos híreket suttogott a cselédség. A tény annyi volt, hogy egy cserkészés alkalmával Dénes súlyosan megsebesült. Apámat kísértte és csak ketten voltak. Apám egyedül tért haza s embereket küldött Dénes után, kik átlőtt vállal, egy erdei árok partján ülve találták. Két kopó vonított mellette, azok hítták nyomra a keresgélő embereket. Dénes rájuk se hederített, faleveleket tömött a sebébe, mely elül-hátul vérzett. Saraglyán vitték haza, másfél hónapig feküdt, de egy szót se tudtak belőle kivenni a történetekre vonatkozólag. Ha kérdezték, behunyta a szemeit és összeszeszorította a fogait. Apám Londonból hozatott melléje orvost és amig föl nem gyógyult, ő is ott maradt. De a másfél hónap alatt soha feléje se nézett, soha meg nem kérdezte senkitől: hogy van Dénes? Azalatt egyedül járt cserkészni, kutyákat se vitt magával s vadat soha nem vitt haza. A kerülők akadtak a nyomában lelőtt vadakra, tudták, hogy ő lőtte. Lelőtte s ott hagyta, talán meg se nézte, hogy hova esik le az állat.

Tehát elhatároztam, hogy beszélni fogok vele s átnézem atyám hagyatékát. Azután persze halasztottam napról-napra. Végre Marignac jött hozzám utasításokért, hogy mennyire mehet „a néhai kegyelmes ur emléke iránt tartozó kegyelet megsértése nélkül“ a makacs emberrel szemben, ki neki is kereken megtagadta az engedelmességet és többször ismételt felszólításai dacára se jelentkezett a jószágkormányzósági irodában.

Azonnal leküldtem Dénes után, hogy jőjjön fel hozzám a könyvtárba.

Ha végre nagy nehezen és kedvetlenül az elkerülhetetlen cselekvés elé értem, átmenet nélkül, erőszakosan rántott az magához. Mint a hid karfájához támaszkodva habozó öngyilkos, aki hetek óta készül, elmegy a karfáig, már-már visszaalkudta magát az életnek, — és egy váratlan pillanatban a habok közé veti magát.

És rendesen akkor menekültem volna én is fulladozva vissza, amikor már sodort az ár, amelyben úszni nem tudtam.

Szerettem volna Erik után kiáltani, hogy . . . hogy . . . ne, mégse ma . . . majd holnap . . .

— Az bizony nem jön! — hozta vissza a hírt Erik s úgy mondta, mint valami szemrehányást, amelyre én bőven rászolgáltam: — Így állunk ma holnap az egész házzal! . . . De majd megtáncoltatnám én őket, tudom Istenem! . . .

Ha némileg boszantott is Dénes tiszteletlen hangja, de inkább lehangolólag hatott rám. Az akaratom ellen szegülő akarat engem, ahelyett hogy kihívott volna, elbúsított, — hiányzott az önbizalom, mert már a cselekvés, a mérkőzés előtt bizonyosra vettem a vereségemet. Minden előttem álló akciót a saját képtelenségem biztos bizonyítékának néztem, legjobban szerettem volna kitérni valamennyi elől és ezen a módon tengettem magamban egy kis lelkierőt: kitértem a cselekvés elől, amikor csak lehetett, mert

igy mégis maradt némi halvány önbizalmam, hogy majd holnap! majd holnap! . . .

Tapasztalva, hogy mennyire lazul körülöttem a házirend, apróra konstatáltam, hogy ezt meg azt dehogy mernék megtenni, ha én volnék valaki — és bár megvolt bennem a nevemmel járó büszkeség öntudata, maga a cselekvést igénylő büszkeség csak egy-egy rövid pillanatra nyilvánult s hamarosan helyet adott az elbúsító önbírálatnak.

Az alig palástolt semmibevevés, amelyet valószínűleg túloztam is: — lázitott; emez pedig enerált. Kétszeresen kínlódtam.

— Mit mondott?

— Még kérdi a kegyelmes ur! No, csak az hiányoznék, hogy még üzengessen is! . . . Be van zárva az ajtaja, nem lehet bemenni hozzá. Pedig itthon van ám!

— No, nem úgy van az, Erik — igazoltam magamat én, — ki tudja, mi baja! Hisz tudod, hogy mindig apámmal volt szegény, képzeld magad most az ő helyébe!

O dünnyögött valamit, jobb, hogy nem hallottam.

— Derék, hű cselédje volt, ha még olyan mogorva is. Egyedül maradt szegény ember, most gyászolja a maga módja szerint. Legyetek méltányosak és hagyjatok békét neki, majd megszeli.

— A kegyelmes ur nem ismeri ezeket az embereket, rossz vége lesz itt ennek a gazdálkodásnak. Hogy egyebet ne mondjak, a maitre d'hotelnek már itt az egész pereputtya, a szopós gyerekek is itt

tanyáznak! Csak tessék délután kinézni a kertbe, gyönyörködhetik bennük a kegyelmes ur, mert ott ebédelnek ám, a zöldben. Talán már majd a kegyelmes urat is meghíjják egyszer!

Talán a boszuság ugratott neki, talán Erik előtt resteltem úgy meg magam, — most aztán vitt az ár. Lemegyek Déneshez!

Erik meglegedetten nézte a felhevülésemet.

— Lekísérjem én is a kegyelmes urat?

— Nem! Magam akarok menni.

Dénesnek közvetlenül apám hálója mellett, a folyosó végén volt a szobája. Siettem, szinte futottam. Egy lélekkel se találkoztam a folyosón. Apám folyosójára érve, rekedt viszhangot vertek föl a lépéseim; a vörös szegélyű fehér futószőnyeg összegöngyölve állott az első ablak mélyedésében és két seprű volt mellé támasztva, a padló márvány-kockáin végig két piros barázda húzódott — a fölszedett vörös szőnyeg vörös csikjainak a nyoma; mintha a temetés óta ember se járt volna a háznak ezen a tájékán, olyan elhagyatott, poros volt; papiros darabok is heverték itt-ott. A főkapura szolgáló ablakon kitekintve, láttam, hogy az egyik lovász ott ácsorog az utcán, a kapu előtt, csak úgy ingujjban, kötényesen s egy fiatal asszonynyal dévajkodik. Akkorát röhögött, hogy fölhallatszott hozzám...

Dühösen nyúltam Dénes ajtaján a kilincshez, — ellentállás nélkül benyithattam.

Ez zavarba hozott. El voltam rá készülve, hogy

zörgetnem, erőszakoskodnom kell majd, hisz Erik azt mondta, hogy be van zárva... Hazudott?... Talán itt se volt?... Vagy azóta nyitotta ki Dénes?...

Zavarom fokozódott a szobában.

Mintha egy falusi házba nyitottam volna, az első pillanatban a fehérre meszelt falakat láttam csak, olyan üres helyiség volt az. A benyitott ajtószárnynyal eltakartam magam elől a keskeny vaságyat, — azon feküdt Dénes. Alig ismertem rá. Nem az az ember volt, akinek én ismertem. Hanyatt feküdt, lassan fordította felém a fejét s úgy nézett, mintha sohase látott volna.

Mit mondjak neki? . . .

— Nos, Dénes, mi az? Beteg vagy?

Erre megmozdult, lassan fölült és fölállt. Ha nekem rohan, hát nem lepett volna így meg. Csontos arcára elszórt, fekete pamacsokban verődött ki a szabadjára eresztett szakáll és a borostás, meredt bajusz; haja megnőtt, összezsapzottan nyúlt le egy tincs a homlokára. Oh, de a szemei! . . . Mintha rémülten hátrálva húzódtak volna vissza, be, be barlangszerű, sötét üregjeikbe és onnan döfték villogó törjeiket valami pokoli látvány ellen.

Szőrös melléből látszott egy tenyérynyi a kékcsíkos, pamut matrózing kivágása fölött, egy kitérdelt vászonnadrág volt rajta, amelyet a matrózok hordanak nyáron és éppen úgy föl is volt gyűrve az alja, a bokái mezítelenül maradtak. Otromba facipók voltak harisnyátlan lábain.

— Beteg vagy?

Konokul nézett rám, nem felelt.

Alig tudtam kiállani a szemeit, de öntudatosan éreztem, hogy szembe kell néznem vele, hunyorítás nélkül, erősen, erősen, ahogy csak tudok, mert különben a torkomnak ugrik.

— Mi bajod? . . . Felelj!

Hangom olyan ércessé lett, hogy magam előtt is idegennek tünt fel.

— Semmi! — felelt ő rekedten s mint a prédájáról elriasztott keselyű, meghunyászkodva bocsátott ki tekintetének karmai közül.

Lesütötte a szemeit.

— Miféle maskarában vagy?

Erre fölmordult, rám tekintett. Csodálatos erőt éreztem magamban és e pillanatok alatt, mintha egy lelkemen átcikázó villám fényképezte volna le, a legkisebb részletekig láttam magam körül mindent.

A mennyezet közepéről egy kétárbócos, teljesen fölszerelt kis goëlette lógott le a szobába, olyan, mint amelyet a tengerparti templomokban lehet látni a fogadalmi ajándékok között, — téli estéken faragják a halászok. Az ablakdeszkán egy szűk nyaku pintes üveg állott, amelybe türelmes áhitattal volt összeróva a kereszt s köréje a megváltás többi jelvénye, a lándzsa hegyéről nem hiányzott az ecetbe s epébe áztatott szivacs se . . . Erős hagymaszagot is éreztem.

Ő ismét lesütötte előttem a szemeit s tagolatlan fekete hangok bőfögtek föl vonagló, szőrös melléből.

— Mit beszélsz?

— Ez az én ruhám... Már én így... Ez az én ruhám...

És esetlen ujjaival görcsösen gyűrte, morzsolta combjain a vászonnadrágot.

— Itt az én ruhámat viseled. Meg ne lássalak még egyszer így!

— De én... Ez...

— Hallgass! — szoltam neki nyugodtan, hidegen, pedig már szerettem volna valahogyan kiugrani a ketrecből. De hogyan?... Ha hátat fordítok neki, utánam ugrik!... Nem szabad őt elbocsátanom... Mind e töprengéseim öntudatosak voltak, de az bizonyos, hogy amit mondtam és cselekedtem, mindaz öntudatlan volt. Talán az életöszton dolgozott bennem, talán parancsoláshoz szokott fajtám taposott a vakmerő cseléd nyakára...

— Hallom, hogy botrányosan merészeled viselni magad. Vigyázz!! Marignac ur hivatott a nyugdíjad ügyében s te nem engedelmeskedtél?

— Nekem nem kell, én — —

— Egy szót se halljak többet. A tisztelendő úrtól töredelmesen bocsánatot fogsz kérni még ma, előtttem. Az imént nem eresztetted be Eriket, én küldtem őt, hivattalak.

Szólni akart, nem engedtem.

— Egy óra múlva jelentkezel nálam. Rendben találjalak

Egyet, egyet rándult a válla, közben hevesebben, mintha ki akart volna törni a melléből valami.

Intettem neki, hogy nyisson ajtót előttem.

Lehorgasztott fővel ment az ajtóhoz, kikerült, úgy oldalt sompolyogva, mintha egy jól ismert korbács suhogója elől húzódnék.

Szilárd lépésekkel haladtam el előtte. Amikor künn voltam a folyosón, behunytam a szemeimet... Most, most utánam ugrik!... Futni szerettem volna, és erőlködtem, hogy lassan járjak. Lépéseim visszhangja baljóslatúan vergődött az elhagyatott folyosó csöndjében.

Mikor befordultam a folyosó végén, halálos fáradtan támaszkodtam a falhoz, mert elzsibbadtak a térdeim. Szerettem volna lefeküdni a lépcsőre... Valami zajt hallottam, amire eszeveszetten nyargaltam föl a könyvtárba.

XIX.

Lihegve érkeztem a második emeletre. De hisz Erik a könyvtárban maradt!...

Nem akartam, hogy ilyen kétségbeesett állapotban lásson, ki akartam térni a kérdezősködései elől is, — szóval resteltem volna így kerülni eléje. Visszafor-dultam, azzal a szándékkal, hogy addig a dolgozószobában maradok, míg kissé rendbe szedem magam. Hisz úgy reszkettem, mintha a hideg rázott volna.

Tehát ismét lementem az első emeletre, az én folyosóra vezető lépcsőn. Senkivel se találkoztam, cselédnek színét se láttam. Azaz hogy igen! Az én folyosómról is láthattam, hogy az a lovász még mindig ott mulat a kapuban az asszonyával s a kapus is kiállt mellé pipázni. Akár ha kocsma volna ez a hotel . . .

A szobám ajtaja zárva volt. Természetes, hisz Erik rendesen bezárta, amikor fölmentünk a könyvtárba. Azt tartotta, hogy már ő ezt a saját felelősége szempontjából is köteles megtenni. Dénes is így tett az apám lakosztályával. Kissé nevetségesnek találtam, de nem törődtem vele. Most bosszantott. Ez is csak azt bizonyítja, hogy teljesen a cselédség kénye-kedvének vagyok kiszolgáltatva, úgy bánnak velem, ahogy akarnak. Apám idejében moccanni se mertek s most ingujjban pipáznak a kapu előtt. Ha szükségem van valakire, letéphetem a csengetyű zsinórt, amíg egy előkerül közlök vagy . . .

De hisz én bujkálok előlük!

Megint csak fölmentem hát a könyvtárba. Lassan mentem, hogy azalatt lecsillapodjam, nehogy észrevegye Erik az izgatottságomat. Azelőtt nem titkoltam előle semmit, most azonban már benne is ellenséget láttam, ő is a gyöngeségemből akart hasznot húzni. Hisz most is hazudott! . . . Talán le se ment az imént Déneshez, csak ingerelni akart, a saját érdekében? . . .

Az én székemben ült, a kandalló előtt. A kan-

dallóban égett a tűz. Nem mintha fáztam volna, hisz nyitva voltak az ablakok, de mégis szerettem legalább is nézni a tüzet.

Nyugodtan kelt föl, bizalmasan kérdezte:

— Hát mit mond az amice? Jól néz ki, ugye?

— Erik! Mondjad kérlek, miért hazudsz te nekem?

Bezzeg nem úgy hangzott már ez, mint az imént. Szinte engesztelő volt a hangom.

— Én!! — fortyant föl méltatlankodva és sokkal hangosabban is, mint én.

— Le se mentél az imént Déneshez.

— Azt mondta?!... Hogy én nem mentem le?!... Hogy én ne mentem volna le!?... No megállj!

— De hisz nyitva volt az ajtaja, Erik.

— Már ilyet! Ha nyitva volt, ha nem, az én szemembe merje azt mondani! Itt merje mondani nekem!... Ide hozom, majd meglátjuk, kit mer ő meghazudtolni!

Jaj! Egy újabb skandalum! Megbántam, hogy szóltam róla. Milyen jó itt az én székemben!... Csitítottam Eriket, szinte kértem, hogy ne haragudjék, csak békesség legyen.

— Dénes nem szólt rólad. Nyitva volt az ajtó, te pedig azt mondtad, hogy be van zárva és hogy nem ereszt be senkit.

— Hát tán azóta kinyitotta. Akárhányszor jártak utána, mindig zárva volt az. Tegnap is hasztalan zörgetett nála a Marignac embere. Tessék megkérdezni tőle, nem zörgettem-e egy óráig?

— Jó, jó, elhiszem!

— De már én ezt nem érdemeltem a kegyelmes urtól annyi esztendő után! Nem én!... Hogy a kegyelmes ur vegyen engem ilyen gyanuba? Inkább tessék én velem akármit csinálni, ha illetételez föl rólam a kegyelmes ur!... Öreg kutya, régi cseléd utban van, az rugja, aki éri... Ide jutottam én...

Nem hatott meg, csak feszélyezett, fárasztott, már nem bíztam benne. Lassan kiment, bizonyosan várta, hogy visszahívom.

Oh, de nyomorultnak éreztem magam!

Borzalommal s mégis némi tisztelettel gondoltam Dénesre. Milyen erős!... Milyen széles a melle!... Hogy dagadtak vörös nyakán az erek!... Szegény ember! Hogy sietett, amint maga maradt, vissza, az ő igazi légkörébe... Milyen festői volt abban a matrózruhában!...

Elképzeltem, hogy milyen jellemző, festői alak volna egy tengerpartot ábrázoló képen, a partra vont bárka mellett... Csupa egészség...

Itt lassankint szétestek a gondolataim, mint rendesen, amikor egyedül üldögéltem a könyvtárban, — egyszerre százfelé olvadtak szét. Volt köztük önbírálat („gyalázatosan törpe voltam“... „féltem“... „a cselédétől“...), magyarázgattam a történeteket („mi baja“?... „miért“?... „mit érezhet“?...), kerestem, mi van a tények mögött („a meghunyászko-

dása látszólagos erélyem előtt“...) kerestem az összefüggést a multban, tanakodtam, hogy mi lesz ebből, eszembe jutott az orvos, a pap, a cselédség — és mindez összekeveredett, egymásba fonódott, egyik gondolatláncolatán se voltam képes végig számlálni a szemeket és mondom, lassankint szétestek a gondolataim egy határozatlan hangulatba, amelyben a körvonalaikat nem tudtam többé megkülönböztetni. Nem a tényeket láttam már aztán, hanem egy összbenyomásom volt, amelyet festés vagy írás útján művészileg lehetett volna érvényesíteni, — ha ennél több nem kellene a művészi teremtéshez!

Később, életem mozdulatlan korszakában, teljesen kialakult bennem a teremtő művész lelkiállapotaik első stádiuma, az a művészi delejesség, amely minden lelki szenzációból magához rántja az ecsetnek és tollnak valót, amelynek számára a mindenségben végre csak a „sujet“ létezik, amely nagy mértékben egoistává, önzővé, sőt kegyetlenné tesz, mert a nyomorban, a halálos szenvedésekben is csak a „sujet“-t érzi és találja meg első sorban; viszont a saját gyönyörűségeiből is elvész a „sujet“-n kívül neki a többi, de pótolja a „teremtés.“ En eljutottam a „teremtés“-ig, tehát csak vesztettem ott is. Ezzel is egygyel több képtelenséget konstatáltam magamban.

Most kínlódom, e lapokat írva s beszámolva egy élet nyomoruságairól, azon, hogy megcáfoljam önmagamat. Ha nem sikerül... Ha pedig sikerül és

végre teremtek, adok életet valaminek, — eljutok majd a végső csalódáshoz: agyon okoskodtam egy elmúlt életet, melyet nem lehet újra kezdeni.

Adjak tetterőt és életbátorságot annak, aki most kezdi a magáét!

XX.

Erik duzzogva jelentette, hogy Dénes kéri a parancsaimat!

Már akkorra bőven megbántam, hogy fölrendeltem őt. Mit is akarok vele? . . . Igen, az apám hagyatékát kell átnéznünk. Nem lehetne talán holnap inkább? . . .

— Beereszthetem azt az emberevőt? — kérdezte Erik.

Talán inkább Marignachoz küldeném? Az majd eligazítja vele . . .

— Mit akar vele a kegyelmes ur? — szólt Erik, látva a habozásomat. — Azt mondja, hogy parancsra jött! Elküldjem?

— Nem. Jöjjön be.

Dénes belépett. A családi livré volt rajta. Erik vissza akart vonulni. Utána szóltam, hogy igazítsa meg a tüzet, mire visszajött.

Dénes az ajtó mellett maradt s a földre nézett. Az arca le volt borotválva, behorpadt nagy szemüregi emlékeztettek csak arra az iménti acra, amely

ugy megviselt, mintha egész délelőtt zsákot hordtam volna. Most inkább egy sokat, sokat szenvedett ember arcának a benyomását gyakorolta rám. Megsajnáltam. És megvénült e négy hét alatt, határozottan megvénült, úgy össze volt gyűrve a homloka s az orra tövétől le a szájszélekig két mély barázda húzódott, amelyek azelőtt nem voltak ott.

— Nézd csak, Dénes! — szóltam hozzá szeliden, — szeretném átnézni atyám hagyatékát. Te ismerted a szokásait, tudod, hogy mit hol tartott. Könnyebben eligazodom majd a te utmutatásod mellett. Talán arról is lesz tudomásod, hogy nem voltak e bizonyos tervei, amelyeket nem vihetett keresztül? Nekünk kötelességünk mindazt teljesíteni, amit ő akart.

Ekkor rám tekintett, de csak kíváncsian. A nézése azonban nyugtalanított most is, nem volt az összhangban azzal a szenvedő arccal. A mozdulatlanul, görnyedten gubbasztó örültek szemeiben láttam én azt a lappangó lázat. Az ember szíve elszorul az arcuk láttára, szeretné vigasztalva megölelni őket, de a nézésük visszariaszt, megdöbbsent.

— Kivált az irományai érdekelnek. Te tudod, hol tartotta az iratait, meg fogjuk keresni őket. Talán valami végrendeletet is hagyott? Talán említette előtted?

Erik fölкотorta a tüzet, elég zajosan s most, mint akit mindez a legkevésbé érdekel, indult kifelé. . . Egyedül hagy Dénessel! . . . Ijedten szóltam utánna:

— Maradj itt!

Mindakettőt meglepte az én ideges fölkiáltásom.

— Szükségem lesz te rád is . . . Izé . . . Maradj csak . . . Igen, lejössz majd velem te is és fölhozod . . . Össze fogjuk szedni atyám iratait . . .

Fölálltam s hátat fordítottam nekik. Igyekeztem összeszedni magam.

— Mindjárt mehetünk is . . . Menjetek csak előre, én is megyek rögtön . . . Azaz még azt akarom neked mondani, Dénes, igen, meg akarom neked mondani, hogy gondoskodni fogok rólad! Hű cselédje voltál apámnak teljes életében és tudod . . . Köszönöm. Ezt megköszönöm! . . . Ha volna valami óhajtasod, én nagyon örülnék, azt mondd meg nekem őszintén. Azt tudod, hogy a teljes fizetésed lesz a nyugdíjad, Marignac ur ezért hivatott. Keresd majd fel őt. Egyébként rendezkedj úgy be, amint akarsz. Itt maradhatsz, vagy inkább mennél vidékre?

Dénes lehorgasztotta a fejét, nem felelt.

— Ha volna kedved Normandiába —

— Nem! — szólt ő sebesen, szavamba vágva, mintha megijedt volna attól, amit mondani akarok.

— Igaz, hisz te Bretagneban vagy otthon. Inkább oda, mi?

Szeliden ingatta a fejét, rám-rám nézett s megint a földre.

— No majd oda hát! . . . A faludba, jó? . . . Öreg halász lesz belőled, Dénes!

Hosszasan nézte a lábait s mintha valami nyomta volna őt felülről, úgy összebb roskadt, meghajolt. Szegény ember! . . . A szívem tolt feléje, éreztem, hogy szenved. Erik is enyhébb arcot vágott.

Most már azt szerettem volna, hogy örvendjen, vigasztalódják meg teljesen.

— Ugye, az lesz a jó? . . . Eltaláltam, mi? Meg lesz, Dénes! Majd beszélek magam Marignac urral s megmondom neki, hogy így intézkedjék. Családomra mindig számíthatsz, a halászbárkát majd én szereltetem föl neked s keress egy kedved szerint való házat a parton.

Szinte kétkedőleg tekintett ekkor rám.

— Megérdemled, Dénes! Meg akarom köszönni neked.

Az érzelmeimnek engedelmeskedtem, kezet nyújtottam neki. Ő ellágyulva tétovázott. Erik is meghatottan szólt rá: — no! . . . no! . . . Aztán kezembe tette a nagy kezét. Teljesen megtörött.

— Amikor akarsz, Dénes! Sok szerencsét és gondolj apámra.

Megrándult tenyeremben a keze, önkénytelenül elbocsátottam.

És mintha magam is éreztem volna, hogy nem szükséges azt mondanom, amit mondok, hogy nem talál ebbe a hangulatba, halkán mondtam:

— Gondolj apámra hálásan. . .

Szólni akart, kétszer-háromszor neki készült, biztatnom kellett volna, az volt az alkalmas pillanat,

melyet meg kellett volna ragadnom! Talán ki is tárt volna előttem a lelkét, ha Erik nincs ott, ha banálisan meg nem töri a csendet, hogy:

— Már most ráadásul még csak azt kérdezze meg tőle a kegyelmes ur, hogy nem zörgettünk e mi akárhányszor az ajtaján, de bezzeg a szentnek se nyitotta ki! A tisztelendő ur a legjobban megmondhatja. Hát nem igaz, Dénes?

— No csak menjünk! — szoltam én s lementünk. Dénes szomoruan ballagott utánam.

— Nálad vannak a kulcsok? — kérdeztem tőle.

— Igenis, mindjárt elhozom, — és indult az elhagyatott folyosó felé. Különös kedvem támadt, hogy most ismét végig menjek azon a folyosón, hogy megnézzem újra az ő szobáját.

— De hiszen a te szobádból is bemehetünk?

Meghökkent.

— Bocsánatot kérek, de ott... Ott van egy ajtó, de... Mindjárt kihozom a kulcsot.

Azt hittem, hogy tiszteletből szabadkozik s annál inkább meg akartam mutatni neki, hogy teljes jóindulattal vagyok iránta.

— Csak menjünk arra, barátom! — s én indultam előre. Erik figyelmeztetett a folyosón, hogy nézem csak meg, micsoda rendetlenség van ott!

— Mint egy istálló!... Tessék, itt a seprű, Isten tudja mióta henterereg már ez itt! Ez aztán a rend! — Lehajolt s fölszedett néhány darab papirost.

— Szégyen, gyalázat, hogy milyenek ezek az ablakok!... Nem azért mondom, mert ez soha se volt a Dénes dolga, hanem van erre itt ember elég! De persze, ha a maitre d'hotel ide is ráérne fölsétálni, ha egy kicsit itt is körülnézne... Az volna annak a rendje, de — —

Egyszerű, barátságos szoba volt a Dénes fehérre meszelt szobája. Ha alacsonyabb lett volna és kisebb az ablaka, semmiben se különbözött volna egy jómódu breton halász szobájától. Az ablakdeszkán egy kis kerek tükör volt ahhoz a pintes üveghez támasztva, melybe a Megváltás jelvényeit furfangos türelemmel rakta össze az üveg szűk nyakán keresztül valami falusi ezeremester, — a tükör mellett egy nyitott borotva feküdt. A tipikus kenyértartó kalitka is ott lógott az ablak fél-fán, — valóságos kis sekrestyéje annak a tiszteletnek, amelylyel keservesen keresett kenyérét becsüli meg a breton. A feszületes, quimperi cserép szenteltvíztartó az ágy fölé volt akasztva és szentelt barka volt mögéje tűzve. Az ágyon — csak ez az ágy nem illett a többi bútor közé, vetetlen volt, lehevert, látszott, hogy csak úgy ruhástul hentergett benne valaki, — ott voltak azok a ruhák, amelyeket az imént viselt Dénes és az ágy előtt állottak a facipők.

És ő is úgy viselte magát, mint az öreg halász, akinek tisztesség éri szerény hajlékát, — váratlan vendég térvén be hozzá. Ide-oda rakosgatta azt, ami éppen keze ügyébe került, a tenyerével törülgette a port az

asztalról, pedig az nem is volt poros. A facipőket lopva lökte be az ágy alá.

Egészen jól éreztem magam nála, észre se vettem, hogy Erik nem jött be velünk. Az a szoba mintha nem is a mi házunkban lett volna, annyi primitív őszinteség volt benne.

— Hát itt laktál Dénes!? . . . Huszonkét évig?

— Huszonkét évig! — mondta ő is, az asztalt simogatva és olyan gyöngéden, ahogy én soha őt beszélni nem hallottam.

— Ezek a holmik itt mind hazulról valók, ugye?

— Igenis. Apránként hozogattam el hazulról.

— Nincs is több ilyen fehér szoba a házban, én legalább nem láttam.

— Én meszeltem ki.

— Te magad?! . . . Apám mit szólt hozzá?

Összerezcent s a hüvelykujja körmével olyan szorgalmasan vakarta az asztalt, mintha valami foltot akart volna eltávolítani onnan.

— Nem volt ő itt sohase.

— Hogyan? Huszonkét év alatt?

— Egyszer se.

— De hisz ugy tudom, hogy ez a szárny is éppen olyan beosztásu, mint a másik — és kerestem az ajtót, amelynek, mint az Erik szobájából hozzám, innen is át kellett vezetnie atyám hálósobájába.

Egy súlyos, magas, breton fehérneműs szekrény volt odahúzva, ahol az ajtónak kellett lennie.

— Innen nincs ajtó ő hozzám?

A szekrény felé mentem. Ő komoran, éppen az ellenkező irányba fordítva a fejét, így szólt:

— Ott van.

Megesett a szívem szegény emberen! És ő azt megérezte. Megérzi azt az ember! Az állat még inkább.

— Jó, jó... Hát miért nem szóltál nekem előbb? Ezen már segíthettünk volna, öregem!

Ugy nézett ekkor rám, mintha még mindig kételkednék, hogy csakugyan neki szól az a meleg hang, amelyen én beszélek vele.

— Nem tudtam... Csak odahúztam...

A szekrény fölött észrevettem így közelről az apám bálószobájából szolgáló csengetyűt is, — fehér kendőbe volt csavarva s a csengő kelyhe is fehér rongyokkal volt telítőnve. Az első pillantásra alig lehetett észrevenni a meszelt falon.

Ő hallgatott, én se szóltam. És így beleéltem magam annak a szerencsétlennek a lelkiállapotába, egy sűrített vízióban elvillant előttem egész élete, megéreztem a lelkét, vele vergődtem — és egész bizonyosra vártam, hogy az a csengetyű megrándul és megszólal ebben a csöndben... Milyen tompa hangja lesz!...

Ugyanekkor az az ötletem támadt, hogy én fogom kárpótolni ezt az embert! Hisz ez egy hű, egyenes lélek, nyers, de őszinte... Magam mellé veszem őt!

Ő szólt:

— Majd elhúzó.

— Hagyd el! Talán hát menjünk inkább elül be.

— Nem lehet ott, mert a kulcsok is bent vannak.

— Hol?

— Ott bent. Becsuktam — —

Már akkor neki támaszkodott a szekrénynek s úgy neki feszített háttal akarta odébb lódítani.

— Hogy-hogy?

— Az ajtóban hagytam a kulcsot... Ha ki akar menni, hát menjen.

— Kicsoda?

Nem felelt, egyet tolt a súlyos szekrényen, de nem volt miben megtámassza a lábát, ő is csúszott. Fölpirult, hirtelen megfordult, lehajolt, megfogta a szekrény alját s egy hatalmas mozdulattal kiemelte. Utána nagyot lélekzett, fölegyenesedett és mintha kifeszültek volna elzsibbadt izmai, az az erős, apámra emlékeztető alak állott előttem, akinek én ismertem őt. Most a szemei is csillogtak már.

A falba illesztett keskeny ajtó is fehérre volt meszelve.

Dénes sebesen a mellénye alá nyult s onnan húzta elő a kulcsot; a zárba dőfte és gyors mozdulattal rántotta föl előttem az ajtót.

A küszöbön álltam.

Dohos, száraz szag dült ki rám a homályba

zsibbadt szobából. A leeresztett függönyökön át derengő világosság szürkévé avasodott a lakatlan, elzárt helyiség halott levegőjében. Mintha megfulladtak volna a fekete bútorok, vékony porréteg borított reájuk hamvas szemfödelet.

Halkan előre léptem, a szoba közepén álló ágy felé. Szemeim kezdtek hozzászokni a homályhoz, de a kezeim mintha elmaradtak volna mögöttem, kapaszkodva valamibe — a felső testem előre dült, az örvény fölé hajolva. . .

Ez a buja kövér ágy is összeaszott, ráncos lett, — a pirosra bélelt kárpitok a mennyezet négy sarkára voltak összehúzva, az aljuk az ágy ölébe volt fölhajtv. Aggódó kíváncsisággal néztem, erősebben néztem . . . Valami feketét láttam a fölterített fekete kárpit ráncai közt . . .

Egy ébenfa-kereszt volt, amelyet ismertem és már láttam valahol.

— Dénes! — szóltam ijedten.

Választ nem kaptam. Hátratekintettem.

Dénes ott állt még mindig az ajtó előtt. Oldalt fordulva állt és meredten kifeszített karral fogta a kilincset, mintha még egyre azt várná, hogy bejöjjön előtte valaki.

— Hát gyere be, Dénes!

Nem mozdult, de az a sajátságos, hogy már most én se mertem mozdulni s csak halkan szólítottam:

— Dénes!...

Dénes azon meredten, ahogy ott állt, egyszerre sarkon fordult és belépett. Megállt az ajtó előtt.

Engem nézett széteső nézéssel. Testem minden részén éreztem a szemeit. Azok nyomtak, lenyomtak az ágyra. Rémülten dőltem hátra, előbb a tenyereim érték az ágyat, azután a karjaimon támaszkodva, térdeim lassan hajlottak be s leroskadtam. Az ágy derekaljának rugói besüppedtek alattam, valami a kezeim alá csúszott és azt megmarkoltam. A kereszt volt. És amint úgy fogtam, folyton Dénest nézve, a tapintásom ismert rá a keresztre, — finom faragásain sokat babráltam gyerekkoromban... Az anyám szobájában... Ott minden fehér volt s ez a fekete kereszt lógott a térdeplő felett. Ujjaim, mint jól ismert utat, követték rajta a sima, faragott, barokk cirádákat — szemeim meg azalatt Dénes mozdulatait kísérték.

A szája nyitva volt, a szemei kidülledtek, szétágultak, a teste egész hosszában kifeszült, melle kidomborodott... Kábultan vártam, hogy most, most reám pattan...

Mintha hátulról tolta volna őt felém valami erő, szinte fölemelkedett a földről s úgy közeledett hozzám. A dermesztő csöndben a saját dadogásomat hallottam.

— Ez a kereszt... ez a kereszt... az anyámé ez a kereszt... Dénes, az a kereszt...

És amint ő közeledett, úgy csúsztam én nesztelenül hátrább az ágyon, egyszer csak az ágy tulsó felén, a földön térdeltem.

Közöttünk állott az ágy. Ő ekkor az ágyon maradt keresztre hajlott s én az arcomon éreztem forró leheletét. Tapogatta az ágyat, benyult a párnák alá sebesen, mintha ki-kisiklanék ott a kezei közül valami, a mit meg akar fogni, ide-oda kapkodott. Hörgött is valamit, de csak a torkában bukdácsolt a hang s egy-egy megtépett roncsa szabadult ki csupán.

De amint így mozgott, én magamhoz tértem és a gyöngébb szerencsés ösztönével ő hozzá menekültem oltalomért saját maga ellen. Megfogtam a kezét, erősen, ahogy csak tudtam, mindakét kezemmel és könyörögtem neki:

— Dénes! Dénes!... Mit akarsz!... Dénes!!
Megállt, kissé csillapodott is.

— Mi lelt, Dénes? Térj magadhoz!... Az Isten áldjon meg, mi lelt?

Fölugrottam s megkerülve az ágyat, odamentem hozzá, megfogtam karját és gyöngéden húztam: — Gyere, menjünk innen, te beteg vagy!

És ekkor lassan, mintha ő kezdene félni tőlem, hátrált és rekedten mondta:

— Nem vagyok én bolond, azt ne higgyék!

— Nem, Dénes, nem is úgy gondoltam! Lásd, magam is kimerült vagyok, a te idegeidet is megviselték ezek a hetek.

— Mit?!... Az idegeimet?! — fakadt ki durván. — Cifra az nekem!... Megevett engem a fene egészen! Huszonkét éve rág, most itt vagyok, meg-

szökött mégis... Meghalt tisztességesen, megszökött előlem... Nem én tapostam ki a beleit!

Hátráltam az ajtó felé, de most ő ragadta meg a karomat, tolt maga előtt az öltöző-szoba ajtaja felé és szavait veszett nyálként habzó foszlányokban köpködté az arcomba.

— Az orrom elől lopta el a cudar halál. Tattottam a számat, mint egy banya... Százszor megfojthattam volna...

Ismét az ágy elé ért velem s ott elbocsátott. A nyitott ajtóhoz szökött, kihúzta a kulcsot, becsapta az ajtót s bezárta belülről.

Végem van — gondoltam, de már nem reszkettem. Leroskadtam a diványra.

Az ágyat rázta meg, az recsegett, könnyű por szállott föl róla és valami abból a tubarózsa-szagból.

— Mikor aludt, százszor, százszor...

És toporzékolt, idegen nyelven káromkodott, valószínűleg az anyanyelvén, azon a torokhangokkal teli bretonon. Darabos kelta szavakat hörgött ki vonagló melléből.

— Ha megtalálhatnám? ... Csak még egyszer! ... Jó Isten, mennyit könyörögtem neked! Ugy-e kértelek, ugy-e mennyit kértelek ... Nem volt annak Istene, az ördöghöz kellett volna imádkoznom! ... Itt, lássa, itt miséztetett — és fenyegette az ágyat és beleharapott az ajkába és az állán szivárgott le a vére.

Megragadta a keresztet, mintha valakinek a

kezeből kapta volna ki s aztán úgy fogta hátra, mint a halálos csapásra emelt fejszét. Ugy is állt, nekifeszített térddel.

— Hát hol itt az Isten képe? . . . A kegyelmes asszony beküldte velem ezt, de nem mertem behozni ide soha. Ide hoztam volna?! . . . Kirugott volna vele együtt! Be akartam dugni az ágya alá, de hisz a vére csordult volna itt ki Krisztus urunknak a fekete mise alatt . . .

— Látja, én hoztam hozzá neki a papot, én adtam rá a kazulát, ott ni, abban a sarokban tört a nyavalya kínomban, itt meg a ribancai meztelen hátára tett ostya fölött szolgáltatta a fordított szent misét . . .

Egy-egy jeges kéz simította végig a gerincemet. Híven emlékszem a szavaira, de mintha megfagyva helyezkedtek volna azok a memoriámba, akkor csak hallottam őket, — utóbb olvadtak föl.

Dénes beszélt:

— Tudta jól, tudta azt, hogy megfojtom egyszer!.. Kinevetett . . . Mikor itt maskarákba öltöttem, mikor nem volt nála semmi, mikor meztelen volt, akkor kellett volna kicsavarnom a nyakát . . . De ha rám nézett, már fulladtam. Még ő fenyegetett, hogy megkorbácsol . . . Én őriztem a bűneit! Az Isten . . . Elhozott, tönkretett. Könyörögtem neki, ereszszen . . . Azt felelte, fölrug . . . A szeretőmmel rimánkodtunk a kutyának, hát nem elmarta azt is tőlem! El-

vette, tönkretette . . . Nem bírtam tovább, neki mentem, mikor puska volt nála, ott az erdőben . . .

A diványra hajította, mellém a keresztet és föl tépte mellén a livrét egy szakítással. A gombok patogva hullottak szanaszét és zörögve gurultak szerte a padlón. A livré alatt ott volt a mellén a csíkos matróz-ing, azt is lehasította s az öklével csapkodta a bal vállát:

— Itt van, ide lőtt, itt hordom ma is . . . A cudar akkor se lőtt agyon, pedig soha nem hibázott ő el semmit! Nem akarta, hogy meggebedjek! Rám se nézett, ott hagyott a kutyáival.

— De az enyim volt! . . . Csak vártam, vigyáztam én rá jól . . . Nem szabadult volna a hálóból! . . . Hány éjszaka készültem be ide hozzá! . . . Istenem, hányszor imádkoztam, hogy légy velem! . . . Ide ni, látja, ide tettem este a borotvát.

És mutatta az ágy alatt a helyet, rám-rám nézett, meg megint oda és én ott, ahol semmi se volt, a síkos parketten láttam rezegni az árnyékát annak a borotvának, amelyről beszélt.

— Hat órákor elment, kifentem, behoztam, ide tettem. Tudtam, hazajön éjjelre, egy óráig hentereg majd, akkor elalszik, kettőkor azután bejövök, végzek vele . . . Megolajoztam az ajtókilincset, a sarkokat, hogy ne csikorogjanak. Minden jó volt. Éjjélkor nem jött, megsúgta annak mindig az ördög, bizonyosan tudta . . . Alig mertem bejönni a borotváért . . . Itt volt ni, készen . . . Most meghalt előlem tisztességesen, elvették tőlem . . .

Mit csináljak?... Csak még egyszer jönne vissza elevenen!... Mit csináljak így vele?!... Hol van? Hol van? Nappal tudnám egyszer megkapni!...

Ezután nem értettem tisztán a szavait, mormogott, mint az olvasót imádkozó asszonyok s közbe-közbe, minden átmenet nélkül, olyan meghatóan nyöszörgött, mintha azt nem is ő, hanem más valaki, egy kimerült beteg cselekedte volna.

Hirtelen megrázkódott és lassan, lábújjhegyen, elnyúló lépésekkel, mint a préda körül ódalgó sakál, megkerülte az ágyat, vállai közé húzta be a nyakát, a fejét szimatolva előre feszítette s csak úgy oldalvást sandított az ágyra. A szemei csaknem megfordultak, alig egy kevés villogott szemszögleteiben a pupilláiból. De ahelyett, hogy közeledett volna az ágyhoz, mind tágabb és tágabb lett a kör, úgy huzódott odébb és odébb, — végre már egészen a fal mellé lapulva sompolygott és mellettem, az öltöző ajtaja előtt, összegubbaszkodva megállt. Odatapadt, a nyaka görcsösen meredt előre, hörögve szedte a lélegzetet néhány pillanatig, kiizzadt a homloka és suttogva mondta:

— Menjünk... menjünk innen...

A hátaival feszítette be az öltöző ajtaját, az nagyot recscent, ő hátrahanyatlott, a két ajtószárny csörömpölve csapódott szét, megrázkódott bele az egész szoba. Fölugrottam.

Ami azután történt, az úgy elszédített, hogy csak egy pokoli pillanatként rémlik előttem ma is.

Az öltözőben a tető, a két ablakkal szemközt és oldalt eső fal a padlótól a mennyezetig óriási tükrölapokkal volt borítva, megannyi szekrény-ajtók voltak azok. A tükrölapok között maradt keskeny csíkok almazöld selyemmel voltak kárpitozva és a függönyök is, a szabad falak, a néhány bútordarab, a fürdőfülkébe szolgáló kis folyosó is azzal a szépen fakult zöld selyemmel volt behúzva, amely azonban valami nyugtalanító, kísértetiesen sápadt reflexet árasztott a tükrökben végtelenül sokszorozódó szobára.

És valamennyi szobában ott láttam számtalanszor Dénest. Ha mozdult, vele mozdult valamennyi, számtalan kar nyúlt ki, egy-egy fonákul szögellő perspektívában eltorzult, megtörött az alakja, kifacsarodott vagy leveszett róla a kar, a fej, a láb, vagy külön látszott sok kar, fél fej, mind körülöttem, fölöttem, mindenfelé . . . És ott voltam mindenütt, számtalanszor magam is. És mellettem az apám öltözőasztala és azon is egy tükör, meg sok-sok különböző tégely és csillogó, köszörült kis kristály-üveg, mint egy színésznő asztalán.

Dénes sebesen nyitogatta ki a szekrényajtókat, úgy ugrott egyiktől a másikhoz, mintha kergetne valakit és ezalatt folyton nyöszörgött. A Miatyánk egy-egy foszlánya érthetően vált ki a vergődő hangok közül. A szekrények ruhákkal voltak tömve. A ruhák közé markolt s az egyik karja még benne volt az egyik szekrényben, azzal ott matatott lázasan, de már az alatt a másikkal rázta a következő szekrény kilin-

csét. Leguggolt, fölállt . . . „Szenteltessék meg a te neved“ . . . végig kotorta a szekrények alját, ágaskodva fölnyúlt, a meddig csak ért . . . „Miatyánk, ki vagy“ . . . „ki vagy“ . . . „Miatyánk“ . . . A nyitott szekrényajtók ferdén eső és kereszteződő tükrei még kábítóbban szórták szét meg szét alakjainkat.

Az utolsó szekrényajtót rántotta föl.

Láttam azonnal, hogy női köntösök vannak benne, vastagon omlott is belőle a tubarózsa szag.

— Ezekbe öltöztette azokat a bestiákat! — üvöltött Dénes. — Itt ni! . . . Én szedtem föl neki . . . Az utcán, ahol kaptam . . . Csak füttyentett, mint a kutyájának — álló! . . . Hoztam . . .

Elhallgatott és mozdulatlanra meredt a szekrény előtt. Majd lassan, mintha biztatná magát: — itt kellett volna . . . mikor kente magát . . . láttam mindenfelé, ő is látott, honnan . . .

Lélegzetvesztve néztem.

Lassan, óvatosan benyúlt a szoknyák közé mindakét karjával egyszerre s ami úgy az ölébe került, azt két izmos karja között összeszorította. Hátról nézve, olyan mozdulatok voltak ezek, mintha kifeszített karokkal tapsolna a szekrény mélyében.

Igy tapogatta végig az egész szekrényt. A ruhák suhogtak s olyan volt az, mint valami halk, sebes női susogás.

Az ő mozdulatai is hevesebbek, gyorsabbak lettek, szaporán aggatta le a szoknyákat és maga köré hajigálta a földre. Egymásután hullott egyik

a másikra, síkos, csiklandó hangot adva. Némelyik esés közben megtelt levegővel, s dagadva, mint egy formás női test, lágyan szállott le, a tükrökben sok, sok, végtelenül sok női test lágyan szállott le és nesztelenül feküdt a többiek puha párnájára. Vörös és fekete selyemből voltak ezek a köntösök és az a kábító szag áradt belőlük, amelyet olyan rémülve éreztem azelőtt négy héttel, — ekkor pedig, bár émelyített, valami csudálatosan izgató, hevítő, kéjt okozó undorral szívtam ismét. Eleinte megrettenve, félve, habozva, csak lassan, de utóbb bátrabban, teli, mélységes mély lélegzettel szívtam, nyeltem és tódult az agyamba a mámor, beléfuladt a helyzet borzalma, bambán bámúlva kísértem Dénes vad mozdulatait, azt érezve, hogy milyen kellemes, édes, meleg volna az, ha oda borúlnék azok közé a selyem-szövetek közé és a síkos, zizegő redők közé rejteném az arcomat . . .

Zsibbadtan roskadtam le az öltöző-asztal előtt álló székre. Dénes egy-egy féktelen mozdulata meg-megborzongatott, de valójában részeg voltam már ekkor, nem kívántam mozdulni onnan, hosszú, hosszú lélegzettel ittam azt az illatot, pilláim ernyedten lecsukódtak, legörnyedtem s egy újabb lélegzetvételt ismét mohón nyitottam szemet — és ez észbontóan kellemes volt. . .

Egy éles, metsző hang visított, — Dénes két kézzel tépte már a szekrényből a ruhákat és szórta szanaszét. Egy pehelykönnyű, fekete női ing széttárt karokkal hullott reám, az arcomra, védőleg ellene

tárt kezeimre és mintha lángok csaptak volna arcomra, kezeimre, a lángnyelvek besubantak a ruhám alá, a karjaimon, a mellemen végig emésztő hőséggel nyaldosták egész testemet . . . Le kellene tépni, tépni magamról . . . De nem tudtam megmozdúlni, nem is mozdultam.

Dénes toporzékolt, bretonul köpködte a szavakat, taposott a ruhákon . . .

Szegény, szerencsétlen, erős Dénes!

Úgy félt az apámtól, hogy nem merte megölni és bizony még akkor is félt tőle, amikor már az nagyon jól meghalt . . .

Kivülről zaj hallatszott, dörömböltek az ajtón. Dénes magához tért, egy pillanatig tétovázva tekintett körül s nyomban a ruhákat kapkodta össze a földről és hányta, gyúrta vissza a szekrénybe.

— Dénes! . . . Dénes! . . . — hallatszott kívülről.

Ekkor nekem ugrott, de nem durván, ijedten rángatott.

— Jönnék! jönnék! . . . Menjünk! . . . Ide nem szabad bejönni egy léleknek se!

És tuszkolt az ajtó felé. Éppen így viselte magát akkor is, amikor apámat halva találtam és be akart jönni hozzám a cselédség.

Megfogott, fölemelt és kilökött. Neki estem az ágynak, ez magamhoz térített. Hallottam, hogy ő becsapja az öltöző ajtaját . . . A másik ajtó előtt az Erik hangját hallottam. Oda támoltyogtam s egy darabig,

a falhoz támaszkodva, ott is maradtam. Nehányszor még kopogott Erik, azután csönd lett. Az öltözőből hallatszott az első nesz, — lépések.

Elöttem, az ajtóban volt a kules, rémülten nyitottam ki...

Arra is tisztán emlékszem, hogy kitámolyogva a folyosóra, ott nyitva voltak az összes ablakok, a futószőnyeg is föl volt terítve s az egyik ablakban könyökölt Dénes és füttyörészett. Amint észrevett, így szólt:

— No mit vigyünk föl? ... De oda van a kegyelmes ur! Mi az?!...

A karjába kapaszkodtam: — Menjünk innen!

— Ejnye! — szólt ő s megfogott, támogatott. — Tudtam! Nem is csoda abban a levegőben ... Hát mit kell fölvenni? Van valami testamentum?

— Menjünk, Erik!

Valahogyan összeszedtem magam. Emlékszem, Erik magyarázta a folyosón végig:

— Nem állhattam még se meg már, egy kis rendet csináltattam itt azalatt ... A maitre d'hotelt bezzeg eszi is a méreg, majd szóljon neki a kegyelmes ur aztán, hogy fogja be a száját. Tetszett volna neki ide sétálni ...

XXI.

Leborultam az ágyamra, arcomat a letakart párnák közé szorítottam.

Teljesen ki voltam merülve, megszűnt bennem az összes testi s így a számunkra létező lelki életműködés is.

Valószínűleg csak néhány pillanatig tartott, de hisz maga az örökkévalóság is éppen ilyen rövid, vagy éppen ilyen hosszú. Az idő csak a mi szenvedésünk. A boldogság közelebb esik az örökkévalósághoz, mert benne már inkább elvész az idő. Valjon megszűnik a halálban az idő? ... Azt hiszem, hogy a teremtés, az életetadás pillanatára következő pillanatnyi teljes öntudatlansággal a létezni kívánó létezés hálás a fajtájáról gondoskodó embernek, — részt ad neki jutalmúl az örökkévalóságból, beszünteti számára az időt. Ez a boldogság. És ez a halál is. Az élet is azt tudja csak jutalmúl adni ... De vajjon bizonyos az, hogy megszűnik a halálban az idő? ...

Ugy feküdtem.

A hallás, ez a halálban is utolsónak maradó makacs érzék ocsúdott föl bennem elsőnek és hozott vissza az életbe, az öntudatba, a szenvedéseimbe.

Ütemesen ismétlődő, kaparásszerű zajt hallottam az arcomra szoruló párnák közt. Mi lehet? ... Lükettő halántékaim mozgatták a szövetet s az surlódott.

Ilyen nyomorúlt apróságot kezdett morzsolni az agyam s amint lassan-lassan mozdultak a megakadt gép kerekei, amint egymásba kaptak, kiőrölték az első gondolatot . . . Nem, hisz csak sejtelem volt az még, — de már az önző „én“ . . .

Mindenekelőtt saját magam kezdtem létezni saját magam számára.

Éreztem, hogy nem érzek, — mintha az egész testem langyos gőzben feküdt volna, kipárolgott belőle az erő s most föléje rakódott, mozdulni se tudok . . . Az arcom forró, lélegzetet kellene venni, de nincs levegő, a forró párnába fuladok, mert nem tudok mozdulni, hogy levegőhöz jussak . . . Nedvességet éreztem az arcomon, — az izzadtság verte ki . . . Erőlködtem, erőlködtem, de csak lelkileg, talán át se jutott az a mozgató idegeimbe, — de a gyomrom émelyegni kezdett, mintha hintázott volna az ágy, szédültem és egy végső erőfeszítéssel fölugrottam.

Fogalmam sincs róla, mennyi ideig tarthatott mindez, talán csak egy villanásnyi ideig, amelyben egyszerre együtt volt valamennyi s én egyszerre együtt éreztem valamennyit, nem az öt durva emberi érzéssel, hanem merőben érzékekké izgatott egész valómmal, amelyeknek apránként kellett letompulni az ötre, hogy a valósághoz mért arányaiban lássam és tudjam újra a dolgokat, hogy a memoriámra szorulva adjak azokról számot magamnak és helyet a megfelelő hatásoknak: — a rémületnek, a botorkáló okoskodásnak és a hiányos cselekvésnek.

Kábultan ültem az ágy szélén, bizonyosan sokkalig, — hosszú, mély lélegzeteket szedve. A szaglásom kezdett emlékezni; mindenesetre a ruhámba is belevette magát az a tubarózsa-szag, mert azt éreztem — és ernyedten görbültem össze, hogy még jobban érezzem magamon . . .

Jól esett.

És ettől döbbsentem meg.

A szag egymásután idézte elém a történetek képeit, de azokra nem reagáltam, kimerült idegzetem nem rezdült meg, vagy már hozzászokott ehhez a méreghez. De mikor szétcikázott öntudatomban az, hogy ez a szag jól esik nekem: — ösztönszerűleg menekülni akartam tőle, magamtól.

Talán nem is érzem igazán, csak képzelem! . . . (Mintha nem mindegy volna az!) A karomra hajoltam, a térdemre és szagoltam, hogy igazán érzik? Szimatoltam a levegőben, viasszaszorítottam a lélegzetemet s azután úgy próbáltam, hogy még mindig igazán érzem-e? . . . Riadtan vettem le a kabátomat és végig szagoltam, azután sebesen hánytam le egyik ruhadarabot a másik után magamról, — de azért éreztem, folyton éreztem. Már most lázasán kerestem hol van, miben, merre az a szag, hogy szabaduljak tőle! Teljesen mezítelenül maradtam s úgy szagoltam a kezeimet, a karomat — mindig éreztem . . .

Az én sovány, sárgás, fénytelen, petyhüdt karjaim! . . . Olyan szelíden simogattam a saját karjaimat, mintha egy teljesen elgyengült, lesoványo-

dott beteget vigasztaltam volna így, akiről szomorú bizonyossággal tudom, hogy nincs már neki mentség, menthetetlenül el fog pusztulni szegény! . . . De ezt nem szabad észrevennie a mi arcunkon.

Megadással szedtem aztán ismét magamra a ruháimat, konstatálva, hogy hasztalan vergődöm! Hisz ha kívülről jönne az a szag, nem is érezhetném ilyen egyformán, egy bizonyos ponton túl annyira telíténé a szaglásomat, hogy már nem érezném.

Azután föl s alá járkálva kerestem a magyarázatot: — először érezve, akkor éjjel, az utcán, elcsapott mellettem ez a szag, a ragály. Tovább: — apám holtteste mellett irtózva találtam újra rá, ő már az áldozata volt. Most: — az irtózat kíváncsisággá, a kíváncsiság megismeréssé, a megismerés borzongató, tehát csak annál csábítóbb kéjjé alakult . . . A hassis pipázónak első szippantásai voltak ezek ma . . . Bennem a ragály, az apám fia vagyok, az utolsó tengődő hajtása egy kiszáradt nagy fának és ennek így kell lenni . . . A kis doktor igazat mondott.

És ezen okoskodások hideg, fásult hangulatán keresztül, másként láttam az atyám zordon alakját is. Szinte sajnáltam, közelebb éreztem magamat hozzá, a mentségeit kerestem. Ő se tehetett másként! Csak-hogy ő még erősebb volt, bizonyosan küzdött a ragály ellen s jobban bírta, mint én, — ő benne még volt a fajom erélyéből, amiből nekem már nem jutott. Abból az erélyből, amelynek egy paránya érvényesült ma reggel bennem, Dénessel szemben.

Dénes! . . .

Az ő emléke kizökkentett teljesen okoskodásaim nyugalmaiból és fölízgatott. De ez az izgatottság már sokkal durvább, mondhatom megnyugtató volt. Magam előtt láttam az erős embert, amint a súlyos breton szekrényt egy lódítással félre emeli az ajtó elől és kipirúlva, villogó szemekkel egyenesedik föl. Azután a hálószobában, mintha a veszettség törne ki rajta... Borzasztó szavai is eszembe jutnak, melegem lesz, hevülök, de ez más, egészen más, mint ahogy az imént voltam! Most azt érzem, hogy levegőre van szükségem! Ablakot nyitottam s vidám, egészséges nevetés hallatszott föl a napsütötte kertből.

Valami különösen hangzott az, mint egy dal foslánya, amelyet valahonnan elkapott a szél és mellettünk menekült vele tovább.

Abban a pillanatban észrevettem, hogy szépen kezdenek zöldülni a fáink és derült, kék az ég.

Kitekintettem.

Sebesen huzódtam vissza a különös látvány elől, amely lent a kertben tárult eléem. Egy egész társaság ült, közvetetlenül az ablakom alatt. Feszetlenül beszélgettek. Azt azonnal láttam, hogy Erik is köztük van.

De azért ott maradtam és szerettem volna kinézni, úgy, hogy észre ne vegyenek engem. Óvatosan leeresztettem hát a fehér függönyt s kissé kitolva az alját, az így támadt nyíláson néztem le reájuk. Ma mosolyogva gondolom el, hogy milyen ügyelve, milyen

lopva tettem én ezt és hogy alig ama megrázó események és lelkivergődések után mennyire el tudott foglalni ez a csekélység!

A belső cselédség sütkérezett a kertben, két nő is volt közöttük. Ott, a mi hotelünkben! . . . És a kertben, ahol csak elvétve fordult meg a kertészen kívül valaki! . . . Az idősebbik asszony a maitre d'hotel mellett ült és Erik is ott ült, a lehető legbékésebben beszélgetett a maitre d'hotellel, meg közbe-közbe az asszonynyal. A maitre d'hotelen szürke lázi kabát volt s egy székre rakta föl a lábait, jól lehet csak négy szék volt összesen. A többiek álltak, a kertész a falhoz támaszkodva pipázott. Valamennyien tiszteletteljesen viselkedtek a kövér, sok leereszkedéssel társalgó maitre d'hotellel szemben. Nem hallottam, mit beszéltek, azt láttam, hogy Erik egy izben kordialisan megveregette a maitre d'hotel lábszárait, mintha azt mondta volna: — terringettét, ez aztán a legény, fiúk! . . . Akkor ismét nevetett a fiatalabbik leány, aki hajadon fővel volt és szőke dús haja szikrázott, szinte lángot vetett és nem tudom én miről lehetett szó, de a következő pillanatban, ott, egy helyt, úgy elkezdett forogni, forogni, mint a pergettyű és nevetett, nevetett, csak úgy csengett az ágak közt.

Hát nem tartanak attól, hogy fülhallatszik hozzám és észre veszem őket? . . .

Dehogy törődtek ők azzal! Nagyon jól érezték magukat, sőt alig pihent meg a keringő leány, menten

futásnak eredt s az én lovászom utána . . . Már szinte beérte, de a leány egy fa mögé ugrott s hol jobbra, hol balra szökött a legény elől. Erik kiáltozott nekik :

— Az nem gilt! Hohó, az nem gilt! Futni kell!

Egyszer csak kisiklott az üvegház felé a leány, a lovász utána, futottak, futottak, a társaság meg hadonászott, kiáltozott: — na! na! . . . megvan! . . . Megvallom, engem is úgy neki buzdított ez a hajsza, hogy szinte együtt futottam a lovászszal ski-ki nyújtottam én is a kezemet a leány dereka után. Félig föl is huztam a függönyt. A leány befutott a pálmaházba.

— Meg van! — kiáltotta Erik, de ők azután már nem láthatták őket, ismét nyugodtan beszélgetni kezdtek.

Én láttam őket. A leány megállt rögtön az ajtó mögött, a falhoz dőlt s kezeit a mellére szorította.

Kipirult s még azt is jól kivehettem, hogy ring a pihegő melle, hogy vonakodik és takarja a karjaival az arcát; a lovász meg csak állt előtte, valamire kérte, a leány elfordult, arccal a fal felé s akkor a legény megcsókolta a nyakát, amire a leány visszafutott a kertbe. A lovász gondolkozott egy pillanatig és hirtelen utána eredt. A leány lassította a futását, az beérte és most egymás mellett jöttek, nem siettek. Emezek itt az ablak alatt már neim törődtek velük. Én hátrahúzódtam, nehogy meglássanak, ha véletlenül föltekintenek az abla-

komra. Annyit még hallottam, hogy a kertész kicsinylőleg azt kiáltotta nekik:

— No, csak ne tetessétek magatokat, báránycáim . . .

De hiszen jól volt ez így egészen, bár csak mindig így lett volna! . . . És én mégis elszomorodtam, mint aki utban van, de nem tehet róla, restelli is miatta magát eléggé, — hanem amint éreztetik vele, hogy semmibe se veszik, hogy nem törődnek vele, az lealázza és lázítja.

Legjobb lesz megszöknöm közülök! . . . De hova? . . . No majd gondolkozom,

Bent a szobában ismét egyedül maradtam, de már nem voltak olyan rendezett sorban a gondolataim. Gondoltam Dénesre, nyugtalanított az a szag, föl-fölneszeltem, hogy érzem-e még és vissza-visszatértem arra az imént látott jelenetre, amint a lovász megcsókolta annak a piros arculeánynak a nyakát . . . Behunytam a szemeimet, hogy jobban lássam . . . A leány elfordul, ő hozzá hajlik és megcsókolja . . .

Ujra odamentem az ablakhoz és lopva kitekin tettem. Már senki se volt a kertben, olyan csöndes, elhagyatott volt, szinte kevésbé zöld.

Öt óra volt — eszembe jutott, hogy valószínűleg az ebéd miatt oszlott szét a társaság. Igen, mert bármennyire nem szerettem is, pontosan lejártam az ebédlőbe ebédelni, úgy mint apám életében. Ez már házirend volt s a maitre d'hotel megkövetelte, hogy életének e legceremoniózusabb aktusát teljes orná-

tusban naponkint elvégezhesse. És Erik is a székem mögött feszengett. Ott teljesen ki voltam ugyan nekik szolgáltatva, de ott mégis aránylag legjobban tartotta magát a jég, akárcsak apám is az asztal mellett ült volna. Ezért mehetek be a kertből — és egy óra múlva együtt leszünk az ebédlőben.

Éreztem, hogy ma ez lehetetlen, abszolúte nem tudnám, hogy viseljem magamat, — elmegyek!

Ismét szöktem.

Bárcsak ne találkoznám senkivel!... Erik majd megkérdi, hogy mi lelt, hova megyek? ... A maitre d'hotel majd figyelmeztet a kötelességeimre, — hogy mindjárt ebédelünk ...

Egyikkel se találkoztam. A kapu nyitva volt s a kapusnak se híre, se hamva. Örültem neki, nagyot sóhajtottam mikor kint voltam az utcán, mintha börtönből szabadultam volna.

Négy hét óta nem mozdultam ki a házból. Bizonytalan lépésekkel indultam a Saint-Sulpice felé; mintha ezalatt a négy hét alatt megfiatalodott volna az egész világ, én pedig teljesen megöregedtem. Az érsekek kútja körül ott voltak a virág-árusok sátrai, a sátrak köré cserépbe ültetett virágok voltak rakva, mosolygó, színes szőnyeget borítva a komor templom elé. A kút hatalmas medencéjében is viráglevelek, meg ibolyák uszkáltak a víz színén és szelid ibolya illatot ringatott a langyos levegő. Az egyik sátor alatt földet árult egy asszony, apró halmokban állott körülötte

a fekete humus és ő könyökig vájkált benne. Olyan jóízűen csinálta, olyan puhán csúszott a kövér, párolgó, csaknem olvadó földbe a karja, hogy magam is szerettem volna utánózni őt. Ott feledkeztem előtte. Kérdezte, hogy mit kívánok? . . . Mentegetőztem, hogy semmit, semmit és zavarodottan kotródtam odább. Furcsán esett, hogy a többi sátrak alól is rám szóltak, hogy mit akarok? . . . Nem akartam én semmit, csak jól esett volna, ha észrevétlenül ott ácsoroghattam volna közöttük.

Betértem a templom baloldala mellett húzódó sikátorba, de már ott mogorvább volt a hangulat, az ájtatos kirakatok banálisan kínálhatták különféle áru szentjeiket, az egyik nagyobb üzlet kirakata pláne visszataszító volt: egy háncskosárban, amilyenben az osztrigákat szállítják, — tucatszámra hevert a megfeszített Jézus, kereszt nélkül, megannyi kínban torzult, sárgásfényű kis elefántcsont hulla.

Cél nélkül ténferegtem a szűk utcákban; amelyikben kevesebb embert láttam, abba fordultam be. Némelyikben hűvös volt és ragadós sár, mint a nedves pincékben, pedig száraz idő járt már régen. Hát sebesebben mentem. Másutt gyerekek labdáztak és asszonyok ültek a kapuküszöbökön, — ott szerettem volna megállni, de úgy megnéztek, hogy az zavarba hozott, még a gyerekek is abba hagyták a játékot, amikor elhaladtam mellettük. Az akadémia mellett jutottam ki a Szajnához s a parton mentem fölfelé. Még süttött a nap és lassan, szinte észrevétlenül csú-

szott el sugarai alatt a fényes víz. Sajnáltam a zománcosan ragyogó pazar színeket, ha egy-egy hajó beléjük hasított, de az is szép volt, hogy milyen sűrűgve hegedtek össze a hajóhasította hosszú seb fölött a megriadt kis hab-kagylók.

Messze fönt, a gabona- és borrakodókon túl, sebesen alkonyodni kezdett. Csaknem búcsu nélkül szökött meg a csókolódzó fiatal, tavaszi nap. Néhány pillanatig ezüstösen borzongott a víz, a tulsó part vonalait szürkés párák göngyölték ködbe és szürkés ködpászmák mállottak fakó takaróvá a sápadó, fázó folyón. A környéken fekvő gyárak ormótlan kéményeiből lomhán gyűrűztek lejjebb és lejjebb a fekete füstkígyók, hogy fészket rakjanak az ereszkedő éjszakának.

Mintha egy ismeretlen vidéken át tértem volna vissza, idegennek tetszett ugyanaz az út. Az imént nem láttam a formátlan parti házakat, a matróz kocsákat, a füstös gyárakat, a sok különféle mocskos szagot se éreztem. De most is nyugodt voltam, kedvtelve gondoltam arra, hogy elutazom, akárhova, de elutazom valahova, itt hagyok mindent, valahol majd egyedül fogok lenni és . . . No majd csinálók valamit! . . . De elutazom! . . .

Gondoltam Dénesre is. Világosan és egyszerűen állott előttem az ő helyzete, mint egy megoldott algebrai képlet. Két hatalmas erő hosszasan egymás ellen feszül: az egyik kisiklik, a másik utána hull.

Szegény Dénes! . . . Majd csinálunk vele valamit! . . .

A távolban már látszott a Notre-Dame két csapott tornya s amint úgy hátulról közelebb értem hozzá, lassan-lassan kiváltak az alkony hamvas pelyhei közül a templom hajóját támasztó merész gót-bordák is. Olyan hatással volt reám az egész épület, mint egy nagy, gondosan megtámogatott szinpadikulissza, hátulról nézve. Hatásos szép elejére az Isten vagyon föstve.

Fásult hangulatom egyensúlyát csak a mellettem elhaladó nők zavarták. Ugy éreztem, adósa vagyok mindeniknek — és milyen sok az asszony, több asszony jár az utcán, mint férfi . . . Vajjon hány ismerte ezek közül az apámat? . . .

Nem voltam már messzire a mi utcánktól, amikor, szinte derülten, mint aki az utolsó aranyát hajítja a zöld posztóra, — gondoltam a délutáni, üveg-házi jelenetre: a leány elfordul, a lovászom hozzá hajlik és megcsókolja . . . Milyen izgatottan néztem! . . . És ezzel kapcsolatban eszembe jutottak a Dénes szavai: „a szeretőmmel rimámkodtam neki, azt is elvette tőlem!“ . . . Az apám fia vagyok, még ebben is az ő satnya, erőtlen fia. Vágyom utánna, de nem merném elvenni.

Konstatáltam, hogy így van s ezzel beértem. Már nyugtalanított, hogy haza érek.

Az utcánk elején csődületet láttam, meg hogy mindenki arra felé siet. Katonák zárták el az utca bejáratát.

— Mi van itt?

— Tűz volt.

— Ugye nálunk? — kérdeztem az egyik katonától olyan élénken, hogy az megütődve mért végig. Inkább óhajtás volt az én kérdésem.

Hallottam, hogy a nevemet emlegetik az emberek, közvetlen mellettem mondta valaki: „Marad azért nekik elég!”

Megneveztem magam az altisztnek, az habozott, nézegetett, de átbocsátott a kordonon. Hanem utánam jött.

— Hát mi az? Tűz volt?

— Igen. De már eloltották.

— Leégett minden?

Az altiszt is gyanakodva vizsgálta az arcomat.

Az utcában nagy sürgés-forgás volt, minden ablakból emberek hajoltak ki, néhányan rám ismertek és suttoztak. Láttam, hogy a mi kapunk előtt fáklák lobognak s ott nagy tolongás van. Futni kezdtem, az altiszt is követett.

— Hisz nem égett le! ... Hát hol a tűz?

A kapu előtt is katonák álltak, de a kapu be volt zárva.

— Nyitassa ki a kaput! — szoltam az altiszt-hez. — Hát hol a tűz? Mi? Hisz itt nincs semmi tűz! — és magam zörögtem a kapun.

Az altiszt erre talán hitelt adott a szavaimnak és több tisztelettel mondta, hogy méltóztassam lejjebb, a kis utca felé kerülni, a kerten át dolgoztak a tűz ellen.

— De hát nyitassa itt ki a kaput, be akarok menni!

— Én, kérem, nem nyithatom ki. Méltóztassék a kert felől bemenni, bizonyosan ott a cselédség, itt bezárták a kaput.

Ő csinált utat a tömegben, átsegített a másik utca kordonján.

Tele volt kocsikkal a kis utca.

Még füstölgött az egész első emeleti ablaksor, feketén táongtak a kiégett ablakok. A második emeleten, a könyvtár ablakaiban, kormos alakokat láttam, a szivattyuk zakatolásából, a kocsizörgésből, a zavaros lármából kihallatszott az ablakoknak eresztett vastag vizsugarak zuhogása, a kert, az egész lucskos fal vörös fáklyafényben úszott, az ágak közt kóválygott a fáklyafüst és meg-megcsillantak a vizsugarak.

Átvergődtem a kocsik közt, lökdöstek jobbra-balra a serényen dolgozó tűzoltók, a kertfalon széles rést bontottak s ott hajtottak volt be a szivattyus kocsikkal.

A kert is tömve volt emberekkel, a tűzoltók és idegenek közt kormosan forgolódtak a cselédek. Az abbé vett észre s kiáltozni kezdett:

— Itt a kegyelmes ur! Itt a kegyelmes ur!

Akik meghallották, azok hozzám futottak s azok is azt kiabálták: — itt a kegyelmes ur! Körülfogtak, csaknem ölbe vettek, úgy húztak a pálmaház felé. Az abbé előre futott, meg ismét vissza-jött, a Mindenhatót emlegetve.

A pálmaházban, a sebtiben egymásra hányt bútorok és könyvek közt találtam Eriket, a maitre d'hotelt és Marignacot. Erik a kezemnek esett és csókolt, a maitre d'hotel mosolygott, de ő teljes ornatusban és olyan tiszta volt most is, mintha páholyból nézte volna az egész esetet. Két nő is volt ott, az egyikben fölismertem azt a délután látott leányt, akit a lovász megcsókolt, — egész otthonosan éreztek magukat s ők is örvendtek, hogy előkerültem.

— Milyen szerencsétlenség! — sóhajtozott az abbé.

Hárman-négyen szóltak hozzám egyszerre.

Marignac meghatottan kezdte elbeszélni az esetet, nagy feneket kerítve neki.

— Nyugodtan ültem odahaza, éppen a louvoisi szöllők bérbeadására vonatkozólag akartam egy jelentést . . .

Erik közbevágott, részint hozzám, részint a többiekhez intézve diadalmas hangú fölkiáltását:

— No, ugy-e mondtam! Mi?! Hisz együtt jöttünk ki a kegyelmes urral, én még mondtam is, hogy milyen sápadt! Hát nem?! Az a vadállat maga maradt bent! — s mutatott be a pálmák közé.

A többiek úgy körülfogtak, olyan kíváncsian néztek, mintha az égből csöppentem volna közéjük.

— Hát hol volt a kis kegyelmes ur? — kérdezte a kertész, bizonyos méltatlankodással.

Nem értettem őket. Egyet értettem, azt, hogy leégett az első emelet. Hál Istennek! Ugy éreztem,

mintha az egész mult leégett volna mögöttem s én most szabad vagyok, mehetek teher nélkül, amerre nekem tetszik! Szerettem volna megakadályozni az oltást, csak hagy égjen, égjen, ami még el nem égett.

— Minden elégett? — szóltam a folyton beszélő Marignachoz.

— Már mikor én jöttem, lángban állott az egész első emelet, amit megmentettek, az itt van, amint látni méltóztatik. Magam is részt vettem volna a könyvtár mentésében, de a füst miatt lehetetlenség volt már fölmenni. Mondottam is, hogy a bolthajtás nem fog keresztül égni. Szerény nézetem szerint kár volt a tűzoltóságnak kidobálni e drága szép műveket.

Erik kapott a szavaiba:

— Könyv! könyv!! Azért nem kár, de legalább a salont hozhattuk volna ki. Ne adj Isten! Én az ablak mellett adogattam le, amit lehetett, mégis majd megfulladtam.

— Bár a kápolnáig juthattunk volna el legalább! — mondta az abbé.

— És a ruhák? — kérdeztem én.

— Haj, jaj! — szólt Erik. — Minden, minden! Jutott is az az eszembe! Az maradt, ami most a kegyelmes uron van.

— De nem én... Az apám ruhái?

— Istenem! — biztosított szomoruan az öreg jószágigazgató, — arra még csak gondolni is... Ezek a derék tűzoltók valóságos halálmegvetéssel

akartak behatolni a boldogult kegyelmes ur belső szobáiba.

— Nos! Nos!

— Isten kísértés lett volna! — szólt most meg az abbé. — Hisz annak a szerencsétlennek a hullája is félig elégett már, amikor rátal —

— Kicsoda? Ki égett?

— Hát a Dénes! — kiáltott Erik. — Az a gazember, ott ni! — és az öklével fenyegetett a pálmaház sötét hátsórészébe. — Ott kellett volna hagyni, hogy égett volna porrá!

— De mit beszélnek itt? Hát mi történt Dénessel?

Erik karon kapott.

— Jöjjön a kegyelmes ur! Ott van ni! Nézze meg a jó madarat!

Ijedten húzódtam, mintha nem akarnám, hogy Erik oda hurcoljon.

— Hisz azt hittük, hogy a kegyelmes urat is elemésztette, magával együtt.

— Dénes meghalt? — suttogtam én s magam előtt láttam annak a szerencsétlen embernek a dühöngő alakját, de ugyanakkor olyan természetesnek, megnyugtatónak találtam ezt. Hisz ennek így kellett történnie . . . Persze, az lehetetlenség is volna, hogy ő most úgy jöjjön elém, mint ez a többi ember.

— Önmaga ellen fordult, megölte magát . . .

— Meg az, de előbb kivilágította nekünk a hotelt!

Eriknek ez a megjegyzése derítőleg hatott a társaságra. A két nő összesűgött.

— Hol az a szerencsétlen?

Utat nyitottak előttem, hogy menjek, nézzem meg. Beljebb mentem. A bútorok közt ráismertem egy-két székre, amelyek az én dolgozó-szobámban állottak volt. Kormos, vizes lepedőkbe batyuzva heverték rakáson a pálmák közt a könyvek és tócsa volt alattuk. Néhány latin kötetet, köztük a Horatius epistoláit, megismertem azonnal, nyitottan, széttaposott lapokkal feküdtek a tócsában. Egy halom foliánsan egy drótozott istálló-lanterná pislogott, egy másik meg beljebb, a kamélia-bokorra volt akasztva. A háttérre szennyes vörösen világítottak be az üvegfallakon át a kertből a fáklyák, a karcsu pálmafátörzsek és a kisebb déli növények széles levelei rezgő árnyakat vetettek.

Egészen hátul, a csiráztató asztalok egyikén, láttam kiterítve valami emberalakot.

Megálltam, amikor észrevettem.

— Ne is tessék megnézni, — szólt Marignac halkán.

— Nagyon borzasztó, — mondta borzongva az egyik asszony.

— Tudtam én, hogy ez lesz a vége! — kiabált Erik s egy lanternával eléem lépett, a halott felé emelve azt, hogy jobban lássam.

Azután Marignac kezdte volna ismét elbeszélni

a történeteket, de hol az egyik, hol a másik szólt közbe, okoskodva, találgatva a valószínűségeket. Erik is, a kertész is, a kapus is először vette észre a füstöt, de már akkor égett apám egész lakosztálya s csakhamar lángok csaptak ki az ablakokon. Az első ajtót betörték, a tűz levegőt kapott s egy pillanat alatt lángtengerben volt az egész szoba, mire a tűzoltók megérkeztek, már a folyosó is égett. A kert felől akartak behatolni, az ablakokon át. Egy ablak látszott erre még alkalmasnak, az utolsó, a Dénesé. Fölmásztak és ott találták Dénest, átvágott torokkal, az ágyán, mely már égett. Az ágy is, az ő ruhája is merő olaj volt.

— Nyilvánvaló és kétség hozzá nem férhet, amit különben a megejtendő törvényes nyomozás is hivatva lesz kideríteni, hogy tudniillik ez az elméjében megzavarodott ember, mert a házbeliek illetékes szavai után egy pillanattig se lehet abban immár kétkednünk, hogy az ő elméje . . .

— Bolond volt, annyi egyszer bizonyos! — szólt Erik. — Mondtam én azt elégszer a kegyelmes urnak! Itt a tisztelendő ur, hát ő vele mit csinált a multkor?!

A pap bólintgatott s jelentőségteljesen pillantva reám, így szólt:

— Majd én el fogom mondani a kegyelmes urnak, hogy hányszor és miként utasított vissza engem, ki a Mindenható irgalmával kínáltam őt.

Az abbé kenetteljes mondatát, a maitre d'hotelt kivéve, nem méltányolta eléggé az izgatott társaság.

Marignac folytatta:

— Minden utólag konstatálható valószínűség arra enged következtetni, hogy az illető megháborodott elméjének egy boldogtalan pillanatában tüzet rakott a mi néhai kegyelmes urunk összes szobáiban és azután önélete ellen törve, egy borotvametszéssel öngyilkosságot követett el. A tűzoítók, kik létráikon megközelítették az ablakokat, a vész legsúlyosabb pillanatai alatt azonnal konstatálták volt, hogy valamennyi szobában halomra voltak tolvajok a bútorok és ezt igazolják ama rongcsok is, amelyek a nevezett szobákban az oltás után találatni fognak és immár találtattak. Fiat justicia! — sürgősen intézkedni fogok, hogy a hivatalos nyomozás megindíttassék, hogy kiderüljön a tényállás, az igazság.

— Hagyjunk békét az igazságnak. Temettesse el azt a boldogtalant, kedves Marignac ur, mentől előbb!

— De alássan kérem, én . . .

Kis fehér feje szinte becsuszott a többszörösen nyaka köré csavart foulard kendőbe, zavarban volt, egyik kezéből a másikba vette porcellán gombos pálcáját. Ő végtelenül becsületes, de olyan nagy mondatokban gondolkozó ember volt, aki engedelmes, fegyelmezett hallgatósággal szemben igen jól érvényesül, de vitatkozni képtelen. Alárendeltjeivel szemben makacsul tudta érvényesíteni az ő otthon, nyugalma-

san, jó előre megfontolt ideáit; szeliden, de nem tűrte az ellenmondást, azaz jobban mondva meg se hallgatta, de felülről érintve, zavarba jött. Annyi antik feudális hűség volt benne, hogy azt hiszem, mindannyiszor lelkiismeretfurdalásai voltak és a „család“ iránt elkövetett hűtlenséggel vádolta magát, valahányszor bármilyen csekélységben kifogásra talált a mi részünkről. Föltétlenül engedelmeskedett és évi jelentéseiben, amelyeket atyám soha át nem nézett, de ő pontosan elhelyezett a levéltárban, jellemzők voltak a lapszéli jegyzetek: „Kegyelmes urunk (és itt a teljes címek és nevek) magas parancsolatára, intézkedtem pedig, hogy emez intézkedésem így és így . . . stb.“

Most is azonnal távozni akart, hogy rögtön intézkedjék. Kértem, maradjon velem. Az abbé ajánlkozott, hogy átmegy a karmelitákhoz, azoknál ki lehetne terítettetni Dénest. Azaz nem! Hisz öngyilkos volt! . . .

Végre megszólalt a maitre d' hotel is, ki minden hivatalos eljárás iránt előszeretettel táplált. A családi szokások nem intézkedtek ugyan ilyen esetekre, de ő azt tanácsolta, hogy tartozó kötelességünk minden egyéb intézkedés előtt a látteletező rendőrség törvényes eljárásának szabad utat engedni és ha én ezennel fölhatalmazom őt, ő tudni fogja ezuttal is a kötelességeit. Erre Erik is azonnal vállalkozott, hogy ő megy és intézkedik. A maitre d'hotel hidegen várta, ügyet se vetve Erikre, hogy

ám parancsoljak! Mondtam neki, hogy csak intézkedjék.

Erre, miután már benne volt az ő szokott méltóságos szerepében, hidegen figyelmeztetett:

— A kegyelmes ur nem ebédelt!

Künt még zajongtak a tűzoltók, körülöttem kormosan, lerongyolt livrékben ácsorgott a cselédség, annak a szerencsétlennek a hullája ott feküdt alig tíz lépésnyire tőlünk — és ő figyelmeztetett, hogy még nem ebédeltem.

XXII.

Kértem Marignacot, hogy az ő vendége lehessék. Megijedt, mentegetőzött.

— Az én szerény lakásom. . . . A kegyelmes ur. . .

Kért, hogy legalább bocsássam őt előre, hogy intézkedjék!

Karon fogtam.

— Csak menjünk együtt! Minden jó lesz ott úgy, ahogy van.

Könnyűnek éreztem magam, szerettem volna ugrálni, nevetni. Ő olyan alázatosan gömbölyítette karom alatt a karját, mintha attól tartott volna, hogy rossz néven veszem, ha hozzám talál érní.

— Lássá, kedves Marignac, én most az utcára kerülnék, ha ön meg nem könyörül rajtam. Valósá-

gos földönfutóvá lettem, nincs ahova lehajtsam éjszakára a fejemet.

— De hogy mondhat már ilyet a kegyelmes ur! . . . Én nem is tudom, megengedhetem-e magamnak, hogy elfogadjam ezt a kegyet . . .

Ugy töprengett a jó öreg, talán a tűztől kevésbé ijedt meg, mint attól, hogy én az ő vendége akarok lenni.

— Majd együtt fogunk ebédelni.

No, erre döbbsent még csak meg!

— Igen, igen! Együtt fogunk ebédelni. Bizonyosan ön se ebédelt még. Azután elbeszélgetünk s majd keresünk nekem éjszakára önnél valamelyik szobákban egy kis helyet.

— De legalább azt engedje meg nekem a kegyelmes ur, hogy a maitre d'hotellel átküldessek . . .

— Semmit, de semmit! Látni se akarom ezeket az embereket, nem kell innen semmi. Tudja . . .

És már annyira voltam, hogy el akartam neki mondani, mennyire örvendek a tűznek s milyen kár, hogy még a többi is, hogy minden le nem égett! Az is olyan pillanat volt, amikor nagyon szerettem volna szeretni valakit, szerettem volna kitárni valaki előtt a lelkemet, éreztem azonban, hogy nem ő az a valaki, aki engem megértene. De ő legalább nem akart tőlem semmit, éppen mint a kis doktor, aki azonban soha közel nem eresztett magához s így én se mertem soha egész lélekkel feléje menekülni.

Marignac valósággal elszomorodott, én biztat-

tam őt az uton, hogy ne tekintsen engem annyira Kerbastik-nak s ha nagyon le akar kötelezni, bánjék most úgy velem, mintha valahonnan egy öccse került volna elé vagy tegyük föl: — hogy van Önnek is egy fia, éppen ilyen koru, mint én s az most hazajött az apjához néhány napra!

— Oh kegyelmes ur!... Ha nekem egy fiam volna!... Vagy egy öcsém!

Ezt már melegebben mondta s úgy éreztem, hogy közelebb szorítja magához a karomat.

— Hát nincs senkije?

— Van, vannak távoli rokonaim, de azok — — Nem fejezte be a szavait.

— Lássa, én is úgy vagyok, nekem sincs senkim.

— Oh a kegyelmes urnak az egészen más!

Ugy mondta ezt, mintha egy felsőbb lényről lett volna szó, akire rendes emberi mértékek nem is alkalmazhatók.

— Ne higye. Tudja mit?

— Méltóztassék parancsolni velem.

— Nem, ne így! Nem parancsolok, nem is tudok, nem is szeretek. Hanem ha akar nekem valami nagyon kedveset tenni, bánjék én velem úgy, mintha a fia volnék!

Megállt, ki akarta húzni a karját az enyimből, de nem engedtem.

— Nos?! Nem akar elvállalni?

Bizalmatlanul tekintgetett rám. Talán azt hitte,

hogy tréfát űzők vele. És ő engedelmesen, a „család“ iránt tartozó hódolattal, bocsátotta magát a szeszélyem rendelkezésére, mondván :

— Igenis . . . Kegyelmes uram!

Pedig én egész szivemből beszéltem neki és azt hiszem, hogy ő benne is volt sziv elég. Lehet, hogy az én hangom volt örökké fakó az érzelmek kifejezésére, — lehet, hogy ő nem tudott engem, mint embert, különválasztani attól a rá nézve csaknem misztikus fogalomtól, a „család“-tól.

A Saint-Germain de Prets előtt így szoltam hozzá :

— Látja, nekem soha se volt apám!

Nagy ügyetlenség volt ez, megrémítettem vele, Ha azt mondtam volna, hogy én voltam a názáreti Jézus vagy hogy én gyújtottam föl a Hotelt, amazt tréfának, ezt uri szeszélynek tekintette volna, — jogom van mind a kettőhöz. De szavaim összezavarták s tán minden tisztelettel bár, azt hitte, hogy nincs helyt az eszem.

Néhány „igenis“ után, a délutáni szerencsétlenséget kezdte emlegetni és alázattal esedezett, hogy ne izgassam magamat a miatt.

— Félreértett, kedves Marignac ur! Nem, a tűz nem volt reám akkora hatással, hogy a miatt most félrebeszélnek, sőt bevallom önnek, hogy . . . Azaz nem, erről majd beszélgetünk.

— Bocsánatot kérek, kegyelmes ur . . .

— Értem, értem! Tudja, atyám zárkózott em-

her volt, nagyon távol éltünk egymástól. Azonban úgy látom — tettem hozzá vidámabban, de ezt már azért, hogy bátorítsam, megnyugtassam, — nem kellek önnek?

Még mindig zavartan, mosolyogni próbált.

— De igenis, kérem . . . Valóban, néhai kegyelmes urunk zárkózott természetű ur volt.

Az ódon de l'Abbaye utcában lakott, egy horigas szűk bérházban, amely mintha ágaskodott volna, mert úgy agyonszorította a két szomszédja.

Arra is gondoltam, hogy talán még se menjek hozzá, terhére leszek és úgy sem értjük egymást . . . De ha most, a kapu előtt és éppen az iménti jelenet után mást határozok, lelkiismeretfurdalásai lesznek a jó öregnek, azt fogja hinni, hogy megbántott, hogy neheztelek rá . . . Meg hova is mennék? Vissza a Hotelbe? Az anyám lakosztályába? . . . Nem!

Zörgetett s amíg kaput nyitottak előttünk, azalatt ismételten bocsánatot kért, hogy nem fogadhat méltóan, bocsánatot azért is, hogy a kapu alatt sötét volt és bocsánatot a lépcsőkön, hogy a negyedik emeletre fáraszt.

Kényelmetlen, meredek falépcsők voltak azok, lépéseink alatt nyikorogva sírták tele a kürtöszerű lépcsőházat, mire valaki ajtót nyitott fönt a magasban s levilágított, kiáltván:

— Na hát! Csakhogy jön már valahára! . . . Ügyelni kell a lépcsőn!

Az öreg ur fölhasználta ezt az alkalmat, meg-

állt, egy pihentető lélegzetet vett, hangosan magyarázva nekem, hogy:

— Igaza van neki, ügyelni kell a sötétben, itt könnyen megcsúszik az ember!

— Ki az? — kiáltott nyugtalanul, de szelidebben ugyanaz a valaki a magasból.

— No csak gyere, gyere Simon! — válaszolt neki Marignac, — Gyere, világíts lejjebb a kegyelmes urunknak!

De bizony alig említett engem, az oda fönt gyertyástól együtt eltűnt, sötétben hagyva bennünket. Hanem meggondolkozhatott, mert ismét kihozta a gyertyát, sebesen letette a lépcsőre, de ő maga visszament, hallottam, hogy be is zárta maga után az ajtót.

Marignac zsörtölődött:

— Bolond ez a Simon... Most meg itt hagy bennünket! Ki látott ilyen féleszűt...

Végre felcihelődtünk. Az ajtó be volt zárva. Marignac meghúzta a zsinort, mire mintha két ódon csöngetyű ébredt volna föl, előbb köhögött az egyik s rá még rekedtebben a másik.

— Tessék, kizárja az embert!... Tisztára bolond!... Tisztára!

Belülről zaj hallatszott, mint mikor ide-oda kapkodnak, székeket tolnak odébb, gyorsan rakosgatnak.

— De Simon! Mozogj hát már, az Isten áldjon meg! Meddig várakoztatjuk még a kegyelmes urat?!

— Mindjárt! Mindjárt! — biztatott bennünket az ajtó mögül.

Marignac szemlátomást röstelte az esetet, de nem nagyon türelmetlenkedett s inkább azon iparkodott, hogy engem foglaljon el.

— Régi ház, még a mult században építettek. Akkor szolidul építettek! Látszik is, méltóztassék megtekinteni, — fölvette a gyertyát s kivilágított vele a lépcsőkarfák fölé; — eredetileg kétemeletes volt, azután húzták rá a másik két emeletet. Már mióta én itt lakom, annak pedig közel negyven éve, bizony maholnap negyven . . . De mit is beszélek! Most mult éppen negyven éve, ebben az esztendőben! . . . Hej, ez a Simon! . . . Méltóztatik látni, egész addig terméskő, szilárd, följobb, a fiatalabb része már téгла —

Simon kinyitotta az ajtót.

Szakasztott olyan ősz ember volt, mint a gazdája, csak kissé feszesebb, keményebb nyaku. Katonásan a szemembe nézett. Fekete redingot volt rajta, végig gombolva a mellén, a nyakán többszörösen körülcsavart fehér foulard kendő volt, — éppen olyan kabát, éppen olyan kendő, mint a gazdáján, csak viseltebb, de gondosan tiszta. Hanem alul, a kabát alatt, csizmába szabott nadrágszárak látszottak és kényelmes nagy nemez papucsok voltak fehér harisnyás, puffadt lábain.

A gazdáját nem vette számba, az pedig megelégedetten pillantott rá.

— Méltóztassék, kegyelmes uram! Nagyon boldog vagyok, nagyon megtisztelve érzem magam . . .

Előre mentem. A falakon köröskörül gyalult fenyőfa polcok voltak, teli fascikulusokkal, iratesomókkal, az egyik sarok el volt függönyözve, s a függöny mögött gyertya égett. Marignac a hátam mögött maradt a gyertyával, láttam az árnyékát, a kinyújtott karját, amint böködve mutatott Simonra.

— Ide megyünk? — kérdeztem, megfordulva az ajtó előtt.

Marignac szemrehányólag gesztikulált a Simon lábai felé. Simon pedig úgy rángatta a vállát, mint aki azt magyarázza: — hát aztán, tehetek is én róla! . . .

Ugy tettem, mintha nem vettem volna észre semmit. Benyitottam az előttem levő ajtót. Simon is jött s ketten babráltak, egymást akadályozva a boldogulásban, hogy meggyujtsanak egy bádogtalpu olajlámpát.

A kandallóban, hamu alá takarva izzott néhány szem parázs. A tüzhely rostélya mellett egy öblös bádogkancsó párolgott.

— Milyen kellemes, barátságos hely ez! — szóltam én és úgy éreztem.

A kandalló fölött, a szokásos tükör helyén, keskenyen üveg alá ráházva lógott a családi cimerünk s mellette két oldalt egy-egy kis daguerrotyp. A kandalló polcán két sima sárgaréz gyertyatartó állott,

köztük ovális kis tálcán a kerek koppanzó; a sarkon, kihúzva a tűz fölé, két tányér melegedett. A szoba közepén lévő asztal egyik felére viaszos váson volt terítve s azon rendbe rakva az ebédhez az agancs nyelű evőeszközök, egy pohár, egy korsó és egy kis cseréptartóban a só; az asztal másik felén volt a lámpa, hosszukás papiros skatulyában a ruhakefe és egy sárgult vesszőkosárkában kerek barna cipő.

Az egyik faszék háttal volt állítva a kandallónak és a hátára egy éppen olyan hosszú, de fakultabb kabát volt melegedni kiterítve, mint amilyet a két öreg viselt. A szék előtt még csizmahúzó és egy pár éppen olyan nemez papucs állott: mint amilyenek a Simon lábain voltak.

— Ugy-e, most bajt csinálók?

— Oh dehogy, dehogy — szólt Marignac — csak az ebéd! A kegyelmes ur nem lesz megelégedve! Ha megengedni méltóztatnék, elmenne Simon és a maitre d'hotel átküldené a kegyelmes ur terítékét. Ugy-e, Simon?

Simon azt gondolta, hogy az a legillendőbb, ha ő nagyon egyenesen áll és úgy néz engem, mint a front előtt járó generálist szokás.

— Szó sincs róla, édes Marignac ur! Megosztjuk az ön ebédjét, nekem nagyon kevés kell ám, majd meglássa, hogy meg leszek elégedve az ön konyhájával. Aludni pedig igen jól elalszom én itt ezen a bőr kanapén.

Simon meg se moccant. Marignac is lemondólag hallgatott.

— Haragusznak rám? Elmenjek? . . . Mi, Simon? Ugye, kapok én is ebédet?

— Lesz jó leves, tormás hús — jelentette bátran Simon. — Tojásételt is csinálhatunk, az hamar megy.

Marignac aggódva várta, hogy mit szólok én ehhez.

— Pompás lesz, csak mondja meg, hogy tálaljanak hamarosan!

— Azaz, hogy . . . Hát azt gondolod, Simon, hogy lehet? . . . Igen kérem, mert ő főz ám nekem, a Simon.

— Annál jobb. Majd meglátjuk, mit tud Simon!

A kandallóhoz mentem, a megfakult daguerrotypeket vettem szemügyre, Marignac suttogva mondott valamit Simonnak. — Jó! jó! — telett az hangosabban, — csak menjenek be.

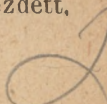
— Ki ez? — kérdeztem, mert nem lehetett kivenni, hogy kit ábrázol a kép.

— A mi boldogult kegyelmes asszonyunk.

— Az anyám?! . . .

Marignac oda hozta a lámpát, de úgy se látszott jobban, sőt a csillogó üveglap alatt még inkább összefolyt a megfakult ezüst. Leakasztotta és úgy mutatta.

— Ez leánykorából való, az esküvő után kaptam a kegyelmes asszonytól, amikor tisztelegtünk. Azt a másikat — s mutatta a falon a másikat, — azt én csináltattam, amikor ez már fakulni kezdett, de biz azóta az is úgy elhomályosodott.

És olyan óvatosan fogta, mint a miséző pap a szent ostyát és mikor kivettem a kezéből, azután is úgy tartotta alája a kezét, mintha attól félt volna, hogy én leejtem és összetörik.

Nem láttam én azon a képen senkit, egy-egy beesettebb vagy csillogóbb foltot láttam csak az üveg alatt, a szerint, amint a lámpafény érte.

De ő látta jól az anyám képét rajta.

Három szobája volt s mindaháromban olyan kellemes, egészséges nyersfaszag volt a tiszta levegőben, mint a milyen a falusi asztalos-műhelyekben szokott lenni. A fenyőfabútorok okozhatták, amelyek nem voltak megfőstve, csak az idő meg a hosszú használat fényesítette őket szép, régi elefántesontszerű sárgássá. Később, Bretagneban, a Mathurin mester műhelyében mindig eszembe jutottak ezek a szobák, azért is tértem be néha hozzá szívesen, — a szag emlékeztetett s elém idézte ezt az estét.

Sehol semmi fölöslegest nem láttam, minden régi és egyszerű volt. A dolgozó szobájában a birtokok címeres térképei tarkították a falat, egy sarokban okmánytartó bádogszelencék voltak egymásra rakva; egy tömör, pazarul megvasalt láda, egy falhoz pántolt hatalmas vasszekrény, nyitott könyvespolc és két álló íróasztal, nagy könyvekkel — ezek képezték a fal körüli bútorzatot. A vasszekrényen három súlyos lakat komorkodott. Egy sima, hosszú asztal volt az íróasztal, teli okmányasztagokkal, az egyik sarkán egy kicsi kis tisztás maradt csak sza-

badon az írásra, ott tátongett a rengeteg kalamáris, mint egy fekete kut, körülsáncolva vedlett pennákkal. E tisztás elé volt húzva a gömbölyű, bőrrel bevont karosszék, amely szinte melegnek látszott. Olyan csillogóra volt koptatva, a támláján és az ülésén meg enyhé mélyedések és domborodások kínálkoztak kényelmes pihenőül. Minden székek egyénisége van, vannak henyélő, parázna, kacér székek, — vannak csélesapok, léhák, mondainek, amelyeken csak néhány percig ül egy-egy fecsegő vendég, — vannak ridegek, közönyösek, pedig puhák és szélesek, — vannak szerények, alázatosak, csak háromlábuak, szalmából fonottak, senki se hinné róluk, hogy igénytelen külsejük alatt mennyi fáradságenyhítő készség vagyon. Ugy tapasztaltam, hogy a jó emberek székei a legőszintébbek, legodaadóbbak.

Beleültem a Marignac székébe. Kemény volt és mégis kényelmes, jól esett benne ülni, pihent az ember, a nélkül, hogy az alvásra gondolt volna. Sőt úgy, hogy még inkább kedve jött csinálni valamit, írni vagy olvasni.

Kért, hogy tekintsem meg a harmadik szobát is, a hálóját.

Gyékénynyel volt behúzva a padló, szarvasbőrrel az egyszerű, vetett ágy.

— Vajjon megelégszik ennyivel a kegyelmes ur?

Azt akarta, hogy én ott aludjak s ő meg az egyetlen diványra, az ebédlőbe. Ezen vitatkoztunk, amikor Simon jött, (csizmát húzott a papucsok helyett) jelentve, hogy a leves az asztalon van.

— Simon, képzeld, nem akar itt aludni!

Simon nem szólt.

— Nem bizony! Szó sincs róla, kint fogok aludni a diványon.

— De hát hogyan!... Az nem lehet, ugy-e Simon?

Simon valószínűleg abban a meggyőződésben volt, hogy úgy tanusíthat irányomban legillőbb tiszteletet s úgy becsül meg engem a legjobban, ha nagyon feszesen viseli magát és egy kukkot se szól. A hátam mögött integetett a gazdájának titokban, vagy ha félre tekintettem, olyankor mutogatta jelekkel, hogy így vagy úgy...

Az ebédlőben az asztal közepére volt húzva a viaszos vászon terítő s így nem jutott belőle egyikünk tányérja alá se. Az agancsos evőeszközöket nekem tette, a gazdájának pedig egyszerűebbeket adott, alighanem a saját kését, villáját és egy csontkanalat. A sőt is én elém tette. Ebbe se akartam beleegyezni.

Marignac már-már engedett, de Simon egy tiltakozó pillantása tudtára adta, hogy nem illik nekem engedni át a csontkanalat.

Marignac egyenesen ült, állig begombolkozva s aggódva várta, hogy mi fog itt történni? . . . Látva, hogy Simon egészen nyugodt, sőt némi önbizalommal tekint az asztalon párolgó leveses tálra, ő is engedett valamit abból a kétségbeejtően tiszteletteljes készségből, amelyet irányomban eddig tanusított.

Lassan haladtunk az ebéddel, mert Simon meglepetéseket is készített a számunkra és az lassan ment, Marignac intett neki, Simon visszaintett, hogy maradjon békében, — nem lehet azt fölfújni! A leves után kenyeret pirított a velős csont mellé, ott az ebédlőben, a kandalló parazsa fölött. Mire a kenyérszeletkék megpirultak, kihült a velős csont, akkor kivetítte azt megmelegíteni, de azalatt persze a pirított kenyér hült ki.

Marignac azalatt kért tőlem bocsánatot ezért, míg Simon nem volt a szobában.

És a tányérokkal is zavar volt. Eleinte nem tudtam, hogy mit integet a gazdájának Simon, utóbb észrevettem, hogy Marignac sietve iparkodik enni s az ő tányérját hamarabb elviszi Simon, mint az enyimet. Kivetítte, megmosta, hogy mihelyt én végeztem, azonnal adhasson elém tiszta tányért. De persze addig én se kaptam a következő ételből, míg viszont az én tányéromat el nem mosta és be nem hozta a gazdája elé. Ezzel azonban kevésbbé sietett. Bor is volt, Simon tüntetőleg tette az asztalra. Marignac ekkor elszólta magát. Meglepetését nem tudta palástolni:

— Milyen bor, Simon?

— Jó bor! — válaszolt lakonikusan és önérzetesen Simon.

Töltöttem Marignacnak is, mire úgy tett, mintha innék, de nem ivott, csak az ajkához emelte a poharat.

Végtelenül jól esett nekem ez az egyszerű ebéd. A különös két öreg szórakoztatott, a békés környezet, az alacsony szoba, a csönd elringatott, az a fárasztó, viharos nap visszafolyt a múltba s mintha régen, évekig történt volna mindaz, ami történt, szinte fiatalon gondoltam arra, ami ezután lesz majd s ami valahogyan úgy lesz majd, ahogyan itt van ...

Almát is adott az asztalra Simon.

Hogy ilyen szerencsésen megesett az ebéd, Marignac meglegedetten dörzsölte a kezeit, egymásután kigombolt három gombot a kabátján és közvetlenebbül, szabadabban beszélt. Dicsérte Simont:

— Megöregedett mellettem, de ha jól meggondolom, soha se volt ellene komolyabb okom panaszkodni. Nem is álmodta, hogy ilyen kitüntetés ér ma bennünket, mert hisz ha elkészülhettünk volna hozzá, tudom, másként —

Simon bejött s Marignac nem fejezte be a mondatot. A tüzről kezdett beszélni.

— Intézkedni fogok, hogy a kegyelmes ur lakosztályát mentől előbb helyrehozzuk. Talán berendeztessem az egész első emeletet úgy, hogy néhai kegyelmes urunk lakosztályát is hozzácsatoljuk?

— Oh nem!!... Külömben se sürgős, tegyen ahogyan akar. Én szeretnék valahova vidékre menni. Mit gondol, hol lenne nekem a legjobb?

Csöngettek. Simon ajtót nyitott, hallottam Erik hangját, utánam kérdezősködött. Én valósággal

megijedtem, hogy jaj! — most vissza kell mennem a hotelbe!

Simon nem egyenesen nekem, hanem a gazdáján keresztül jelentette, hogy — a kegyelmes ur embere azt akarja tudni, hogy mit akar a kegyelmes ur?

Marignac, mintha nem hallottam volna Simon szavait, hűségesen elismételte, hogy a komornyikom tudakozódik, mit parancsolok?

— Semmit! Semmit! Mondja neki, hogy nincs szükségem rá!

Marignac Simonhoz fordult:

— A kegyelmes urnak nincs szüksége semmire!

Simon már indult, Marignac utána szólt: — De talán mégis megmondhatnád . . . Hisz tudod, Simon, min alszik majd a kegyelmes ur? Van nekünk olyan ágynemünk?

Simon intett, hogy csak hagyjon annak békét már, az az ő gondja!

Behallatszott, amint kurtán közölte Erikkel: — A kegyelmès urnak nem kell semmi itt minálunk, magára sincs szüksége!

— De hol alszik? — kérdezte Erik.

— Itt alszik minálunk.

— De holnap reggel? — nyűgösködött Erik s én nyugtalanul hallgattam.

Simon egy pillanatig habozhatott, azután határozottan így szólt:

— Azt nem mondták. Jöjjön el holnap reggel. Akkor majd megkérdem.

Erik még beszélni akart:

— Itt ebédelt? . . . Hát itt alszik? . . .

Simon nem felelt neki. Elment.

A kávé, egy csészében s egy talpatlan pohárban, a dolgozószobába vitte Simon és a tintatartó előtti tisztásra tette.

— Kedves direktorom! — szóltam Marignachoz, aki amikor fölkeltek az asztaltól, ismét gondosan begombolta kabátján a három gombot, — akar nekem még egy szivességet tenni? Látja, akkor teljesen jól érezném magam! Ugy-e igen? . . . Lássá, én tudom, hogy az a kabát és az a papucs, amely itt a kandalló előtt melegedett, amikor megérkeztünk, az önt várta. Ugy-e igen? Nos hát tegye meg a kedvemért s vegye föl őket most, aztán majd beszélgetünk.

— Az nem lehet, kegyelmes uram, hogy én . . .

— Dehogynem! Majd Simon szépen előadja őket, addig én megnézem odabent a térképeket s választok valami nekem való helyet. Egyáltalában tegyen úgy, mint rendesen, máskülönben búsulni fogok. Hisz azért jöttem én ide, hogy otthon legyek, nem pedig hogy önt is elkergessem hazulról.

Simon előadta az eldugott kabátot s mialatt öltöztette öreg gazdáját, suttogva beszélgettek. Engem dicsértek.

— No ugy-e, mit szólsz hozzá? — kérdezte tőle Marignac.

— Hát igen . . . De hisz meg is lehetett élédve. A bort a Pont-Neuf mellől hoztam, hat frankért.

— Hat frankért?! . . . Finom bor lehet. Majd tedd el, ami maradt.

— Ne féljen, nem iszom meg.

— Pszt! . . .

Azután a tűzről kérdezősködött Simon. Marignac elmondta neki, hogy mi égett le és hogy Dénes, az apám inasa gyújtotta föl a házat.

— No ennek a szeméből se sok jót nézek ám ki, aki most itt járt, — mondá Simon.

Marignacot rávettem, hogy ő üljön a karosszékre. Arra is kérnem kellett, hogy üljön kényelmesen, hogy támaszkodják hátra. Simon odacsempészte melléje az asztalra a burnót-szelencéjét, de ahhoz se nyult addig, míg határozottan nem követeltem tőle. Tehát szippantott egyet és visszatette, egészen az asztal sarkára a meggyfahéjból készült burnótszelencét; kedves volt az, hogy hogyan csente azt el onnan később Simon. Kivitte és mikor bejött a kávésedényekért, megint behozta, letette az asztal sarkára s a könyökével meglökte a gazdáját, figyelmeztette, hogy ott van ni, odatette vissza . . .

Beszélgettünk.

Kértem, adjon tanácsot, hogy hova menjek?

Elősorolta azokat a családi kastélyokat, melyeket néhány nap alatt rendbe lehet hozni a számomra s melyekben méltóan fogadhatnak. A „de Rais-Ker-

houet“ és a „de Pen-Hoat“ egészen rendben vannak Bretagneban, a bourbonnaisheli „Brélini“ kastélyban is csak szellőztetni kell; a „de Haut-Val“ és a „des Monouettes“ kastélyok azonban még nincsenek teljesen restaurálva.

Meglepett, hogy miért szól a két utóbbi kastélyról halkabban és ismét olyan bocsánatkérőleg.

Most már egészen jól érezhette magát kopott házi kabátjában, az ő szokott székében a dolgozó asztala előtt. Mutatta az örökösödési leltár okmányait, sőt szelíden makacskodott, hogy ideje volna már beleegyezni a hivatalos átszámolásba.

— Maholnap én is indulok, kegyelmes uram, szeretném jó rendben hagyni a kegyelmes urat. Baj lehet ám belőle, ha ennyire nem törődik vele!

— Ugyan mi baj? Szegény ember lesz belőlem? Hisz az sokkal nyugalmasabb, mint az én helyzetem.

— Önnek nem szabad szegénynek lennie! — szólt hevesen s olyan erélyesen Marignac, hogy maga is megdöbbsent utána. — Bocsánatot kérek, kegyelmes uram, ha elragad a lév, de gondolatnak is rémitő, amit most mondani méltóztatott. Hogy az ön hatalmas családja, történelmünk egyik legfényesebb neve elkallódjék az új idők szennyes zsibvásárján, mint annyi elkallódott hazánk nagy vesztére?! Nem! Arra gondolni is Istenkisértés!... Hova jutunk, ha a cselédek kezdenek ismét parancsolni?... Ha uralkodni az akar, aki csak a bot-

tól való félelmében engedelmeskedett? Ha mindenki ur akar lenni, ki fog szolgálni? Bölcsen megmondotta volt azt Menenius Agrippa, amit elfelejtett ez a mai nemzedék s ime hova jutottunk?... Én tanuja voltam a híres Szabadság-Egyenlőség-Testvériség tivornyáinak, láttam, hogy tépte a gyomrot a kéz, a láb, a fog, kétségbeesetten gondoltam a jövődre, azt hittem, örökre oda a francia dicsőség, oda a nemzet, oda a haza. A pincék undok férgei vakmerően másztak a mi szépséges, büszke lilomunkra és amikor végre a sárba tapostak mindent, amikor fulladásig teleítették magukat vérrel, amikor egy istenadta ur helyett millió piszkos cseléd parancsolgatott, akkor egymásnak mentek és egymást mérszárolták, mert megint csak egy akart úr lenni. Nem is lehet az másként... Hát aztán mi lett belőle?!... A sok mezítlábas közül a legravasabb igába fogta a többi és végigszántotta Európát, vért vetett, vért aratott, a sárba tiprott biborpalástot megáztatta benne, magára vette és csinált magából császárt. Mig telt a mérszárszékre jó francia, addig úszott a vértengeren a kalózdereglye, de amikor elapadt alóla, ott láttuk roncokban a hazát, a fejetlen hullákat. Három nemzedéket nyomorított meg, a hasznavehetetlen hitványokat hagyta itthon és a bénák, a sánták vánszorogtak haza a külföldi csatatételekről apáknak... Ma az irgalmas Isten kegyelméből tengődik Franciaország, ha még szét nem szedtek bennünket,

azt csak annak köszönhetjük, hogy velünk együtt gyöngült meg egész Európa, amint hogy velünk erősödik, ha erősek mi vagyunk. Talán mi is talpra állunk, mire ők összeszedik magukat.

Simon, az ajtófélfához támaszkodva, áhitattal hallgatta gazdáját, akit erős, öreg meggyőződés hevített. Ezért irigyeltem is.

— Kegyelmes uramat várják az idők! Én nem érem már meg, de kérem, gondoljon majd akkor kegyesen öreg szolgájára. Bár volna egy fiam, akire nyugodt lélekkel rábízhatnám az én szolgálatomat. . . Az ön vagyona erő és egyszersmind a haza ereje, azt elpocsékolni hazaárulás volna, kivált most, amikor jó francia kezekben akkora hatalom a vagyon.

Ilyen volt az öreg Marignac, egy tiszteletre méltó anahronizmus, akihez ezután még kevésbé mertem őszinte lenni, mert hisz kétségbeesett volna, ha elmondom neki, hogy csalódik bennem és csalódik saját magában; hogy mi vagyunk a kiszolgált mult és a soron levő igazság a mezitlábaské, mert azoké a jövő, azoké az életerős tett. Majd belőlük is kifinomodik a pusztulásra az élhetetlen teoriák arisztokráciája egy újabb századsor végén és a „Szabadság stb.“ is belekerül abba a lomtárba, ahol a feudalizmus sincs egyedül.

Nem feleltem, ő is elhallgatott.

Ha jól emlékszem, valami olyasmit mondtam neki utóbb, hogy: majd meglátjuk, majd eligazítjuk. . .

— Higyje el, engem feszélyez, nekem terhemre van

a vagyon. Szeretnék észrevétlenül élni, elbújni valahová, egy ilyen csöndes, egyszerű helyre, mint az ön lakása itt.

— Nem értem a kegyelmes urat.

— Nem? Látja . . . Azaz hát mondja, édes Margnac, ön miért él így? Ugyebár megengedi, hogy ezt kérdezzem?

— Oh én . . . Az egészen más.

— Hisz úgy tudom, hogy önnek, mint jószágkormányzónak, egy kényelmes nagy Hotel áll Párisban a rendelkezésére? Hol is van csak?

— A rue Madameban, — válaszolt ő halkán.

— Nos tehát? . . . Ugy tudom, hogy önnek egész személyzet áll a rendelkezésére, fogatokat tarthat.

— Igen, de . . . Simon elég nekem.

— No lám! Miért ne hasonlíthatnék önhöz? Az este mondta, hogy nincs senkije, egyedül áll, mint én, hát csak nem akarja velem elhitetni, hogy magáért a takarékoságért takarékoskodik és élire rakja a tallért?

— Nem, azt nem teszem, de azért . . .

— Én azt hiszem, hogy az ön évi jövedelme, — ne vegye kérem rossz néven, hogy nem tudom mennyi, — mondom, én azt hiszem, hogy az ön egyhavi életmódja sincs arányban vagyoni helyzetével, ha úgy bírálom, ahogy ön bírál engem. De hát ön miért él úgy? Vegyük, hogy én is csupán azért szeretnék úgy élni, mert úgy jobban esnék.

Rövid habozás után így felelt:

— Én kötelességet teljesítek, kegyelmes uram!

Szeliden mondta ezt, hallom ma is. Egész ember volt ő, tömör, egy darabból való és tudta mit akar és egyenesen arra felé ment, egész életében.

Lehorgasztotta a fejét s mintha engesztelni akarna, úgy beszélt el, hogy őt a család neveltette, atyja s nagyapja is a bourbonnaisheli birtokokon szolgáltak, őszülei a Kerbastikok jobbágysai voltak jogszerint, de a család szolgálatában teljes szabadságot élveztek. Ő a békés, hű Bretagneban volt fiatal tisztartó, mikor Haut-Valt s az összes bourbonnaisheli birtokokat földúlták — a Szabadság, Egyenlőség és Testvériség nevében, kegyelmes uram! . . . Hat évig úgyszólván csak a hű bretonjaink tartották a családot. Ugy vélekedtem kérem szépen, hogy amit mi vétettünk, azt mi nekünk kell helyrehozni. Az én véreim törtek a család ellen, tehát nekem is kötelességem jóvátenni, amit osztályunk hibázott. Annál inkább módom került reá, mert a család nem vonta meg tőlem magas jóindulatát és még néhai kegyelmes urunk kiskorúsága idején, a családi tanács reám ruházta a nemes uradalom igazgatóságát. Negyvenhárom éve lesz a nyáron . . . Bizony, negyvenhárom . . . És negyvenhárom esztendő se volt elég rá, hogy mindazt fölépíttessen, amit három hét alatt leromboltak az elbolondított, nekivadított emberek. A „des Monouettes“ és a szép „Haut-Val“ kastélyokat soha se látogatta néhai kegyelmes urunk, úgy tehát azt iparkodtam inkább restauráltatni, ami sürgősebb volt. Isten tudja, befejezhetem-e

még életem eme föladatát... Hatvankilenc éves vagyok, bár volna valakim, akinek átadhatnám valaha szolgálatom folytatását. Már most talán sietni is inkább lehetne! Ha a kegyelmes ur beleegyezni méltóztatnék, hogy a nevezett két kastély fekvőségeinek jövedelméből negyven-ötven százalék az illető műveletek javára fordíttassék majd, úgy öt-hat év alatt teljesen rendbe hozattathatnának még azon esetben is, ha engem idejekorán elszólítana munkám mellől a Mindenható.

Meghatottan kértem őt, hogy: — hogyné! Csak rendelkezék, amint jónak látja, fordítsa az egész jövedelmet arra a célra!

— Oh nem! Amig élek, ezeket a terheket én viselem. Szerencsétlen volnék, ha a kegyelmes ur ezt kifogásolná.

Nem értettem. Zavartan, röstelkedve világosított föl, hogy negyvenhárom év óta csak annyit fordít kormányzói 30,000 frank évi járandóságából a saját szükségleteire, amennyi egyszerű életmódjához szükséges, a megmaradt összegből a restaurálási költségeket fődözi. A jószágkormányzói Hotelt bérbe adta s azt az összeget is e célra fordítja. Azt hitte, tudom, hisz negyvenhárom év óta vezeti ezen összegeket atyámhoz benyújtott évi számadásaiban az illető kiadási rovatokba.

Bizonyosan atyám se tudta. Vagy talán nem törődött vele?...

Nem tudtam, mit mondjak erre. Mély tisztelettel néztem őt s ő olyan egyszerű, igénytelen maradt,

mintha az volna a legtermészetesebb, hogy úgy cselekedett. Sőt észrevettem, hogy álmos, pillái le-lecsukódtak s küzködött, hogy ébren maradjon. Mit is mondhattam volna neki én? . . . Hisz ő egy eszméért élt és küzdött, a királyság híve volt, nem a királyé.

Lehet, hogy hamisan okoskodom, de be kell vallanom azt is, hogy ő csakugy feszélyezett akkor, midőn úgy egész klasszikus nagyságában domborodott ki a jelleme elém, mint ahogy feszélyezett a másik végletben a papunk, Erik vagy a maitre d'hotel, hogy Dénes nyers, megdöbbenő, erős egyéniségéről ne is szóljak.

Én melegedni akartam nála és ő agyontisztelt.

Kértem, hogy tegyen úgy, amint jónak látja, én csak hálás leszek.

Simon ekkor beszólt az ajtóból:

— Nem volna jó tán már lefeküdni?

— De Simon!! — szólt rá Marignac.

— Igaza van, menjünk aludni.

— Bocsásson meg, kegyelmes urunk, az igaz, hogy rendes körülmények közt tíz órakor szoktam lefeküdni.

Azután azért kellett kötekednem, hogy én fekhessem a diványra. Legalább a párnáját fogadjam el!

— kért Marignac.

— Már én azt ugysis eligazítottam — mondta neki Simon s csakugyan, az én ágyamon volt Marignac szarvasbőr párnája. Ugy hozta ki a hálószo-

bából Simon, hogy mi észre se vettük, pedig csak mellettünk jöhetett ki az ebédlőbe vele.

Nem voltam álmos. Ők már régen aludtak, az egyiknek az előszobából, a másiknak a harmadik hálóból behallatszott hozzám a szabályos lélegzése, én még nem aludtam. A csönd, a sötétség még inkább ébresztett s hánykolódva gondoltam el, hogy maradoznak le mellőlem az emberek egymásután, megismerek egyet s nyomban rá mintha egy mélységbe hullana előlem, abova szédülve nézek le utána . . . Örökké egyedül vagyok s nem tudom odaadni magamat senkinek. Alig hogy jól éreztem magam itt, már menekülni vágyom . . .

Gondoltam a kis doktorra is. Ő ismer jól, segíteni is akar rajtam, de miért nem ereszt hát közel magához, mint Marignac eresztett? . . .

Később a magányban, azt hiszem, erre is megtaláltam a helyes magyarázatot. Az ő bámulatos sikere betegjeivel szemben főként abban a fanatikus bizalomban rejlett, amelylyel azok viseltettek iránta. Ő tisztában lehetett a szuggeszció, a hipnózis csodás hatásaival, mielőtt arról még a mai mértékben szó lett volna. Bizonyos nimbuszt vont maga köré s azon belül nem eresztett senkit, nem akart hétköznapivá válni, azoknak az érdekében s azok előtt, akiken segíteni akart. Számtalanszor eszembe jutottak atyám halála után mondott szavai és ösztönszerűleg engedelmeskedtem neki.

Nem tudtam elaludni.

Gyötrő gondolataim során megjelent Dénes rettentő alakja, újra meg újra átéltem az atyám szobáiban történeteket . . . Igazán meghalt Dénes!? . . . És az apám!? . . .

Azután anyám csöndes, bánatos alakját láttam, lesütött szemekkel, úgy ahogy az ebédlőben ült, amikor apám is ott volt. Hát ezért nem tudott ő se a szemébe nézni!

Borzalommal iparkodtam szabadulni ezektől a gondolatoktól, menekültem minden elképzelhető résen, az egyszeregyet kezdtem recitálni, a „Miatyánk“ betűit számláltam végig, de nem tudtam elaludni.

Hátha megnősülnék?

No csak ez hiányzott még, hogy ezt a vipera-fészket bolygassam meg! . . . Az „asszony“ gondolatára izzani kezdett alattam az ágy.

Eszembe jutottak azok a pillanatok, amikor néha olyan váratlanul, mint a köszöntárnákban lapangó szörnyeteg, a bányalég, — lobbort vetett bennem az „asszony“ gondolatára valami emésztő vágy, amikor egyszerre kívántam és irtóztam tőle . . . És most is, azok után, amiket Dénestől hallottam, elképzeltem apám titkos kéjelgéseit, olyan rémülve, de olyan élénken és olyan mohón, hogy a párna csücskével tömtem be a számat, nehogy Marignac fölébredjen a lihegésemmre.

Nem, nekem óvakodnom kell az „asszony“-tól!
Hova menjek? . . .

Azok a kastélyok, amelyeket Marignac aján-

lott, túlságosan nagyszabásuak voltak, én pedig egyedül óhajtottam volna lenni és olyan helyen, ahova apám lehetőleg nem járt.

Igy határoztam magam Bretagnera.

Tudtam, hogy családunk angol ága, a Parke-
rek révén, van ott Fouesnant környékén, a tenger-
parti bozótok közt egy ócska kastélyunk, amelyet
apám tudtommal soha se használt, mióta én élek. A
XVII. század elején maradt ránk s meglehetősen ké-
nyes híre volt a familiában. Ha valamelyik Kerbas-
tik bolondot csinált, az oda bűjt vagy oda kergette
őt a családi tanács. Az volt a familia Caledoniája.
egész a múlt század végeig, amikor mentől kevésbé
mosakodtak volt derék polgártársaink, annál több
önérzettel vallották magukat testvéreinknek. A nagy
demokratikus csókolódzás elől oda menekült a csa-
lád néhány esztendőre és rehabilitálták az elátkozott
kastélyt. Utóbb alig állott néhány évig üresen, utolsó
nagybátyám, apám egyetlen öccse, Melchior, ismét
kompromittálta: — egy asszonyt szöktetett oda.

Erik szerint apám ment utánuk, eligazítani a
dolgot s csakhamar híre jött, hogy Melchior főbe-
lőtte magát ott a kastélyban.

Ki volt az az asszony? . . . Ma se tudom még
bizonyosan. Erik regényes meséi szerint egy magas
állásu egyéniség felesége volt, XVIII. Lajos udvará-
ból, mástól pedig nem mertem kérdezősködni. Orszá-
gos skandalum volt az, de hamar letárgyalták, mert
hisz abban a thermidor borzalmai után önfeledten

tobzódó, az első császárság alatt szabadjára vetkőzött korszakban éppen nem voltunk híjával a világraszóló skandalumoknak.

Anyám Founesnantba utazott apám után sonnan Angliába mentek, ahol két évet töltöttek. Én is Angliában születtem.

Azután Clémence nénénk, anyám nagynénje, lakott a kastélyban, haláláig.

Szegény néni . . .

Ő nagyon regényes lehetett. Nem érintkezett a világgal, leveleket nem fogadott el, sajátkezüleg írta a fölbontatlanul visszaküldött boritékokra:

„A grófnő meghalt 1819. október 7-én délután 3 órakor. Imádkozzatok érte.“

Ez az évszám, nap és óra éppen az én születésem dátuma. Kérdeztem az abbét, hogy nem tudja: mit jelent? Nem tudta, sőt még ő vallatott engem, hogy gyermekkoromban nem hallottam-e anyámtól erre vonatkozólag valamit?

Clémence nénit a halászok temették el 1825-ben s a founesnanti plébános 1827-ben értesítette csak a családot, írván, hogy a két év előtt elhunyt öreg grófnő temetési költségeit méltóztassunk kiegyenlíteni, meg hogy a boldogult grófnő öreg komornája, Delabier asszony is meghalt most, azt is eltemette a mi Urunk Isten nevében a parókhia, de az csak huszonhárom frank; továbbá, hogy jól bezárta az ablakokat és ajtókat sajátkezüleg a plébános és a kulcsokat magához vette.

Már erre világosan emlékszem.

Apám röviden közölte anyámmal az ebédlőben a hírt s úgy találta, hogy a kulcsok nagyon jó helyen vannak a plébánosnál. „Ott megtalálja, akinek szüksége lesz rá!” — mondta.

Különösen érdekeltek azok a kulcsok. Kértem is anyámat, hogy vigyen el engem oda és kérjük el a kulcsokat a plébánostól. Ez olyan mesésnek tetszett nekem, elképzeltem a kastélyt, amelynek nagy rozsdás kulcsait a plébános őrzi s „ott megtalálja, akinek szüksége lesz rá! . . .” Anyám biztatott, hogy „majd, majd, ha nagy leszel, elmegyünk együtt! . . .” Sokszor elmesélte, hogy hogyan, merre megyünk majd.

Igy virradt rám.

Még csak derengett, Simon egy lámpával jött be s lábujjhegyen ment át a szobán. Ugy tettem, mintha aludnék. Marignac fölkel, suttogtak, hallottam, hogy Marignac asztalhoz ül a dolgozó szobában és írni kezd. Sercegett, sercegett szorgalmasan a pennája és akkor elaludtam.

Másnap megkértem őt, hogy csináljon majd rendet a cselédség közt, de ne közölje senkivel a címet, csomagoltassa be a családi krónikákat s küldje utánam Fouesnantba, — oda megyek és további értesítésig ott is akarok maradni.

Valósággal szüktem, ők engedelmesen segédkeztek. Marignac búsult, hogy hozzám nem méltó állapotban kapom majd a kastélyt, aggódott, hogy ott nincs egy lélek se a szolgálatomra, de megnyugtattam.

tam, hogy éppen azt akarom s majd gondoskodik rólam a plébános. Fehérneműt, ruhát, még utazóládát is újat vásároltattam. A ládát Simon rendelte, az ő izlése szerint, Marignac ijedelmére — egy tágas utazó-ládát, amely alaposan meg volt vasalva és sárga fejű szegekkel cifrára kiverve.

Nagyon jó volt az.

-- Néhai kegyelmes urunk is egy kicsit furcsa természetű ur volt, az Isten nyugtassa őt! — mondta Marignac, mikor nem engedtem, hogy kicseréltesse.

Az indulás előtt jutott eszembe s kértem őt, hogy az abbénak is adasson a nevemben az alapítványra pénzt és csinálják meg az alapító oklevelet, ahogy éppen akarják.

VÉGE AZ ELSŐ KÖTETNEK.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

